

Anuarul Muzeului Bănățean Timișoara

MEMORIA SATULUI ROMÂNESC

VOL. 6

Editura Solness
TIMIȘOARA 2008

ANUARUL MUZEULUI SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

MEMORIA SATULUI ROMÂNESC

Volumul VI

Colegiul de redacție:

Editor coordonator: Andrei Milin

Redactor responsabil: Balaci Cătălin

Referenți științifici: Prof. Univ. Dr. Ioan Godea
Prof. Univ. Dr. Ioan Viorel Boldureanu

Secretar de redacție: Melania Călărășanu

Membri: Ioan Viorel Popescu, Ioan Traia, Maria Mândroane

Muzeul Satului Bănățean

Aleea CFR nr. 1, Timișoara

Tel./Fax: 0256-225588

Responsabilitatea conținutului revine întru totul autorilor

ISSN 1843-2077

Editura Solness

Timișoara 2008

tipar executat la SC ARTLINE SRL

ANUARUL MUZEULUI SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

MEMORIA SATULUI ROMÂNESC

Volumul VI

ANUARUL MUZEULUI SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

STUDII ȘI COMUNICĂRI

SAVA TEKELIJA, PERSONALITATE MARCANTĂ A SÂRBILOR DIN BANAT

Andrei Milin

Cuvinte cheie: cultura sârbă, Banat, dominație habsburgică

Key words: serbian culture, Banat, Habsburgic domination

Abstract: *The paper tries to describe, in a summarized way, the cultural personality of Sava Tekelija, an important Serbian from Banat of the 18th and 19th Century. He was, in a way, a precursor of intercultural society, he was a militant for plural linguistic society of Banat. He was also a diplomat and a militant for the Serbian culture and nation.*

Sava Tekelija a fost o personalitate care a marcat istoria culturii sârbe în secolele XVIII și XIX. Contribuția sa cea mai însemnată a fost în domeniul afirmării culturii și literaturii sârbe. Prin educația sa și ideile sale moderne îl putem numi un precursor al interculturalității bănățene, rezultatul unui proces îndelungat, pe care Sava Tekelija l-a anticipat, militând pentru multilingvism și chiar pentru înființarea unei instituții de învățământ cu predare în mai multe limbi .

Sava Tekelija (1761 - 1842)

S-a născut la Arad, în anul 1761, pe teritoriul de atunci al Imperiului Habsburgic. Aradul este o localitate veche consemnată în secolul al XII-lea și în care au început să se așeze sârbi începând cu secolul al XVII-lea. Jovan Tekelija, aflat în slujba armatei austriece, s-a așezat cu soldații săi în Arad în anul 1698, întemeind o comunitate importantă sârbă. Imediat după stabilire a ctitorit o biserică ortodoxă consacrată lui Sf.

Nicolae. Urmașii lui Jovan Tekelija au aparținut acelei categorii de nobilime urbană care a ocupat funcții importante în administrația Habsburgică și care au participat în viața socială a acestei părți a Imperiului.

Școala elementară în limba sârbă a terminat-o la Arad, absolvind apoi școala latină și gimnaziul în localitatea natală. Educația și-a continuat-o la Buda, unde a absolvit gimnaziul superior și filozofia. La Viena absolvit studii de științele naturii, ingineria, frecventând și cursuri de desen și învățând mai multe limbi. A devenit un adevărat poliglot, dar formația de bază a fost dreptul. Își ia doctoratul în drept, la Buda, în anul 1786, fiind primul sârb doctor în drept și primul cetățean ungur doctor în drept din afara mediului universitar. Lucrarea sa de dizertație despre cauzele și scopul existenței statului și-o publică în limba latină doi ani mai târziu.¹

În anul 1790 se întoarce acasă și ocupă postul, modest, de viconotar al districtului Cenad. Totuși această funcție îi permite să participe la adunarea populară, bisericească de la Timișoara din anul 1790 și să se evidențieze cu acest prilej ca unul dintre cei mai importanți fruntași politici sârbi. A participat în calitate de delegat al districtului Cenad la congresul ungar de la Bratislava. Cu acest prilej a fost numit secretar al Cancelariei imperiale ungare pentru problemele populației ortodoxe.

Calitățile sale nu i-au permis să obțină o satisfacție deplină în cariera sa de funcționar de stat, fiind o persoană ambițioasă, cu convingeri ferme, intransigentă, emotivă și detestând profund oportunismul ieftin. Astfel a devenit un om de afaceri de succes, înmulțindu-și averea și moșiile și devenind consilier imperial, membru în multe asociații.

În perioada mobilizării generale pentru războiul împotriva lui Napoleon a fost însărcinat cu comanda unui batalion.

Sava Tekelija a fost un observator atent al situației internaționale, din Franța până în Rusia, a călătorit mult, mai ales în Rusia, de unde s-a întors dezamăgit și unde a dobândit sentimente anti-ruse. Evenimentele din perioada Revoluției burgheze din Franța și reîntoarcerea coroanei ungare la Pesta, la sfârșitul secolului al XVIII-lea i-au influențat opiniile politice. Abia de atunci începe implicarea sa mai activă în viața socială, stabilirea relațiilor cu nobilimea ungară, care se organizează în teritorii administrative autonome, opuse politicii oficiale ale Curții Imperiale. Tekelija a promovat de-a lungul întregii sale vieți, mai ales în perioada târzie, interesele sârbilor, înființând Fundația Tekelijanum, pentru sprijinirea elevilor sârbi săraci și devine activ și în *Matica Srpska* (Motivul pentru înființarea Fundației culturale *Matica srpska* (Matca sârbă) l-a constituit revista *Serbska ljetopis*, înființată în anul 1824, la Pesta, care, datorită ecoului slab la public, a ajuns în pericol de a-și înceta apariția. Pentru a nu-i fi întreruptă apariția, un grup de cetățeni sârbi a hotărât ca în februarie 1826 să înființeze o fundație al cărui scop să fie editarea de cărți folositoare în general. Astăzi, *Letopis Matica srpska* este cea mai veche revistă literară din lume, care apare fără întrerupere începând din anul 1826.

Fondatorii Fundației culturale *Matica srpska* au fost: Jovan Hadžić (alias Miloš Svetić), un tânăr avocat și scriitor, și câțiva târgoveți sârbi din Pesta și anume Josif Milovuk,

¹ Kovaček Božidar. *Tekelijanumske istorije XIX -i vek (Istории tekeliene sec XIX)*. Novi Sad. 1997. p. 6

Gavrilo Bozيتovac, Georgije Stanković, Petar Rajić, Jovan Demetrović și Andrija Rozmirović.

Prin acțiunile sale, Fundația culturală *Matica srpska* a influențat cele mai importante mișcări culturale și istorice ale poporului sârb. Chiar dacă, la început s-a împotrivit reformei limbii literare a lui Vuk Stefanović Karadić, dat fiind faptul că scrierea fonetică, dorită de Vuk, nu era agreată de Jovan Hadžić și de marele patron al Fundației culturale *Matica srpska*, Sava Tekelija, acesta din urmă fiind chiar împotriva introducerii în literatură a limbii populare, Fundația culturală *Matica srpska* a jucat atunci un mare rol în formarea intelectualității burgheze sârbe. Datorită creșterii puterii economice și rolului social al burgheziei sârbe în ținuturile sudice ale Ungariei de atunci, Fundația culturală *Matica srpska* se mută în 1864 de la Pesta la Novi Sad, unde devine punctul de sprijin al Uniunii tinerilor sârbi și al Partidului popular liber-cugetător al lui Svetoazar Miletić. De atunci și până în ziua de astăzi, Fundația culturală *Matica srpska* a fortificat conștiința socială și culturală a burgheziei sârbe și, alături de Academia Sârbă de Știință și Artă, se constituie într-o instituție națională de prim rang.

Fundația culturală *Matica srpska* s-a bucurat încă de la începutul activității sale de simpatia burgheziei sârbe, astfel că, prin donații benevole, au pomit să se formeze în jurul ei diferite alte fundații pentru sprijinirea literaturii și educației, iar unele dintre acestea, în ciuda tuturor vicisitudinilor istoriei, există și astăzi. Cea mai importantă dintre ele este fundația lui Jovan Nako, înființată în 1837, „..... pentru sprijinirea literaturii sârbe”, și cea a lui Sava Tekelija, înființată în 1838, pentru școlarizarea studenților sârbi, cunoscută în cele din urmă sub numele de *Tekelijanum*. Într-o parte a clădirii *Tekelijanum*-ului se află astăzi liceul sârb din Budapesta. Clădirea Fundației *Matica srpska*, lăsată prin testament de Marija Trandafil, a fost construită în 1812.

Prin legatul Fundației *Matica srpska* s-a format, după cel de al doilea război mondial, actualul Muzeu al Voivodinei din Novi Sad, iar din Fundația culturală *Matica srpska* a răsărit și Institutul regional pentru protecția monumentelor culturale.)

Fiind educat în spiritul raționalist și fiind adeptul reformelor inițiate de Iosif al II-lea și al ideilor promovate de iluministul Dositej Obradović, cu care a corespondat², a ajuns la concluzia că principala garanție și mobil de dezvoltare a poporului sârb este educația.

Fundația *Tekelijanum* a fost înființată de Sava Tekelija la Pesta, în anul 1838, constituind o formă de protejare a intereselor sârbești în această parte a imperiului. Alături de teatru, înființat în 1812, societatea culturală *Matica Srpska* înființată în anul 1826, fundația *Tekelijanum* reprezenta una dintre cele mai importante instituții sârbești din Ungaria.

Despre decizia sa informează printr-o scrisoare și cancelaria imperială din Viena, adresând o rugămintă împăratului să acorde protecție acestei fundații.

Patrimoniul de pornire al fundației a fost unul deosebit și consta în 150.000 de forinți, două clădiri în Pesta, nouă clădiri în Arad și 28 de iugări de pământ. Sava

² Ibidem, p. 9

Tekelija a hotărât ca una dintre clădiri să fie internat pentru elevii săraci, fiind preferați elevii care aveau notele cele mai bune. În primul an internatul a găzduit doisprezece elevi, anul următor optsprezece, iar numărul acestora a crescut de la an la an până în preajma primului război mondial. În afară de internat aceeași clădire a avut un spațiu destinat societății culturale Matica Srpska, iar parterul a găzduit o tipografie. Pentru sine a păstrat o singură încăpere, în care se instala cu prilejul călătoriilor la Pesta. Tekelijanum a devenit o locație de cult pentru sârbii din Ungaria, aici înființându-se și prima asociație a tinerilor sârbi, *Prevodnica*. Fundația a funcționat până în anul 1952. Clădirea a fost confiscată de statul maghiar, până în anul 1991, iar în ultimii ani o parte a acesteia a fost retrocedată comunității sârbe din Ungaria.

Activitatea sa de mecenat s-a manifestat și prin sprijinul acordat lui Vuk Karadžić, cercetător lingvist, autorul primului dicționar complet sârb-german, al unei gramatici moderne a limbii sârbe, al alfabetului modern sârb și pionier al culegerii de folclor literar, cu toate că nu a acceptat niciodată reformele propuse de acesta. Este interesant de menționat că a ajutat material și instituții maghiare, cele mai importante fiind Academia maghiară de științe și Colegiul reformat din Debrețin.

Sava Tekelija a stabilit și întreținut legături cu românii din Arad de-a lungul vieții cu toate că după cum se pare, nu era încântat de aceștia. Acest sentiment se datorează faptului că a observat diminuarea numerică a populației sârbe din acest teritoriu, reprezentând granița de nord-est a răspândirii sârbe. Principalul motiv pentru această involuție se datora, în opinia sa, asimilării populației sârbe de către români. Perioada respectivă a fost marcată de demersurile energice ale unei părți a intelighenției românești, în frunte cu Moise Nicoară, orientate împotriva „ierarhiei” sârbe, și încercarea acestora de a determina numirea unui episcop ortodox român în Arad, după moartea ultimului episcop sârb din Arad, Pavel Avakumović.

Relațiile dintre cele două populații au devenit încordate, iar intoleranța a ajuns vecină cu ura manifestă. Cu toate acestea, în problema educației viitorilor preoți și învățători, Sava Tekelija nu a făcut vreo diferență între sârbi și români.

Este cunoscut faptul că Sava Tekelija a dovedit o generozitate remarcabilă în susținerea înființării unor școli, astfel că nu a avut nici un fel de obiecție împotriva eforturilor inspectorului general al școlilor ortodoxe din Monarhie, Uroș Nestorović, de a înființa un preparandium în Arad, pentru formarea viitorilor învățători români pentru școlile triviale³. El a propus ca educația acestora să fie completată prin studiul limbii sârbe, pe lângă limba română, din motive practice. Astfel viitorii învățători putea activa și în unitățile bilingve sau mixte, majoritatea localităților din regiune având astfel de școli.

Această inițiativă a lui Sava Tekelija a ieșit în evidență în scrisoarea pe care a adresat-o inspectorului general în data de 30 mai 1811 și pe care o voi reproduce în continuare:³

³ Școli triviale - școlile primare (n. ed.)

„Stimatului domn consilier, cu respecte deosebite!

Scrisoarea pe care mi-ați adresat-o am citit-o cu deosebit respect și sentiment de prietenie, mai ales cu mulțumire pentru că cei doi bărbați pe care vi i-am recomandat, i-ați acceptat sub oblăduirea dumneavoastră.

Alegerea locului pentru aspranții valahi în Arad reprezintă un semn al înțelepciunii dumneavoastră, aflându-se între populația valahă din Banat și cea din Varadinul mare (Oradea n. n.) la o distanță medie. Permiteți-mi, totuși, să vă adresez câteva observații cu caracter prietenesc. Regretăm să pierdem considerația poporului nostru, și așa împușinat. Astfel, dacă tot nu putem să-l înmulțim, trebuie să-l îndepărtăm de pericolul dispariției. De aceea comunitatea vă roagă ca aici, în Arad, aspranții să fie educați și în limba sârbă, pentru ca și valahii, fie și pentru Privilegiile de care beneficiază și ei, să învețe și sârba, în care există destule manuale, care le vor sluji și lor pentru educație, și poporului nostru, mai ales că există multe sate în aceste părți, unde trăiesc ambele popoare și care sunt capabile să suporte un învățător. De aceea cu dreptate cer ca copiii să fie învățați în limba lor maternă. Este necesar deci, ca învățătorul să cunoască ambele limbi, altfel satul trebuie să angajeze doi învățători pe lângă o biserică și astfel ar avea două cheltuieli. Iar de aici, mai grav, ar apărea și neînțelegeri, dezbinare între cele două popoare, dintre cele ce le vedem în fiecare zi printre Grci. De aceea vă rog să cîntăriți foarte bine modul de organizare al educației aspranților din aceste părți pentru ca poporul sârb, și așa foarte speriat, să nu dispară cu totul.

C'ladiri sinceri să fim nu avem. Să construim altel noi la scumpetea de astăzi fără bani nu putem, iar aceasta ar costa 10.000 de forinți, iar să-i convingi pe sârbi la o asemenea cheltuială, este foarte greu. Gândiți-vă că au trecut 12 ani până au participat pe cheltuiala și sfaturile mele, câțiva, la cunoscuta fundație...

Sava Tekelija

La Arad, 30 mai 1811⁴”

În ceea ce privește activitatea sa literară, contribuția sa cea mai importantă sunt memoriile sale, importante mai ales datorită imaginii asupra unei epoci importante pentru această parte a Europei. Memoriile publicate de Sava Tekelija fiind concepute de-a lungul vieții sale dezvăluie mai multe despre personalitatea autorului decât activitatea sa politică și socială.

Alte contribuții importante au fost editarea unei hărți geografice a teritoriilor locuite de sârbi, sub imboldul oferit de prima răscoală sârbă sub conducerea lui Karadorde, în anul 1805 și un studiu publicat în *Novine srbske*, în anul 1819, despre originea românilor. Acest studiu a provocat numeroase polemici cu intelectuali români. Pe aceeași temă va publica o carte în limba germană, în anul 1823, iar apoi, o ediție completată, în anul 1827, în germană și română, dar lucrarea fiind fondată pe premise

⁴ Gavrilović, Nikola. *Srbi i Rumuni srpsko rumunske veze kroz vekove (Srbii și românii relațiile româno-sârbe de-a lungul veacurilor)*. Belgrad, Novi Sad, 1997. p. 233

științifice eronate, nu a putut ieși victorios din aceste polemici.⁵

Sava Tekelija a trecut printre cei drekți în anul 1842, la Pesta, fiind înmormântat la Arad în biserica Sf. Nicolae, biserică aflată sub tutela familiei Tekelija până în anul 1844, când s-a stins ultimul bărbat din această familie.

Sava Tekelija a participat activ la evenimentele politice importante din acea perioadă, caracterul său impunându-i să fie în vâltoarea evenimentelor. În perioada conflictului dintre francezi și maghiari a fost mai întâi de partea maghiarilor sprijinind apoi cauza francezilor în speranța unui ajutor din partea lui Napoleon pentru satisfacerea ambițiilor sale politice. La începutul secolului al XIX-lea îi scrie o scrisoare lui Napoleon, cerându-i sprijinul pentru înființarea unui stat puternic slav în Europa de sud-est, Iliria, care, în alianță cu Franța ar bloca influențele Austiei, Rusiei și Turciei în regiune. Mai târziu se adresează împăratului austriac, sfătuindu-l să se alieze cu Rusia, împotriva Franței și să formeze un stat sârb. Indiferent de fluctuațiile opiniilor politice ale lui Sava Tekelija, toată viața sa acesta a luptat pentru interesele poporului sârb. A participat la Adunarea populară sârbă (Soborul) de la Timișoara, în anul 1790, dobândind un prestigiu și o influență importantă printre conaționali săi.

Adunarea populară de la Timișoara (1790) reprezintă una dintre cele mai importante adunări politice ale sârbilor, dar și ai celorlalți ortodocși în Ungaria. Ținând seama de conținutul său și de mediul politic și condițiile de la începutul ultimului deceniu al secolului al XVIII-lea, acesta ocupă un loc deosebit între întrunirile din acel secol important. În istoria sârbilor din Ungaria, este situat alături de Adunarea din mai (1848) și Adunarea de Bunavestire (Blagoveštenie - 1861).

Prima parte al acestei adunări, destinată dezbaterilor, a durat din data de 26 august până la 4 noiembrie 1790, deci ceva mai mult de două luni, în timp ce comisarul crăiesc, Schmithfeld, a petrecut în urbea de pe Bega 171 de zile, cât au durat cele două părți ale adunării, cea destinată dezbaterilor și cea destinată alegerilor.

În partea destinată dezbaterilor au avut loc 24 de ședințe, în cadrul cărora s-au discutat probleme importante de inters național, politic și religios pentru sârbi dar și pentru ceilalți ortodocși din Ungaria. La finalul adunării s-a demarat alegerea unui nou mitropolit, în locul lui Mojsije Putnik, decedat la Viena, în timpul negocierilor referitoare la convocarea adunării.

Odată cu alegerea lui Stefan Stratimirović⁶ în funcția de arhiepiscop al supușilor ortodocși ai Imperiului habsburgic se încheie o perioadă extrem de vie din punct de vedere politic, nemaîntâlnită până atunci în viața sârbilor din Ungaria, strămutați în teritoriile la nord de Dunăre cu un secol în urmă, în timpul mării migrații.

Adunarea a dezbătut probleme de o importanță majoră, aceleași probleme fiind dezbătute la adunările anterioare și la cele care au urmat. Dar ceea ce distinge această adunare de celelalte este punerea în discuție a problemelor politice importante,

⁵ Forišković, Aleksandar. *Tekelije. Vojničko plemstvo u XVIII veku (Tekelie. Nobilimea de spadș din secolul al XVIII-lea)*. Novi Sad. 1985. passim

⁶ Neumann, Victor. *Tentația lui Homo Europeanus. Geneza ideilor moderne în Europa Centrală și de Sud-Est*. Ediția a II-a. București. 1997. passim

în primul rând cererea ca sârbii și ceilalți ortodocși din Imperiu, numiți *Iliri*, să primească un teritoriu autonom care să se afle sub o administrație a unor organe administrative separate. S-a decis ca acest teritoriu să fie în Banat. Este adevărat, s-a considerat că acest teritoriu ar fi trebuit să cuprindă Slavonia, Bacica și Srem, dar aceste teritorii fiind încorporate Ungariei de mai mult timp, s-a ales Banatul, care până cu puțin timp în urmă s-a aflat sub administrația veneză, astfel, delimitarea acestui teritoriu ar fi reprezentat o problemă mai mică, în condițiile relațiilor încordate dintre Curtea veneză și nobilimea maghiară.

O altă hotărâre a adunării a reprezentat o mare importanță: înființarea unui corp administrativ special la Viena, Cancelaria iliră imperială, care urma să se ocupe de problemele *națiunii ilire*⁷, la fel cum se ocupa Cancelaria ungară imperială de problemele ungarilor și de cele din teritoriile ce făceau parte din Ungaria. Această propunere a fost singura aprobată de monarhul Leopold al II-lea, dar *Cancelaria* a fost desființată la mai puțin de doi ani de la înființarea ei.

O altă propunere cu caracter politic a fost cea care cerea ca în cazul desființării graniței militare să se acorde drepturi speciale grănicerilor și ca aceștia să nu ajungă sub stăpânire feudală, ca și locuitorii ce erau obligați să plătească taxe și să presteze munci în favoarea stăpânului feudei.

Unul dintre realizările acestei adunări a reprezentat-o faptul că s-a permis convocarea acesteia, în condițiile de relații încordate dintre Viena și nobilimea maghiară. Încă înainte de moartea sa, Iosif al II-lea a fost nevoit să abolească o parte din reformele adoptate în timpul domniei sale, la presiunile nobilimii maghiare. Restaurarea vechii împărțiri administrative și redarea autorității vechii nobilimi maghiare au fost doleanțele pe care Curtea veneză nu a putut să le refuze. Se pare că aprobarea convocării adunării populare de la Timișoara a reprezentat, într-un fel, și un avertisment adresat nobililor maghiari și o formă de presiune asupra acestora. În același timp a reprezentat și o concesie în favoare supușilor ortodocși ai Monarhiei, în primul rând al sârbilor, într-o perioadă în care activitatea politică era una intensă nu numai printre maghiari.

Tendențele antif feudale ale acestei adunări sunt evidente, mai ales în rândul populației sârbe, dar și române, atât în orașe cât și la sate, cu toate că activitatea sa s-a desfășurat sub stricta supraveghere a comisarului imperial Schmitfeld. Nu s-au cerut reforme revoluționare ci s-a reacționat la tendința de restaurare a puterii nelimitate a nobilimii maghiare, fiind prezentă teama de privilegiile vechi care ar putea fi redobândite de aceștia.

Adunarea de la Timișoara a lăsat o influență importantă asupra formării ulterioare a concepțiilor politice antif feudale, de proveniență burgheză, printre sârbii din Ungaria. O nouă viață politică se afirmă printre fisurile apărute în administrația Imperiului Habsburgic, datorate și ideilor apărute în urma Revoluției burgheze din Franța.

Această adunare populară a fost convocată într-un moment al ofensivei anti

⁷ Gavrilović, Slavko, Petrović, Nikola. *Temišvarski sabor 1790 (Adunarea de la Timișoara 1790)*. Novi Sad-Sremski Karlovci. 1972. p. VI

Iosefiniste și trebuie ținut cont de acest fapt în determinarea importanței istorice a acestui eveniment pentru evoluția ulterioară a imperiului Habsburgic, dar și pentru evoluția istorică a sărbilor și a românilor din Imperiul Habsburgic.

Merită menționată remarca comisarului imperial Schmitfeld din primul său raport cu privire la adunarea populară de la Timișoara. Acesta observă două tabere opuse. Prima era formată din reprezentanții înaltei ierarhii bisericești, călugării și nobilii, a doua fiind formată din burghezi și ofițeri. Din acest punct de vedere trebuie privită și intervenția lui Sava Tekelija, care susține colaborarea cu maghiarii⁸, ceea ce însemna, în contextul istoric respectiv, aristocrația maghiară și politica pe care o promova aceasta.

Cu toate că istoriografia română evidențiază mai ales lupta poporului român pentru o biserică ortodoxă națională, putem afirma că în timpul adunării populare de la Timișoara din 1790, sârbii și românii s-au aflat de aceeași parte a baricadei și împotriva hegemoniei maghiare. O importantă stare de tensiune politică s-a evidențiat și în regiunile în care nu exista populație sârbă, cum ar fi regiunile din vecinătatea Oradei, Lugojului sau Caransebeșului, similară cu situația din vecinătatea Timișoarei sau Vârșetului, cu populație mixtă.

Despre reprezentarea românească la această adunare populară menționăm faptul că nu a fost una în conformitate cu numărul românilor din eparhiile ortodoxe din Ungaria. Astfel din eparhiile cu o populație mixtă sau majoritar română au participat la adunare 21 de deputați. Din cei 100 de deputați prezenți la adunare doar 20 % provin din eparhiile amintite cu toate că aceste eparhii însumau 75 % din totalul gospodăriilor ortodoxe din Ungaria.⁹

Istoriografia sârbă, pe de altă parte, de obicei prezintă unilateral datele, trecând multe cu vederea, mai ales cele ce reprezintă rezultatul hegemoniei religioase sârbe.

Mare om de cultură, vizionar, important politician, diplomat, cu o carieră militară exemplară, unul dintre cei mai altruști nobili, de pe urma activității sale de mecenat beneficiind sute de copii, care au fost educați grație activității fundației înființate de el, aventurier, cu o viață din care nu au lipsit controversele, Sava Tekelija se înscrie în galeria celor mai reprezentative personalități bănățene din istorie, aparținând deopotrivă epocii sale, dar și viitorului, Banatului și Europei, poporului sârb și celorlalți locuitori ai Banatului.

Bibliografie

1. Ciachir, N., *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789 -1923)*, București, 1987.
2. Ćorović, V. L., *Istorija srpskog naroda (Istoria poporului sârb)*, Beograd, 1937.
3. *Dnevnik Save Tekelije, besmrtnog blagodetelja naroda srpskog vodzen u Beču*

⁸ Ibidem, p. IX

⁹ Ibidem, p. X

- 1795-1797 (*Jurnalul lui Sava Tekelija...*), Ediție Stevan Bugarski, Timișoara, 1993.
4. Forišković, Aleksandar, *Tekelije. Vojničko plemstvo u XVIII veku (Tekelie. Nobilimea de spadș din secolul al XVIII-lea)*, Novi Sad, 1985
 5. Gavrilović N.: *Jurisdikcija Karlovačke mitropolije nad pravoslavnim Rumunima u Banatu. Krišani i Erdelju (Jurisdicția Mitropoliei de la Karlovitz asupra românilor din Banat. Crișana și Ardeal)*, Temišvarski zbornik Matice srpske, 1, Novi Sad 1994.
 6. Gavrilović, N., *Srbi i Rumuni srpsko rumunske veze kroz vekove (Srbii și românii relațiile româno-sârbe de-a lungul veacurilor)*, Belgrad, Novi Sad, 1997.
 7. Gavrilović, S., Petrović, N., *Temišvarski sabor 1790 (Soborul de la Timișoara)*, Novi Sad, Sremski Karlovci, 1972
 8. Kovaček, B., *Tekelijamumske istorije XIX veka (Istorii „tekeliene” din veacul al XIX-lea)* Novi Sad, 1997.
 9. Milin, M., *Vekovima zajedno (De veacuri împreună)*, Timișoara, 1995.
 10. Neumann, Victor, *Tentația lui Homo Europeus. Geneza ideilor moderne în Europa Centrală și de Sud-Est*, Ediția a II-a, București, 1997
 11. Tekelija, S. *Opisanije života (Descrierea vieții)*, Ediția A. Forišković, Beograd, 1966.

ARHITECTURA POPULARĂ BĂNĂȚEANĂ ȘI SISTEMATIZĂRILE AUSTRIECE

Cazul localității Biled

Cătălin Balaci, Mariana Crînguș Balaci

Cuvinte cheie: arhitectură populară, Biled, dominație habsburgică

Key words: popular architecture, Biled, Habsburgic domination

Abstract: *The paper analyzes the impact of Austrian colonization of Banat especially upon the popular architecture. Austrian administration immediately after the conquest started to plan every move, considering the new territories a good opportunity for colonization of German ethnics, and in 1766 issued a decree in which the settlements of the colonists were regulated in size and plan. Biled was no exception, its plan was in fact a chessboard (Schachbrettdorf) type, and it was considered an ideal settlement. The authors then analyze the impact and the mutual influences between the indigenous construction techniques and colonist ones, establishing a typology of the houses and households.*

Reprezentativă pentru arhitectura locuinței bănățene de veche tradiție este casa cu două și trei încăperi, cu sau fără prispă, cu acoperișul în două ape și streșina mult lărgită. Această tipologie constructivă este derivată din cel mai vechi model de locuință, cel al casei cu una sau două încăperi, fără prispă, tip de locuință ce încă se mai găsea în satele bănățene din secolul al XVIII-lea, fiind descris de J. J. Ehrler. Începând cu secolul al XVIII-lea ea este înlocuită de casele cu două și trei încăperi, situație ce s-a păstrat până în secolul XX.

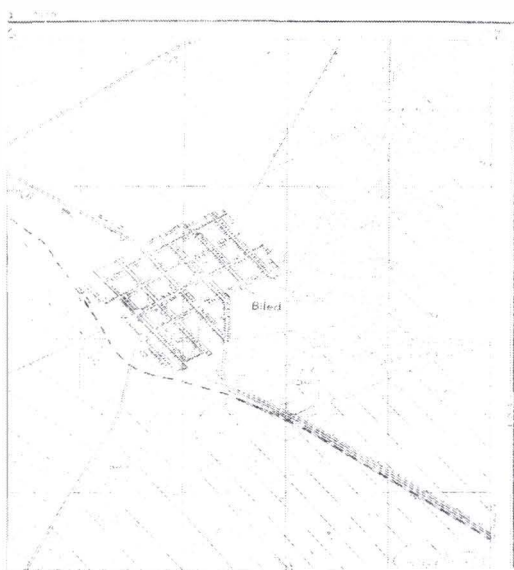
Pentru a studia modalitatea în care arhitectura acestei localități de câmpie bănățeană, ca de altfel arhitectura oricărei alte localități bănățene, a fost influențată și modificată de sistematizările habsburgice trebuie să analizăm așezarea sub aspectul dispunerii caselor și a anexelor gospodărești în planul cadru al localității; apoi este necesară, credem noi, o analiză a arhitecturii în sine a caselor, a celor ce aparțin autohtonilor, dar și cele ce aparțin coloniștilor.

Administrația austriacă, încă din momentul preluării Banatului sub stăpânire, nu a lăsat nimic la voia întâmplării. Tocmai de aceea au fost emise de către *Cancelaria Aulică* reguli clare de întemeiere de sate/colonii, dispoziții imperiale care au fost emise în anul 1766 și care prevedeau ca satele să fie acum ridicate „pe canavase geometrice”¹. Sunt specificate inclusiv dimensiunile pe care să le aibă ulițele principale și cele secundare, iar în mijlocul așezării să fie amplasate principalele instituții, anume biserica, casa parohială, școala și primăria.

¹ N. Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Timișoara, 1987, p. 23.

Imediat după emiterea acestor dispoziții imperiale, în Banat sunt ridicate un număr impresionant de case în concordanță cu noile cerințe; acest fenomen este cu exactitate cunoscut la începutul deceniului al optulea al secolului al XVIII-lea. Astfel între anii 1769-1770 sunt ridicate conform actelor oficiale în Banat nu mai puțin de 2000 de case din pământ bătut, iar între 1770-1771 circa 3000 de case de același tip².

Toate satele care au apărut odată cu procesul de colonizare (și aici includem și cazul localității Biled) au avut la bază un plan întocmit asemenea unei table de șah (*Schachbrettdorf*)³, acest tip de plan de sat era considerat la vremea respectivă ca fiind tipul ideal de așezare. Acest plan, realizat la planșetă și unde ulițele se întretaie în unghiuri drepte s-a menținut în mare parte în localitățile din Banat până în prezent. Este un tip arhitectural de sat ori comună care îmbină în mod ergonomic și structural cerințele și modul de organizare cel mai bun pentru o localitate, asigurând totodată un anumit grad de confort locuitorilor săi.

Din punctul de vedere al arhitecturii locuinței există mai multe aspecte pe care trebuie să le luăm în discuție, căci, așa cum spuneam găsim case ale populației autohtone și case ridicate după preceptele imperiale, pentru coloniștii care erau aduși în Banat.

Începem prin a ne referi la casele autohtonilor, căci din punctul de vedere al unor specialiști în etnografie bănățeană, casele coloniștilor aduc foarte mult cu cele ale românilor, cu o îmbunătățire care se referă la prelungirea streașinii, ceea ce i-a conferit un rol practic, căci aici își vor fi adăpostit uneltele⁴.

² Ibidem, p. 47.

³ Konschitzky W., *Arhitectura populară din Banat*, Timișoara, 2006, p. 31.

⁴ N. Săcară, *op.cit.*, p. 85.

Griselini este primul care descrie locuinţa de tip bordei pe care îl întâlneşte în unele localităţi din Banat⁵. De altfel şi în localitatea Biled putea fi zărită chiar şi în a doua parte a secolului trecut o astfel de locuinţă semiîngropată⁶.

Majoritatea caselor românilor din Biled, la venirea coloniștilor, erau realizate din pământ bătut sau, mai rar, din împletitură de nuiele lipită cu lut, având de regulă două încăperi. Astfel de case ridicate în tehnica pământului bătut întâlnim şi în alte localităţi din Banat, nu doar la Biled, ci şi la Tomnatic, Lenauheim, Teremia Mică etc.⁷ Grosimea zidurilor era de 60 de cm, iar înălţimea lor de 1,9-2,5 m. Considerăm că acest lucru se datorează lipsei lemnului sau scumpirii acestuia în special după ocupaţia turcească, întrucât în aceeaşi perioadă în Banatul montan şi colinar lemnul este materialul de bază al locuinţei româneşti tradiţionale, tipologia planimetrică a locuinţelor fiind similară între zonele de câmpie şi cele montane în perioada respectivă.

Casele erau acoperite cu trestie, care se bătea de jos în sus cu o unealtă aparte din lemn care în zona Biledului se numeşte *hăciţă*. Pe fiecare pantă a acoperişului intrau cam 3-4 rânduri aşezate de trestie. În partea superioară, acolo unde se întâlneau vârfurile firelor de trestie, acestea se tăiau⁸. Casele vechi bănăţene au avut vetre cu coş deschis, cel mai adesea fiind întâlnit coşul piramidal⁹.

De altfel, Griselini, menţionează că locuinţa autohtonă bănăţeană de câmpie era compusă dintr-o cameră de locuit şi o tindă, iar pereţii erau ridicaţi din împletitură de nuiele lipite cu lut. Soba oarbă era situată în cameră¹⁰.

Tipul de locuinţă cu două încăperi era frecvent întâlnit în secolul al XVIII-lea şi se compune din două încăperi şi prispă continuă sau retrasă. Intrarea se făcea prin tindă unde se găseşte sistemul de încălzit şi gătit. Vatra liberă se află în colţul format de peretele din spate al tindei şi cel median. Aici se găseşte gura pentru soba oarbă care încălzeşte camera de locuit. Acest tip de casă a constituit multă vreme forma tipică pentru tot sud-estului Europei şi chiar a unei părţi a Europei Centrale¹¹.

Conform indicaţiilor imperiale, casele care au fost ridicate de populaţia autohtonă pentru coloniști în a doua colonizare trebuiau să îndeplinească câteva criterii, dintre care sunt demne de amintit criteriul durabilităţii sporite a locuinţei împletit cu un alt criteriu, anume cel al unor costuri mai reduse¹². Mai mult, se pare că la Biled consilierul aulic *Knoll*, cel menţionat de Griselini că ar fi întemeiat această aşezare, a ordonat ridicarea

⁵ Fr. Griselini, *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*, Timişoara, 1984, p. 327.

⁶ E. Lammert, H. Gehl, *Tipologia şi geneza casei şvăbeşti din Banat*, în *Tibiscus- Etnografie*, III, 1978, p. 154-155.

⁷ N. Săcară, *op.cit.*, p. 47.

⁸ N. Săcară, *op.cit.*, p. 67.

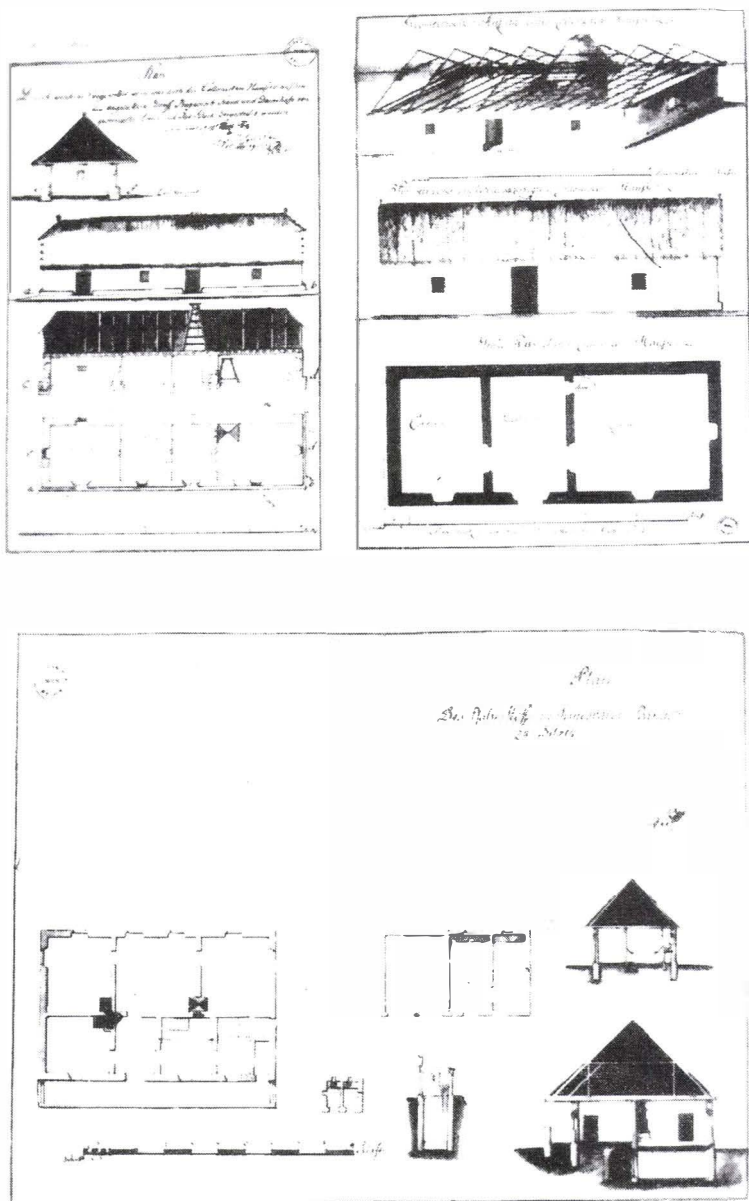
⁹ E. Lammert, H. Gehl, *op.cit.*, p. 146.

¹⁰ Apud. E. Lammert, H. Gehl, *op.cit.*, p. 151..

¹¹ N. Săcară, *op.cit.*, p. 68

¹² Konschitzky, *op.cit.*, p. 35.

unei case care să fie luată drept model de către lucrători atunci când aceștia vor ridica restul caselor în sat¹³, plan de locuință pe care îl reproducem mai jos.

Pentru coloniști, cele mai vechi case sunt cele fără prispă, ridicate în localitățile

¹³ Klein Franz. Viena. 1980. p. 97.

Tomnatic, Biled, Săcălaz etc.¹⁴. Mai apoi s-au construit case cu prispă continuă, unde prelungirea streşinei a jucat un rol practic, căci uneltele puteau fi adăpostite aici. Chiar consilierul imperial *Wolfgang von Kenepen*. în anul 1767 cerea ca la ridicarea caselor pentru colonişti să fie menţinută streşina largă de aproximativ 70 de cm, acest lucru putând fi sesizat şi azi la vechile case germane din Biled. Dimensiunile unor astfel de case erau: lungimea de 14-15 m, lăţimea de 3,00-5,50 m, iar înălţimea lor de aproximativ 2,40-2,50 m¹⁵.

Menţionam că noile case pentru colonişti preiau unele aspecte constructive din casa tradiţională românească precum tehnica pământului bătut şi *gangul* la care ne-am referit mai sus prezent la casele germane şi care trebuia să aibă lăţimea de 0,70 m derivă de fapt din *prispă* românească.

Pentru a ridica noile case, coloniştii primeau sub forma unui împrumut, pe care apoi trebuiau să îl returneze, lemnele necesare construirii casei, precum şi stuf cu care să o acopere¹⁶.

Casa de colonişti, poate fi considerată ca fiind primul tip de casă cu fronton triunghiular¹⁷. După acest prim tip de casă se va dezvolta un nou tip de casă, de data aceasta cu fronton tringhiular, drept, denumirea specifică fiind de tip *Hildebrandt*¹⁸. S-au căutat apoi soluţii constructive pentru acest tip de fronton, pentru ca acesta să fie mai uşor. În această direcţie s-au folosit împletituri realizate din nuiiele sau din stuf, iar frontonul va fi mărginit de două pante care se terminau în partea superioară a casei sub forma capetelor de cai încrucişate¹⁹.

În Biled mai puteau fi întâlnite, pe lângă casele realizate în tehnica lutului bătut şi case construite din văiuşă pe o fundaţie constituită din cărămidă arsă. În raportul lui *Kempelen* se specifică faptul că în comuna Biled au fost ridicate case şi din chirpici²⁰.

Casa tipic nemţească va fi considerată pentru sfârşitul secolului al XVIII-lea şi până la jumătatea secolului următor casa longitudinală cu fronton şi acoperiş în două ape, adică casa cu faţa îngustă dispusă la stradă şi care se dezvoltă în adâncimea lotului aferent gospodăriei, lot care rezulta în urma împărţirii terenului în momentul constituirii satelor bănăţene de către austrieci.

De la jumătatea secolului al XIX-lea şi până în primele decenii ale secolului al XX-lea în arhitectura caselor nemţeşti bănăţene începe să se impună casele cu frontoane de influenţă barocă, bogat ornamentate. Acestea vor deveni etalonul caselor aparţinătoare unor familii mai înstărite. Stilul baroc pătrunde în Banat ca şi în Transilvania mai ales prin activitatea armatei austriece, a statului austriac şi a bisericii romano-catolice. Spre exemplu, după 1779, o dată cu reînfiinţarea celor trei comitate bănăţene, în oraşele de

¹⁴ N. Săcară, *op.cit.*, p. 85.

¹⁵ Ibidem, p. 49.

¹⁶ E. Lammert, H. Gehl, *op.cit.*, p. 156.

¹⁷ W. Konschitzky, *op.cit.*, p. 37.

¹⁸ Klein Franz, *op.cit.*, p. 96.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ E. Lammert, H. Gehl, *op.cit.*, p. 157.

reședință a acestora se vor constitui așa-numitele *oficii de urbanism* care vor veghea cu tenacitate la respectarea normelor de construcții elaborate de capitala imperiului; de aici derivând un aspect ce va deveni mai târziu caracteristică a satelor bănățene: o anume șablonizare manieristă a decorului și a tipologiei planimetrice a clădirilor²¹.

Odată cu apariția în arhitectura și mai ales ornamentica locuințelor a influențelor baroce se produc modificări importante, căci primele case nemțești nu erau ornamentate²². Astfel, frontonul dispus spre stradă, pe una din laturile înguste ale casei dispune o importantă încărcătură ornamentală și simbolică, căci aici vom întâlni o serie de elemente precum pomul vieții, motive solare, motive geometrice și vegetale, toate căpătând o conotație simbolică. De asemenea, pe același fronton va fi prezent numele familiei căreia îi aparține casa, precum și anul ridicării ei. Fațada acestor case va ajunge să exprime printre altele și rolul pe care acea familie îl are în societatea rurală²³. Stâlpii pridvorului șvăbesc care era situat pe latura îndreptată spre curte, au fost ornamentați mai puțin în comparație cu cei ai casei românești²⁴.

În primele decenii ale secolului al XX-lea, în arhitectura localității Biled își face apariția un nou tip de casă, anume casa transversală. Este vorba de acel tip de casă care se dezvoltă paralel cu drumul. Aceste case sunt considerate ca fiind influența urbanului în arhitectura ruralului. Noile tipuri de case pe care le legăm ca și moment al apariției lor de ridicarea bunăstării sociale și economice a unor locuitori din Biled nu oferă suprafețe atât de bine marcate ca și în cazul caselor longitudinale. Acum dispăre frontonul dispre stradă, dar ornamentația poate fi observată pe latura lungă a casei dispusă spre stradă²⁵.

În cazul localității Biled se poate avansa o ipoteză privind dispunerea în arealul așezării a tipurilor de case pe care le-am menționat astfel: casa transversală o vom întâlni dispusă în centrul așezării, casa longitudinală cu fronton de influență barocă dispusă cu precădere în aria de mijloc, iar casa mică longitudinală cu fronton triunghiular prezentă mai ales la marginea așezării²⁶.

De asemenea în arhitectura locuințelor longitudinale de acum se mai poate remarca prezența ușii integrate fațadei care apare ca și rezultat al lătirii fațadei. Este considerat și acesta un semn al prezenței în cadrul comunității respective a unei bunăstări sporite.

Am încercat în această parte o prezentare a evoluției arhitecturii localității Biled, așa cum reiese ea din analiza tipologiei caselor prezente în mare parte și astăzi. Nu de puține ori urmărind această evoluție a arhitecturii pot fi sesizate și perioade de dezvoltare socio-economică a comunității și acest lucru am încercat să îl subliniem. De remarcat că în principal ne-am referit la arhitectura zonei începând cu perioada colonizărilor austriece, istoria și evoluția localității fiind destul de slab aspectată înainte

²¹ N. Săcară, *Bisericile de lemn ale Banatului*, ed. Excelsior, Timișoara 2003, p. 13

²² W. Konschitzky, *op.cit.*, p. 75.

²³ Ibidem, p. 76.

²⁴ E. Lammert, H. Gehl, *op.cit.*, p. 164.

²⁵ W. Konschitzky, *op.cit.*, p. 50.

²⁶ Idee avansată de Lote Bußhoff, apud. Konschitzky, *op.cit.*, p. 87.

de această perioadă. Nu trebuie să pierdem din vedere totuşi locul şi rolul pe care l-a avut arhitectura populară tradiţională românească, căci în Banat populaţia autohtonă a fost cea care a ridicat fie după un model sau nu, casele pentru noii veniţi; ulterior preluând şi ea acest tip de locuinţă (unde va la sfârşitul secolului al XIX-lea).

Astăzi o parte din clădirile ridicate în ultimii ani ai secolului al XIX-lea şi primii ani ai secolului următor mai păstrează elementele ornamentale specifice barocului bănăţean, însă tot mai mult, ca în majoritatea satelor bănăţene unde au locuit familii de origine germană, în prezent, în urma reorganizării spaţiului de locuit şi modernizării exterioare a acestor clădiri se pierd prin înlăturarea lor aceste elemente specifice barocului bănăţean.

Bibliografie

1. N. Săcară, *Valori ale arhitecturii populare româneşti*, Timişoara, 1987, p. 23.
2. W.Konschitzky, *Arhitectura populară din Banat*, Timişoara, 2006, p. 31.
3. Fr. Griselin, *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*, Timişoara, 1984, p. 327.
4. E. Lammert, H. Gehl, *Tipologia şi geneza casei şvăbeşti din Banat*, în *Tibiscus-Etnografie*, III, 1978, p. 154-155.

ULTIMII OLARI (II). JUPÂNEȘTI (JUD. TIMIȘ)

Studiu etnografic de teren, 26-31 mai 2007

Hadiji Vasinca Maria

Cuvinte cheie: ceramică, centru de producție, Jupânești

Mots cle: céramique, centre du productions, Jupânești

Résumé : *La céramique du Banat est d'une facture romaine, exactement : la céramique rouge brouille dans la présence de l'oxygène. Dans la région du Banat ont existé de nombreuses centres de productions, par exemple: Biniș, Sasca Română, Potoc, Socolari, Slatina-Nera, Ilidia, Moldova Veche, Lăpușnicul Mare, Carașova (Caraș). Birchiș și Jupânești (Timiș). Mais, en présent reste seulement deux : Biniș (Caraș) et Jupânești (Timiș). Aujourd'hui vive et travail encore malgré de l'âge (presque 80 des années) deux artisans : Velcu Trandafir et. Măstăcănean Ștefan. La céramique du Jupânești est d'une facture commune avec un décor simple, représente par de lignes droites ou irrégulières. Les couleurs utilisées sont brune/rouge et pour les pots porcelaines, vert (obtenu grâce à l'utilisation de l'alumine) et noire (obtenu par utilisation du fer).*

În zona etnografică Făget, meșteșugul olăritului s-a răspândit în 5 localități: două dintre acestea cu veche tradiție, respectiv: Jupânești și Făget, iar alte trei depistate abia în anul 1982 în urma cercetărilor de teren, și anume: Baloșești, Temerești și Răchita.

Această dezvoltare s-a datorat unor factori favorabili: existența în localitate sau în vecinătatea acesteia a unei surse de materii prime, condițiile nefavorabile pentru practicarea agriculturii pe scară largă, existența unei piețe de desfacere (din anul 1787 se acorda Făgetului dreptul de a ține 8 târguri anuale, iar din 1918, vinerea se organiza piața săptămânală), legăturile cu centrele de olari vecine care vor duce la apariția meșteșugului în unele localități, sau la perfecționarea tehnicii, ornamenticii și diversificării formelor.

În aceste centre s-a produs ceramică nesmălțuită, tehnica smălțuirii, deși introdusă aici nu s-a generalizat în toate localitățile și nici nu a fost folosită de toți olarii.

Satul Jupânești, situat pe Valea Vădanei (12,5 km. de Făget) a rămas singurul centru activ din zona etnografică a Făgetului.

Dacă în anul 1984 când cercetătoarea V. Blaj efectua o cercetare de teren, mai lucrau constant 4 olari, respectiv: Măstăcănean Ștefan, Velcu Trandafir, Frățuțescu Floarea,

Marconi Liviu și ocazional Oprișoni Petru și Lădari Simion, astăzi (mai 2007), au mai rămas doar doi olari, care din păcate mai lucrează doar ocazional (dacă au o comandă mai consistentă sau cu ocazia unor sărbători sau târguri). Aceștia sunt: Velcu Trandafir și Măstăcănean Ștefan.

A. Olarul Velcu Trandafir are astăzi 78 de ani, acesta spune că a început să învețe meșteșugul la vârsta fragedă de 13 ani de la tatăl său, care la rândul lui l-a deprins de la tatăl său, meseria fiind transmisă din generație în generație. La aceea dată, (anul 1942) lucrau în sat aproximativ 40 de olari.

Din păcate nu a reușit să-și transmită meșteșugul nici unui urmaș, spunând cu părere de rău că nici copii, nici nepoții nu s-au arătat interesați să învețe.

Meșteșugul reprezenta principalul mijloc de trai al locuitorilor.

Dacă în trecut lutul se extrăgea din satul Zolt, de la foarte mare distanță, datorită calității dar și faptului că nu exista pe teritoriul satului o zonă cunoscută, lutul și-l extrage astăzi numai dintr-un singur loc, de undeva din pădure (aprox. un km. distanță), descoperit cu 60 de ani în urmă, locul fiind numit: *Dealul Bisericii*.

Etapele prelucrării.

Etape premergătoare:

- 1 - extragerea lutului din groapă (de la aprox. 3 m adâncime), se transportă cu căruța (una-două căruțe la o extracție);
- 2 - se depune într-un loc special amenajat;

Prelucrare propriu-zisă:

- 3 - se pune la înmuiat în *lutoame* (un vas foarte mare cu apă);
- 4 - se introduce lutul rezultat în malaxor pentru a deveni *ca untul*;
- 5 - se amestecă cu nisip atât pentru a fi ușor de prelucrat (pentru a nu se prinde de mâini) dar și pentru a conferi o rezistență mai mare vasului (acesta crăpându-se mai greu);
- 6 - se întinde uniform în bucăți în lungime 0,5 cm - 1 m din care se taie bucăți mici cu ajutorul unui cuțit din fier, cantitatea tăiată fiind în funcție de necesitate;
- 7 - se bate bucata bine între mâini și se așează pe discul roții;
- 8 - se execută vasul propriu-zis (cu picioarele se conferă o mișcare de rotație continuă, cu ambele mâini se aplică forma și decorul vasului);
- 9 - se taie vasul de pe disc cu ajutorul sârmei;
- 10 - vasul se așează la uscat (nu direct la soare pentru a nu se crăpa, uscarea durează aprox. 2 zile vara, iarna vasele sunt aduse în casă aproape de sursa de căldură);
- 11 - se introduce în cuptor pentru ardere la o temperatură de 800-900 de grade timp de 4 ore;
- 12 - după răcirea cuptorului și a vaselor (aprox. 2 ore) acestea se scot din cuptor putând fi folosite;

Pentru vasele smălțuite procedeul este mai complicat constând din două arderi succesive: după terminarea vaselor acestea sunt uscate și introduse în cuptor pentru o primă ardere la o temperatură ce atinge 700 de grade, se răcesc, apoi se scot și sunt date cu smalt fiind introduse apoi pentru a doua ardere la o temperatură de 900 de grade.

Cuptorul este de formă tronconică, cu două guri de intrare și este realizat din cărămidă spoită cu lut, orificiul de introducere a oalelor este sus, nu există grătar ci doar șanțuri pentru a pătrunde lemnele și focul.

La o ardere intră de obicei până la 250-300 de vase, în funcție de mărimea acestora.

Dimensiuni: 1,10-1,20 diametru.

Lemnul folosit este în general fagul foarte uscat pentru o ardere rapidă și de bună calitate.

Unelte: *cuțit din fier* pentru tăierea bucăților din lut, *sârma* (o bucată subțire de sârmă prevăzută la capete cu două bucăți mici de cârpă /*dărză*) cu care se taie vasul de pe disc, *lopățică din lemn* pentru a prelua vasul de pe disc, *fusul* (folosit de olar pentru a realiza orificiul de ieșire a apei la urcioare - cârcege); pentru decor pot fi amintite: *piaptănul din lemn*, *pensula* (folosită mai ales pentru vasele smălțuite), și bineînțeles degetele.

Culorile folosite pentru decorare sunt în general brunul-roșcat (obținut din filoane de lut ce conțin o cantitate mare de oxid de fier) iar pentru vasele smălțuite predominantă este culoare verde ce rezultă din folosirea alamei măcinată dar și culoarea neagră obținută din zgură de fier.

Decorurile sunt dintre cele mai simple, constând în linii drepte sau șerpuite. Vasele smălțuite se stropesc pur și simplu cu pensula dând naștere unui decor, fie foarte simplu, fie foarte încărcat și în general neuniform.

Formele și dimensiunile vaselor sunt mai puțin variate decât în trecut (de la câni mici de băut apă, străchini, tănieri, oale de dimensiuni diferite 0,5 l până la 10-15 l, folosite fie pentru păstrat alimentele pe timp de iarnă-borcan de murături, fie pentru gătit, fie pentru transportul alimentelor la țarină-cârcege de apă, strecurători etc.) astăzi cele mai căutate și deci cele mai des realizate sunt: oalele de sarmale, ghivecele de flori și urcioarele.

Piața de desfacere: în trecut se mergea cu căruța plină de oale (drumul durând uneori și 4 zile), în toate regiunile din jur, ajungându-se la târgurile de la Făget, Dobra, Ilia, Zam, Săvârșin și Lugoj, unde erau valorificate pe bani. Toamna se mergea pe sate unde în general se practica trocul: olarii primind în schimbul vaselor, grânele care le lipseau. Cantitatea era măsurată cu vasul care urma să fie achiziționat și în general oamenii se pregăteau pentru acest schimb încă din timp, cunoscând aproximativ perioada în care olarii soseau cu carele și vasele lor: domnul Velcu subliniind că în general olarii aveau

fiecare stele lor în care își valorificau produsele neconcurându-se, clienții erau foarte fideli iar la Tomești și Ramna cărau oalele cu spatele.

Astăzi olarul Velcu Trandafir lucrează ocazional (la sosirea noastră în gospodăria dânsului, acesta tocmai intrase în atelier pentru a începe o comandă, afirmând faptul că am picat într-un moment favorabil deoarece ce nu mai intrase aici de un aproximativ un an). Foarte rar merge la piață și în general lucrează la comandă sau dacă este o sărbătoare mai importantă. Nu mai produce vase smălțuite, subliniind că sunt mai costisitoare, smălțul este greu de procurat și necesită mai mult timp de prelucrare. La toate aceste mai concură și faptul că odată cu bătrânețea, volumul de muncă a scăzut, iar vasele din comerț oricum reprezintă o concurență serioasă atât prin rezistența lor cât și prin prețul destul de accesibil.

LANȚUL SFÂNTULUI ANTON, DE LA CLASIC LA ATOMIC

Gabriela Mariana Luca

Cuvinte cheie: lanțul Sfântului Anton

Mots clé: la chaîne de Saint Antoine

Résumé: *La pratique, apparemment banale de la chaîne de Saint Antoine, révèle une dualité paradoxale : tout d'abord, une sorte de soumission à l'impératif social de transmettre par écrit un message symbolique, elle s'avère aussi acte de foi. La mise en circulation de ces « chaînes » apparaît motivée des rituels conformes à l'orthodoxie mais touche à la fois un peu de magie. Jadis envoyée par la poste ou déposée à la main dans les boîtes postales, aujourd'hui, elle a changé de forme, tant en ce qui concerne le contenu que la manière de distribution. D'une écriture ordinaire elle est devenue une écriture sur l'ordinateur.*

Fiecare dintre noi, de oriunde am fi, am găsit, cel puțin o dată, în cutia poștală un bilețel evocând fie povestea unui cetățean american sau australian, francez sau englez peste care a dat un noroc neașteptat (câștigând o mașină de lux, o călătorie într-un ținut exotic sau a câpătat o sumă imensă de bani) pentru simplul motiv că a scris la rândul său un astfel de bilețel, fie tristul destin al celor care au rupt lanțul. Singura obligație impusă de scrisoare este recopierea textului de un număr de ori (13, 24, 32,...) și trimiterea copiilor prin poștă fără a păstra vreuna.

În deceniul 7-8, al de ja trecutului secol XX, aceste bilete făceau deliciul elevilor de gimnaziu. Se scriau multe scrisori către Sfântul Anton. Copiii o împlineau cu mare discreție, nu vorbeau prea mult despre asta, schimbau cu zel adrese între cunoscuți, purtați de misterioasele promisiuni de a călători în jurul lumii și cu teama firească de amenințarea cumplitelor nenorociri ce ar fi căzut pe capul celui care ar fi întrerupt lanțul. Succesul jocului era garantat indiferent de confesiune. Scrisoarea venea prin poștă și putea fi trimisă oricui, indiferent de poziția socială sau vârstă. Eu însămi, elevă într-a cincea pe vremea aceea, eram în permanentă competiție chiar cu mine însămi (*să nu uit să...*), la cumpărat și completat cărți poștale. Ca participând la o mare taină, le distribuam apoi pe furiș în cutiile poștale ale scărilor vecine și prin cele ale blocurilor din cartier, întâlnindu-mă de multe ori cu alți puști de vârsta mea ce făceau același lucru. Fiecare astfel de întâlnire o simțeam ca pe o confruntare și, în cele din urmă, ca pe un act de curaj. Era și un pic de jind în gândul la bogățiile promise dar, mărturisesc, cel mai tare

mă temeam de amenințările notate la sfârșit, ce promiteau grozave pedepse celui ce ar fi spart lanțul. În timp, prezența acestor scrisori a devenit din ce în ce mai rară. Deceniul nouă n-a fost prea generos. Aproape că uitasem de existența lor. Întâmplarea a făcut în schimb, studentă în Franța fiind, în 1994 să primesc o astfel de scrisoare: *Chaine Saint Antoine / On me l'envoya, je vous l'expédie. / Cette chaine viens du VENEZUELA écrite par un chanoine. Elle doit faire le tour du monde. / Même si vous n'êtes ni chrétien ou incroyant, faites attention à ce qui suit: ...* Cu modificări ne semnificative, același exemplu este citat de Marlène Albert-LLorca în *Courrier du ciel* și datat 1988¹.

Uimită, la întoarcerea acasă am început căutarea lor, dorind să compar textele. Abia prin 2000, am găsit în bisericile catolice, depuse rugăciuni către Sfântul Anton al căror conținut era foarte apropiat de ceea ce promisem. Iată textul: *Sfinte Anton, marele făcător de minuni, care ai fost înzestrat de către Dumnezeu să îl ții în brațele tale pe Domnul Iisus Hristos, binefăcătorul celor săraci, alinarea și ajutorul celor în suferință și necazuri mari. / Sfinte Anton într-o zi de marți te-ai născut și tot într-o zi de marți ai și murit, azi zi de marți, te rog îndeplinește ruga mea fierbinte și dorința mea ... / Cine va citi această scrisoare, o va copia de 13 ori și în 13 zile de marți o va duce la biserică, va avea o mare bucurie și îndeplinirea dorinței, iar de mu, va avea un mare necaz. / Sfinte Anton, primește această rugăciune a mea și roagă-te pentru mine. Amin.* (text cules în ianuarie 2000)

Ce legătură să fi fost oare între cele circulate de noi, copiii Cântării României, care călătoream doar la bunici, la Marea cea Neagră sau În Carpații *Cireșarilor*², care îl așteptam pe Moș Gerilă cu poezioare despre frumoasa iarnă dar și despre generozitatea Partidului și a Conducătorului iubit, care visam mult închipuindu-ne lumea de afară desprinsă din romanele de capă și spadă, sau alături de *Copii Căpitanului Grant*³ atunci când nu deplângeam soarta micuțului *Cuore*⁴ și textele care circulau în iluminata, republican-democrata și catolică Franța?

Este greu de precizat când au apărut prima dată la noi aceste scrisori. Prima consemnare în presă, pe care am găsit-o, este datată 17 iulie 1949. Într-un articol publicat în săptămânalul „Albina”⁵, al cărui titlu era în ton cu vremurile noi: “Sfântul Anton duce în cârcă pe chiaburi”, scrie că în comuna Pechea din județul Galați, unde erau foarte

¹ Marlène Albert-LLorca, “Le courrier du ciel” în *Ecritures ordinaires*, Editions P.O.L., 1993, p.1992. Autoarea afirmă că, deși lanțurile create de rugăciunile adresate diversilor sfinți dar, mai cu seamă, Sfântului Anton delimitează o arie bine conturată a gândirii și a practicilor din interiorul mediului familiar, ele « păcătuiesc » printr-un exces de ritualizare.

² Constantin Chiriță, *Cireșarii*, una dintre cele mai citate cărți ale adolescenților deceniului 8. Scenarii întregi au fost desprinse și rejucate, ani de-a rândul, în taberele de pionieri sau uteciste, de către adolescenții fermecați de istețimea și delicatețea Fetei în alb, curajul lui Ursu ș.a.m.d.

³ Jules Vernes, *Copii Căpitanului Grant*. Alături de celelalte cărți ale sale, a fost, și pentru generații întregi de copii, sursa celor mai năstrușnice vise de aventură, egalată în prezent poate, doar de celebra *Harry Potter*.

⁴ Edmondo de Amicis, *Cuore – inimă de copil*, carte din bibliografia obligatorie pentru clasele primare, cel puțin pentru perioada 1970-1980.

⁵ Albina, 17 iulie, 1949

mulți chiaburi, ca și în comuna Cudalbi, din același județ, au apărut niște bilețele scrise de mână, pe care oamenii le găsesc prin curte. Ele aveau următorul conținut : “ *Sfântul Anton vă cere să nu lucrați duminica. Sfântul Anton vă cere să nu vă mai dușmăniți, să nu vă urâți unul pe altul. Cine primește un bilet ca acesta să scrie alte 25 și să le dea mai departe. Cel care nu scrie să se pregătească de moarte.* ”

Interzise la momentul respectiv pentru propagandă anticomunistă, scrisorile destinate unui Sfânt împrumutat de către credincioșii ortodocși, dezvoltă un cod de simboluri, chiar dacă aparent naive, care au restabilit o comunicare întreruptă brutal și, mai mult, au întreținut și încurajat visul. În literatura de specialitate există un studiu amplu al lui Jean-Pierre Albert, „La_Chaine de Saint Antoine: Religion ou Superstition?”⁶ ce explică toată încărcătura simbolică a prescripției a urma (a da mai departe), analizând conceptul de lanț, din punct de vedere antropologic, și sistemul în care el se înscrie. Pentru noi, indiscutabil, rolul lor fundamental era acela de manifest, în genul: *Citește și dă mai departe!* Un amestec de glorioasă vinovăție se zbătea în piepturile noastre, sub cravata roșie de pionier, greu de explicat și, astfel, și mai greu de înțeles. Edificați permanent de grija și iubirea nețărmurită a conducătorilor pentru copii, *viitorul patriei*, eram mândri de destinul nostru dar, cu siguranță, și însetați de idealuri. Atunci, deși foarte devotată ideii de partid călăuzitor și protector, cu un respect organic înrădăcinat pentru muncă, de orice natură ar fi fost ea, nu-mi amintesc vreodată, nici despre mine și nici despre ceilalți prieteni din copilărie, să fi dorit să creștem mari pentru a depăși planul anual sau cincinal la construcția de mașini sau la cules recolta. Plăsmuiam însă, ca toate mințile nestăvilite de copii, proiecte fantastice care făceau legătura între lumi, dizolvând limitele temporale și schimbând personaje și scenarii: eram eroi și prințese, exploratori, bineînțeles egiptologi, sau multe alte ciudățenii, poate chiar detectivi ca simpaticul Kojak, polițistul american chel, amator de acadele, arcuind vârsta de aur între un Tom Sawyer de pe Mississippi și un Nică din Humulești.

Lanțul, spune unul dintre textele predecembriste⁷, trebuie să facă ocolul Pământului. A-l continua, înseamnă a contribui la perpetuarea unui univers asupra căruia apasă amenințarea Apocalipsei, dar și a continua o operă începută de morți și deci a afirma legătura care ne unește cu ei. Dacă această analiză se poate face pentru scrisorile destinate Sfântului Anton, ni se pare greu de aplicat integral pentru rugăciunile depuse în biserici. Acestea conțin orații adresate unui sfânt și nu au nici un fel de referințe la destinul cosmic al textului. Atât scrisorile Sfântului Anton, cât și rugăciunile, își

⁶ Jean Pierre Albert, „Ecritures domestiques”, in *Ecritures ordinaires*, P.O.L., 1993, p. 37-93. studiu amplu asupra derutantei diversități a tipurilor de mesaje ce ne completează cotidianul: cu o trimitere critică la chaine Saint Antoine

⁷ Sunt câteva variante, foarte asemănătoare cu cel franțuzesc din 1988, regăsit în 1993-1994, care insistă asupra importanței lanțului de a face ocolul Pământului chiar și de trei ori. Se precizează, ca o garanție la veridicitate, că lanțul este foarte vechi și sunt citați, mai cu seamă anii 60 ai marilor câștigători de bunuri nesperate, pedepsele celor ce au întrerupt, precum și iertarea celor neglijenți inițial dar care și-au revizuit atitudinea. Astfel, un domn și-ar fi pierdut slujba, ignorând scrisoarea primită dar, ar fi găsit una net superioară, nouă zile mai târziu, după recopierea ei de 24 de ori.

datorează eficacitatea faptului de a fi recopiate și nu numai recitate. Această obligație trimite oare la un atașament superstițios de magia numerelor? Să fie oare numai o variațiune a principiului care obligă la recitarea unei rugăciuni de mai multe ori pentru ca aceasta să devină eficientă? Cum poate fi interpretată în acest caz obligația de a transmite și, mai ales, de a transmite prin scris? Sunt întrebările riguros ridicate de etnologi.

A spune o rugăciune, presupune a institui o relație duală, aceea care îl unește pe cel ce se roagă de sfântul căruia îi este adresată. Deși fiecare rugăciune este închinată Domnului, cu precizarea explicită: *facă-se voia SA*, în majoritatea situațiilor, creștinul alege intermedierea printr-un sfânt, folosind parcă o curea de transmisie între *aici* și *acolo*, în persoana celor ce au fost odată oameni și care, prin cucernice merite, au ajuns mai aproape de EL. Recunoaștem cu ușurință acest gen de comportament și în straturile socialului imediat: obținerea unor audiențe, de exemplu, la șefii marilor instituții, sunt, cel mai adesea administrate și monitorizate de persoane de încredere din cercurile apropiate ale puterii. Găsirea căii de acces începe însă de la poarta celebrei instituții cu deja clasicele expresii: *nu știți pe cineva care...* sau *știu eu pe cine care* Fapt ce instituie automat un tip de dialog generator de schimburi, la rândul lor, demne obiecte de studiu etnologic, rezumate într-o expresie de tipul: *până la Dumnezeu te mănâncă Sfinții...*

Obligația de a recopia rugăciunea de un număr de ori modifică această relație. Dacă rugăciunea trebuie reprodușă, înseamnă că ea se adresează atât celorlalți cât și sfântului în cauză. Exercițarea puterii sale presupune constituirea unei comunități de credincioși și este satisfăcută dacă reușește să instituie sau să prelungească un lant în jurul sfântului. A lua apoi în posesie textul rugăciunii este, în acest sens, un act analog gestului de a aprinde o lumânare de la flacăra altei lumânări. Se așează astfel în drepturi o adorație perpetuă care nu permite sincope. Obligația de a recopia mai înseamnă și faptul că rugăciunea nu poate fi eficientă dacă la rândul ei nu este dăruită, și numai conservată în interes personal. Dacă vrea cu adevărat să i se îndeplinească dorințele, cel ce se roagă trebuie să dea și altora din felul său de a fi. Altfel spus, nu te poți ruga pentru sine fără să te rogi și pentru alții. Rugăciunea se înscrie, prin aceasta, la rândul ei, într-o rețea de schimburi. De data aceasta, recunoaștem aici și principiul care acționează în relațiile dintre vii și morți. Primii se roagă pentru ceilalți, rugându-se în cele din urmă pentru ei. Și mai simplu: ca să primești, trebuie să dai. Mai mult decât oralitatea, scrisul permite respectarea acestei exigențe. Pentru cei mai mulți dintre noi este mult mai ușor să scriem unui necunoscut, decât să-i vorbim, chiar dacă astăzi, atât de răspândita telefonie mobilă ne așează destul de spontan în varii situații.

Punerea în circulație a unor astfel de lanțuri apare motivată de o rețea de reprezentării care fondează ritualuri perfect conforme cu ortodoxia. Există și posibilitatea unor interpretări care le leagă și de magie, printr-un fel de tehnică de control automat al lumii supranaturale. Aceasta în măsura în care, adăugăm noi, eficacitatea lor presupune o respectare oarbă a ritualului instaurat. Lanțurile de scrisori se caracterizează printr-

un exces de ritualizare, ceea ce nu se întâmplă în cazul rugăciunilor spontane ce par să se manifeste contrariu. Lipsindu-se de orice formalism, autorii își dezvăluie liber sentimentele. Rugăciunile scrise pe bilete, pe pereții bisericilor, sunt simultan și monotone și diverse. Aceleași cereri (sănătate, muncă, dragoste, bani) sunt concepute în aceleași formule (te rog, ajută-mă, fie ca...). Trebuie în schimb să recunoaștem că ritualizarea lanțurilor și crearea societăților proprii participante constau în principal în virtuțile repetiției: a repeta rugăciunea de un număr de ori, la un număr de biserici, dispuse într-un anumit fel (cerc, linie dreaptă).

Nu mi se pare întâmplător faptul că, principalii ai lanțului de scrisori către Sfântul Anton, au fost și au rămas copiii și adolescenții. Potrivit vârstei, ei se află pe trepte inițiatice diferite și se pot așeza, chiar dacă uneori din spirit de frondă, împotriva oricărui control moral, social și politic. Faptul acesta devine posibil prin creație, în cazul de față al unei societăți, mai mult sau mai puțin misterioase care desenează un circuit între valori socotite cosmice, cel puțin terapeutice, generos protectoare.

Anii au trecut însă și, aproape zilnic, la verificarea *e-mail*-ului personal, constant primirea cel puțin a unui mesaj care trimite la practica lanțului Saint Antoine. Textele, foarte variate, însoțite cel mai adesea de imagini (flori de trandafiri sculptori, imagini de calendar de început de secol XX, cu copilași bucălați și, din nou, trandafirii⁸, micro-albume de artă clasică sau fotografică, sumedenii de colaje „drăguțe” cu animăluțe și desene naive ca în caietele de amintiri de odinioară, numite o bună bucată de vreme, oracole.⁹) au, în definitiv, același rol: a stabili catene între atomii societății contemporane. Grozava și rapida tehnologizare, viteza ritmului cotidian și dependența de calculator a dus, la ceea ce etno-sociologii contemporani, indiferent de școala căruia aparțin¹⁰, să substituie persoanei, pseudo-codul atom. Din nou, în ciuda eforturilor depuse în mii de ani de evoluție de a găsi liantul optim în comunicare, omul contemporan se află singur într-o sumă de singurătăți. Ceea ce noile lanțuri electronice duc mai departe este, fără îndoială, visul, gândit ca secvență sensibilă a imaginarului, a grăuntelui arhetipal. Așa cum omul poate muri dacă ar fi privat de somnul paradoxal în care visează¹¹, tot așa, societatea lipsită de partea ei de mitic, de ritual, poate muri. Efortul făcut de utilizatorii, tot mai mulți, ai corespondenței electronice, este o luptă declarată întru solidaritate împotriva uitării. Cu alte cuvinte, avem în față un obiect de studiu antropologic, deloc nou. Instrumentele s-au schimbat, mesajul este același: *dă mai departe, nu ești singur, ai o datorie de împlinit...*

⁸ Asistăm la un fel de obsesia pentru culoarea roz, ca un pentru o ultimă ancoră sigură în calea șuvoaielor apocaliptice, tot mai aprige de la căderea blocului comunist din 1989 trecând prin eclipsa totală din 1999, în pragul anului 2000 și culminând cu prezicerile catastrofice ale sfârșitului lumii din 2012.

⁹ Așa cum numele o spune, rolul lor ar fi să slujească în chipul cel mai fidel orice demers etnologic. Acceptând, într-o definiție extrem de scurtă, faptul că antropologia în general, cea culturală în special, se bazează pe memoria celorlalți, parcurgând recunoașterea, conservarea, transmiterea cu scopul de a accesa meta-memoria, evoluția deci, acceptăm implicit că orice semn lăsat de omul ce sfidează uitarea sunt mărci de identitate istorică.

¹⁰ Renaud Barbaras, Roland Barthes, Anne Sauvageot et al.

¹¹ Cercetările medicului francez, Michel Jouvet

Putem spune că Mircea Eliade, în *Mythes et symboles de la corde*¹², înscrie **lanțul** în categoria simbolurilor clasice. Subscriem acestei afirmații și raportarea neobosită a ultimelor promoții de umaniști la argumentele sale, considerate drept referință. Urmărind concepte, intervievând oameni, căutând persoanele cele mai potrivite pentru a obține informațiile pe care studiul de față s-a articulat, am înțeles că, la rândul meu, am devenit o verigă dintr-un lanț care adună fapte comune ce leagă și definesc grupuri de indivizi. Trecerea de la teorie la aplicația practică înseamnă adaptare și capacitate de integrare. Este calitatea sine qua non, ce leagă mai întâi indivizii acelui grup, iar apoi grupurile între ele. „Atomii” se înscriu așadar cu, sau fără voie – pentru că, de multe ori este doar un automatism, o simplă apăsare a tastei și, chiar fără a fi citit, mesajul va ajunge, prin comanda **send**, în căsuța poștală, numitul **inbox**, al altor zeci de utilizatori, într-o reacție în lanț continuă, care va genera la rândul său alte și alte catene gata să interacționeze. Efortul de a recopia cu creionul pe hârtie un text și de a găsi un destinatar este astăzi comprimat firește, ritualul însă, nu doar că a rămas neștirbit până la cel din urmă ritm, dar câștigă tot mai mult în metaforă și cromatică. Probabil, timpul va hotărî și un nume de gen pentru noul produs artistic, înainte de a fi înlocuit cu un altul.

Și așa mai departe...

¹² Mircea Eliade, *Mythes et symboles de la corde*, *Meșterul Manole*, Junimea, 1992. P.189

GOSPODĂRIA ÎN BANATUL DE ȘES ȘI DE MUNTE

Popescu Ioan-Viorel

Cuvinte cheie: gospodărie bănățeană, tipologie

Key words: Households from Banat, typology

Abstract: *The author considers that a very important role in the development of Romanian Banat household was represented by the trades of the inhabitants. He demonstrates this statement by analyzing the households in mountainous Banat and the households in the planes of Banat. This endeavor concludes that in Banat we can have four types of households: double courtyard household – typically a household of south-east European influence; enclosed courtyard household – specifically belonged to the plane settlements; Franconia courtyard household – a German type also founded on the planes; enclosed and almost fortified courtyard household, similar to a mini-stronghold – an mountainous variant of the second type.*

Istoricii și geografii nu au privit gospodăria ca o unitate sau parte independentă ea fiind inclusă în noțiunea de așezare, de sat, sau de vatră a satului, de altfel așezarea și gospodăria s-au aflat pe întregul parcurs a istoriei poporului român în continuă concordanță ele evoluând ca două părți componente ale unui întreg organic¹.

Dacă disociem gospodăria de așezare, tabloul analitic cuprinde variate abordări și definiții, analiza făcându-se din mai multe puncte de vedere:

Din punct de vedere sociologic, Adrian Negrea afirmă că gospodăria este un întreg social prin gospodărie, s-a putut înțelege în același timp: familia, avere sau mod de conviețuire autonomă. Ori toate acestea nu erau și nu sunt decât elemente componente sau înfățișări diferite ale întregului social, realizat într-o unitate².

Gospodăria cu geneza, evoluția și trăsăturile ei caracteristice, trebuie înțeleasă ca un produs al unui complex de factori, care au acționat diferit de la o etapă istorică la alta. Influența acestor factori determină structura gospodăriei, funcționalitatea sa ca un prim nucleu de formațiune socială. „*Vatra casei este un generator de viață și tradiție*”³.

În concluzie, printre elementele componente ale gospodăriei se numără: familia – factorul activ, umanizant; averea mobilă, imobilă – terenuri edificii, animale, inventar gospodăresc⁴.

¹ Ioan Vlăduțiu, *Etnografie românească*. Ed Științifică. București. 1973. p. 123

² Adrian Negrea, *Teoria sociologică a gospodăriei țărănești*. București 1936. p.1

³ *Ibidem*. p.23

⁴ Monica Budiș, *Gospodăria rurală din România*. I. București. 2004. p. 24

Etnologic cercetarea gospodăriei ca entitate singulară și în corelație cu așezarea a preocupat pe mulți cercetători în domeniu. Romulus Vuia accentuează ideea că, așezarea, gospodăria, locuința, trebuie privite printr-un complex de factori: ocupația locuitorilor și tipul așezărilor; acestea la rândul lor depinzând de cadrul geografic, originea etnică a populației și influența factorului economic și politic⁵.

Analizând terminologia gospodăriei, Romulus Vuia emite ideea pe baza căreia afirmă că, comunitatea autohtonă se ocupa în principal cu agricultura, iar după venirea slavilor împrumută mai ales termeni legați de ocupații creșterii animalelor (*ocol, ogradă, poiată, colnă*, etc.), ceea ce explică ocupația de bază a slavilor, care a fost creșterea animalelor, de altfel specifică popoarelor migratoare.

O deosebită atenție a acordat Romulus Vuia problemei clasificării gospodăriilor, a curților țărănești. Conform viziunii lui planul, forma și modul de grupare a acareturilor sunt în strânsă legătură cu ocupațiile locuitorilor și cu tipul de așezare, acestea depinzând atât de cadru geografic cât și de obârșia etnică a populației⁶.

Monica Budiș opinează că gospodăria este o microunită complexă, componentă structurală indispensabilă a așezării (satului). Împreună cu locuința/gospodăria se vrea cadru creator și consumator al întregului proces de civilizație și cultură al unei comunități rurale sau urbane (pe plan restrâns) al culturii și civilizației întregului popor (în sens lărgit). Cu alte cuvinte, civilizația și cultura întregul mod de viață al unui popor, s-au creat, consumat, revitalizat și perpetuat în sânul locuințelor, al gospodăriilor și al așezărilor repartizate la nivelul întregii țări desigur, factorul dinamizator, care plecând de la tradiție, pe care a conservat-o, dar care a fost accesibil și la aspectele novatoare a fost micro sau macrofamilia, oamenii care au populat locuințele, gospodăriile și așezările respective⁷.

Un rol important în evoluția și structura gospodăriei l-au avut ocupațiile principale practicate de locuitori, care în multe cazuri au condus la construirea de anexe gospodărești specifice tipului de ocupație predominant. Astfel în zona montană a Banatului, construcțiile anexe dominante sunt, în special cele pentru adăpostirea animalelor și a hranei necesare acestora, alături de care se mai întâlnesc gospodării care practică pomicultura și uscătorii și cuptoare pentru fructe și cazane de țuică.

În zona de șes, cu o economie bazată pe agricultură și creșterea animalelor, acareturile dominante sunt cele pentru păstrarea și depozitarea cerealelor, hambare, păture, cotârce, grajduri, șure, șoproane etc.

Evident că există o diversitate de gospodării chiar în cadrul aceleiași așezări, legată de starea social-economică a locatarului, de factorul etnic, materialul de construcție precum și de priceperea profesională a meșterilor populari. Astfel în Banat s-au cristalizat în decursul timpului următoarele tipuri de gospodării românești tradiționale:

⁵ *Ibidem*, p. 25

⁶ Ioan Vlădușiu, *op.cit.*, p. 131

⁷ Monica Budiș, *op.cit.*, p. 27

1. Gospodăria cu curte dublă, răspândită în toată aria sud - est europeană, dar mai ales în acele zone în care predomină atât agricultura cât și creșterea animalelor. Se caracterizează prin separarea locuințelor de grajduri și acareturi. Acestea se găsesc în curtea din spate, iar în curtea din fața casei se află fântâna, grădinița de flori sau legume, ocolul vitelor și eventual bucătăria de vară. Etnografia românească modernă emite ipoteza că această gospodărie datează încă din feudalismul timpuriu, apărând datorită necesităților ocupațiilor mixte și nu a unei influențe străine⁸.

2. Gospodăria cu curte închisă, caracteristică pentru zona de câmpie din Banat, a luat ființă datorită măsurilor administrative ale colonizatorilor austrieci, acestea au condus la crearea satelor de tip dreptunghiular, cu ulițe drepte⁹.

3. Gospodăria cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de „*curte franconă*”, răspândită în Transilvania dar și în Banat. Are forma unui paralelogram lung și îngust, locuința este dispusă perpendicular față de uliță, iar șura și grajdul sunt așezate perpendicular față de casă. După Vlăduțiu, acest tip de gospodărie a fost adus în Transilvania de sași, prin secolele XII - XIII. Cercetările bazate pe materiale etnografice au demonstrat că acest tip de gospodărie manifestă tendința de extindere în satele liniare din zonele învecinate ariei lor tradiționale¹⁰.

4. Gospodăria cu ocol întărit se întâlnește în zona montană a Banatului la sud de Caransebeș, pe cursul superior al Timișului și în Țara Almăjului. Acest tip de gospodărie se caracterizează prin așezarea acareturilor pe toate laturile ocolului care apare astfel închis ca o mică cetate întărită. Casa și acareturile sunt dispuse în cerc, cu fața spre interiorul ocolului. Gospodăria cu ocol întărit, gospodăria cu curte dublă s-a generalizat din motive funcționale, ocupația mixtă a generat și la șes împărțirea curții în două părți distincte: din față și cea din spate. Casa reprezintă cea mai importantă construcție a gospodăriei țărănești legată fiind de una din cele mai stringente și caracteristici nevoi omenești, cea de adăpostire. Iată de ce preocuparea de a rezolva condițiile de habitat străbate întreaga evoluție a omenirii din zorii istoriei și până azi, constituind o problemă tot atât de importantă, vitală precum sunt cele legate de obținerea hranei sau de confecționarea îmbrăcăminte.

Supraviețuirea în zona de câmpie a Banatului a unei terminologii proprii construcțiilor de lemn la care se adaugă mărturiile documentar istorice, precum și persistența aici a unor clădiri (case, acareturi, porți) durate în lemn, vin să confirme ipoteza că și Câmpia Banatului se putea include până nu demult în aria largă a arhitecturii lemnului din România.

Sursele documentar istorice ne oferă mărturii prețioase în acest sens, chiar dacă nu se referă direct la construcțiile țărănești. De pildă în anul 1401 voievodul Transilvaniei, Nicolae D. Chak scrie fratelui său George, comite de Timiș să dărâme castelele de lemn din Jebel, Obad și Iobag (localitate dispărută) iar materialul rezultat să-l aducă la Timișoara pentru edificarea caselor¹¹.

⁸ Ioan Vlăduțiu, *op.cit.*, p. 137

⁹ *Ibidem.* p. 142

¹⁰ *Ibidem.* p. 143

¹¹ Nicolae Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Timișoara, 1987, p. 35-36

Atestând construcțiile feudale de lemn, documentele trădează însă și raritatea materialului, greutatea cu care era procurat încă la începutul secolului al XV-lea. Scumpirea și secătuirea pădurilor de stejar din Banat se datorește sarcinei satelor de iobagi vatră din jurul Timișoarei de a exploata și transporta cantitatea imensă de trunchiuri de stejar necesare pentru întreținerea fortificației Timișoara și a altor cetăți. Din aceste considerente, arhitectura lemnului a cedat tot mai mult locul arhitecturii pământului bătut și mai târziu celei de cărămidă.

Tipul cel mai primitiv de casă bănățeană era casa monocelulară, cu pereți formați din împletiri de nuiete, lipite cu lut și cu acoperiș din paie de secară și trestie. Locuința era fără tavan, având o vatră deschisă, fără coș de fum.

Călătorii veacurilor XVIII-XIX au sesizat prezența locuințelor de nuiete împletite. Johan Friedel le și descrie la 1769, remarcând, ușurința și rapiditatea cu care românii din Clisura Dunării le ridicau: „...casele lor sunt modeste ca proporții, împletite din nuiete, cârpite cu lut și acoperite cu paie și trestie, având ferestre mici, de care sunt prinse bășici de bou sau de porc în loc de geamuri, valahul bate patru copaci tari și tineri în pământ pune alții patru deasupra lor, împletește din nuiete un perete, jur împrejur îl acoperă cu pământ așează câteva ramuri drept acoperiș peste care pune apoi trestie și acest palat e terminat în 2-3 zile ...după ce căsuța s-a uscat, pereții sunt vopsiți cu alb, galben, roșu sau chiar cu toate culorile ...”.

Francisco Grisellini celebru polihistor iluminist, scrie despre casele coloniștilor germani că s-au inspirat după cele ale băștinașilor împletite din nuiete „...îmbrăcate cu niște pământ vârtos care se poate compara cu cea mai tare zidărie ...”.

După cum se vede, administrația austriacă preluând tehnici de la românii localnici și folosind materia primă existentă în zonă, a ridicat case de acest tip, pentru primele valuri de coloniști germani¹².

Casa cu pereții din împletitură era răspândită în toate zonele căci potrivit unor conscripții, din regiunea Oraviței, la 1808 în comuna Socol din Clisura Dunării, din 103 case gospodărești, 91 aveau pereții din nuiete, iar celelalte 12 din pământ bătut¹³.

Treptat spre mijlocul secolului al XIX-lea locul caselor cu pereții din nuiete, este luat tot mai mult de cele din pământ bătut, iar în zonele depresionare și înalte de cele cu pereții din lemn sau piatră. Acest lucru reiese dintr-un act numit „constituția confiniară” din 1807, un paragraf din acesta stipulând : „...casele grănițarești cele noauă, să se facă din materii trainice, lemn sau zid dă piatră ...”.

În anumite părți, cum ar fi lunca Timișului, Dealurile Lipovei, sau zona Făgetului, casele cu pereți de nuiete au avut o viață mai lungă. Nici sistematizarea localităților impusă locuințelor, nici alte măsuri nu au reușit să-i determine pe locuitori să renunțe așa de ușor la ele. Doar o relativă îmbunătățire a situației economice a țăranimii, sesizabilă către sfârșitul secolului al XIX-lea, face ca și în aceste părți satele să-și renoveze zestrea arhitectonică, renunțând la casele împletite din nuiete, în favoarea celor de lemn, chirpici

¹² *Ibidem*, p. 37

¹³ Alexandru Moisi. *Monografia Clisurii. Oravița* 1938, p. 124

sau cărămidă¹⁴.

Aceiași exploatare nemiloasă a pădurilor dictată și de lărgirea suprafețelor cultivate într-o zonă deosebit de prielnică agriculturii, a condus și la dispariția treptată a construcțiilor din nuiele împletite, omniprezente încă din orizonturile civilizațiilor neolitice¹⁵.

Un tip mai avansat este casa monocelulară cu tavan, la care încăperea de locuit cuprinde și tinda. Vatra are coș de fum deschis. Tavanul este construit din snopi de trestie sau din vicluri, adică vâlătuci lipiți cu lut și fixați între grinzi. O grindă deosebit de groasă susține tavanul. În locul scândurilor tavanul este căptușit cu un amestec din lut cu paie de secară, denumit „*buș*”. La casele monocelulare tavanele lipite cu lut se întâlnesc frecvent. Multe case monocelulare se construiesc din pământ bătut cu maiul în cofraji de scândură.

Tipul cel mai frecvent: case cu două încăperi, a cuprins tinda, în ea vatra cu coșul deschis, și o altă încăpere cu sobă oarbă alimentată din tindă. Pereții s-au ridicat din plasă de nuiele, pământ bătut s-au chirpici, denumit în Banat „*văiugă*”, confecționați din lut amestecat cu pleavă, uscați la soare. Cu același amestec din lut și pleavă, umezit cu apă s-au tencuit pereții casei din interior ori din exterior.

După Romulus Vuia locuința cu două încăperi s-a dezvoltat din tipul locuinței monocelulare și anume în fața intrării ei s-au mai adăugat tinda ca o altă încăpere, întâi ca „*tindă rece*”, ulterior ca „*tindă caldă*”, prin mutarea aici a vetrei deschise cu coș piramidal care a încălzit și camera prin soba oarbă.

Odată cu mutarea vetrei în pridvor, acesta devine tindă și astfel, centrul activităților cotidiene ale familiei întregi. Soba oarbă care a încălzit camera prin tindă a fost tipică pentru zonele sărace în material lemnos, folosind drept combustibil paie, tulei, tulpini de floarea soarelui sau balebă uscată.

Tipul de casă cu trei încăperi s-a dezvoltat din casa cu două încăperi, constând din camera de locuit, tindă și casa de paradă - „*soba de la drum*”, situată în partea dinspre stradă și fiind rezervată oaspeților (goștilor)¹⁶.

¹⁴ Nicolae Săcară, *op.cit.*, p. 38

¹⁵ *Ibidem*, p.36

¹⁶ Erich Lammert, Hans Gehl, *Tipologia și geneza casei șvăbești din Banat. Tibiscum-Etnografie* 1978, p.145-147

SIGILIILE SĂTEȘTI SURSE ETNOGRAFICE

Ioan Traia

Cuvinte cheie: sigiliu, sat bănățean, dominația habsburgică

Key words: seal, Banat's village, Habsburgic domination

Abstract: *With the help of the complete work of Maria Vertan dedicated to the seals of villages and small towns in Banat (17th-19th Century) this paper tries to use this seals for obtaining ethnographic/ethnologic information. This goal is achieved because every village or small town had have some distinctive elements on the seal, most common related to the singular particularities of the community, witch combined with other sources gave a better understanding of those local particularities.*

Prin sigiliu se înțelege, în terminologia de specialitate, impresiunea realizată pe un document prin aplicarea matricei sigilare peste un material menit să înregistreze însemnele gravate în matrice. Sigiliul este principalul mijloc de validare a documentelor, el purtând în câmp semnele proprii ale unei autorități sau persoane fizice ori morale, în vederea probării voinței posesorului. Sigiliul asigură deplina recunoaștere a conținutului actelor.

Studiul sigiliilor de localități s-a îndreptat cu precădere spre comunitățile urbane și numai parțial și sporadic spre comunitățile rurale. În general, cercetătorii s-au orientat spre studierea colecțiilor de matrice sigilare aflate în păstrarea unor muzee sau a Arhivelor Naționale sau spre prezentarea unuia sau mai multor sigilii aflate pe un număr redus de documente

Dacă matricele sigilare oferă cercetătorului de cele mai multe ori siguranța vizualizării tuturor elementelor reprezentate, sigiliile aflate pe documente sunt de foarte multe ori degradate sau prost amprentate, ceea ce, desigur, complică actul de cercetare. În schimb, studiul sigiliilor aflate pe documente permite luarea în considerație și a altor elemente de studiu, complementare, precum: data documentului, genul acestuia, semnătura, tehnica de realizare a amprenteii sigilare, culorile folosite, scopul utilizării sigiliului, perioada de utilizare a unui anumit tip de sigiliu etc. Coroborarea tuturor acestor elemente de context documentar permite o interpretare mult mai corectă a fenomenului sfragistic în general, dar și a fiecărui sigiliu în parte. În cazul sigiliilor fără an de emiter, data documentului poate fi obținută din elementele grafice din conținutul sigiliului, ceea ce ajută foarte mult la stabilirea datei de emiter, adică de intrare în uz a unui sigiliu. De asemenea, studiul impresiunilor sigilare și a documentelor pe care sunt

realizate permite o analiză mai profundă a rolului emitentului actului – în cazul nostru administrația comunală – în ierarhia instituțională, dar și în cadrul comunității locale pe care o reprezintă și o servește.

În Banat, sigiliile autorităților locale nu puteau să apară decât după înlăturarea administrației otomane în anii 1716-1717. În anul 1717 întreg Banatul istoric, ajunge sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, stăpânire consfințită prin pacea de la Passarovitz din anul 1718. Banatul are statutul de domeniu al Coroanei și al Camerei Imperiale, administrat prin intermediul administrației imperiale provinciale, cu atribuții mixte, civile și militare. De acum evoluția comunităților s-a putut înscrie pe coordonate organizatorice mai stabile, mai clare și mai ferme. Administrația imperială a inițiat și experimentat în Banat o politică demografică și economică menită să-i amelioreze permanenta criză financiară. Măsurile de ordin economic a trebuit să fie însoțite și de altele de ordin administrativ-legislativ, care să facă din noua provincie o sursă cât mai eficientă de venituri¹.

Considerăm că un factor important care a contribuit la răspândirea folosirii sigiliilor comunale în Banat l-a constituit reglementarea urbarială din anul 1780, ca o consecință și o extindere a reglementării urbariale din Ungaria din anul 1767. Din prevederile reglementării urbariale decurgeau o serie de atribuții pentru cnezii și juzii satelor care se aflau atât sub controlul stăpânului cât și al autorității comitatense. Aceștia aveau ca atribuție, printre altele, întocmirea de inventare ale bunurilor colonilor decedați, de contracte și conscripții urbariale, de atestate privind buna purtare a locuitorilor, necesare în cazuri de judecată, de tot felul de socoteli ale satului. Nu se cunoaște nici în cazul Transilvaniei, nici în cel al Banatului vreun act de dispoziție care să reglementeze introducerea sigiliilor în administrația comunelor. Cele mai vechi sigilii sâțești din Banat cunoscute până în prezent au fost introduse în uz în perioada districtelor².

Legende de sigilii apărute în perioada districtelor sunt scrise în limba germană și sunt succinte, conținând numele satului și uneori inițialele districtului. Oricum, după reorganizarea Banatului în cele 3 comitate în anul 1778, se pare că toate satele și comunele – cu excepția, bineînțeles, a celor de pe raza Graniței Militare Bănățene – au avut în uz sigilii proprii. Satul Lighet (azi Pădureni) din comitatul Timiș, plasa Timiș, și-a confecționat în anul 1786 o matrice sigilară rotundă, având gravat în câmp un snop, iar legenda plasată în exergă (mic spațiu gol pe un sigiliu, destinat să fie acoperit cu o inscripție) conține numele comunei scris cu caractere chirilice, inițialele comitatului: *Te<mescher> Co<mitat>* și anul 1786³. Satul este cunoscut doar din perioada ocupației turcești, iar pe harta militară din anul 1761 apare ca locuită de români. Toponimul Lighed, în limba turcă veche înseamnă pădure. Korabinski amintește satul Ligeth, locuit de valahi

¹ Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele VIII-XIX)*, Ed. Brumar, Timișoara, 2006, p.8

² Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele VIII-XIX)*, Ed. Brumar, Timișoara, 2006, p10

³ Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele VIII-XIX)*, Ed. Brumar, Timișoara, 2006, p12-13

apicultori și agricultori⁴. Este evident că ocupația principală a locuitorilor a fost și în acele vremuri cultivarea pământului așa cum se întrevește și din reprezentarea de pe sigiliu.

Emblemele sigiliilor satești din comitatul Timiș și Torontal contemporane cu cele cu cap de înger, sunt diferite de la o localitate la alta. De exemplu, satul Sintar are ca emblemă un copac pe o stâncă și câteva păsări zburând, Sacoșu Mare are ca emblemă o biserică între doi copaci, Bogda are ca emblemă o biserică, Tormac un cavaler cu soarele și luna deasupra, Bencecu Român și Bencecu German un copac. Bacova și Blajova un turn de cetate. Cele două Bencecuri erau amplasate într-o zonă puternic împădurită, unde se practicau munci forestiere, precum și ca ocupație secundară vânătoarea. Bencecul de Sus s-a întemeiat în anul 1794 prin colonizarea cu locuitori germani de religie romano-catolică⁵.

Se pare că limba în care s-au scris legendele primelor sigilii satești din Banat a fost aleasă pe alte criterii decât cel al limbii oficiale recunoscute la un moment dat în Banat. Astfel, sigiliile apărute în perioada districtelor, adică până în 1779, au legenda scrisă în limba germană, deși limba oficială era latina. Sigiliile apărute în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea și în primele două decenii ale secolului următor, – când de asemenea, limba oficială era latina – conțin legenda scrisă în limba germană (de exemplu, satele de pe Valea Mureșului și din zona Făgetului), dar și în limba latină. După anul 1830 când în administrația din Banat se impune limba maghiară ca limbă oficială, se constată și în privința sigiliilor un evident proces de înlocuire a sigiliilor satești existente în acel moment cu legenda scrisă în limba germană sau latină, cu tipuri noi de sigilii având legenda scrisă în limba maghiară⁶.

În comitatul Timiș, comunele din plasa Sânnandrei își schimbă sigiliile în anii 1831 și 1832, cele din plășile Timiș și Vârșet în anul 1832, iar cele din plasa Lipova în anii 1835 și 1836. Sigiliile comunale din plășile Sânnandrei, Timiș și Vârșet au formă ovală, în timp ce cele ale comunelor din plasa Lipova sunt rotunde. Toate sigiliile emise în acești ani au emblemă specifică fiecărei comune, iar legendele sunt scrise în limba maghiară și sunt mai cuprinzătoare decât cele din perioada anterioară. Acestea conțin întotdeauna anul confecționării matricei sigilare și aproape întotdeauna conțin și denumirea comitatului (TÉMÉS VARMÉGYE) prescurtată în multe feluri (T.V., TE.V., TEM. V., TEM VGYE, TEMES VÁRM.), precum și cuvântul comună (KÍZSÉG) sau localitate (HELYSÉG), ca și cuvântul sigiliu (PETSÉTJE)⁷.

În comitatul Torontal sigiliile cu legendă în limba maghiară au fost introduse în intervalul 1830–1834. Forma acestor sigilii este ovală, câmpul lor este ocupat cu emblemă proprie fiecărei comune, iar compoziția legendei diferă foarte mult de la un sigiliu la altul.

⁴ Remus Crețan, *Dicționar toponimic și geografic-istoric al localităților din județul Timiș*, vol. I, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2006, p. 117

⁵ Ion Lotreanu, *Monografia Banatului*, vol. I, Timișoara, 1935, p. 60

⁶ Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele VIII-XIX)*, Ed. Brumar, Timișoara, 2006, p. 16-17

⁷ Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele VIII-XIX)*, Ed. Brumar, Timișoara, 2006, p. 17

În comitatul Caraș primele comune care au renunțat la sigiliile cu legenda în limba germană sau în limba latină sunt comunele camerale aflate mai ales în plășile Bulci și Lugoj.

Aceste sigilii au fost introduse în uz în anul 1834, au forma ovală și compoziție a legendei identică. Legenda cuprinde în toate cazurile anul, înscris în partea de jos a câmpului sigilar, sub emblemă, iar în exergă legenda continuă cu numele comunei urmat de: KRASSO VÂR. KEB. KIR. KAM. HELYSÉG PETSÉTYE. Este evident faptul că introducerea în uz a acestui tip de sigiliu s-a făcut în mod coordonat ca urmare a unei măsuri administrative⁸.

Alte comune din partea de nord a cercului Lugoj (Bunea Mare, Bruznic, Rădmănești) își confecționează în anul 1853 sigilii cu legenda în limba română. În anul 1855 comuna Bouțaru de Jos procedează la fel. Unele dintre aceste sigilii au emblemă, altele nu. În anul 1861 deja apar noi tipuri de sigilii comunale, cele mai multe fără emblemă și revenindu-se la legenda în limba maghiară⁹. Aceste sate făceau parte dintr-un ținut curat românesc și în perioada absolutismului habsburgic, când presiunea maghiară a fost înlăturată și-au confecționat sigilii în limba română, valabile pentru o scurtă perioadă de timp pentru că odată cu anexarea Banatului la Ungaria au fost nevoiți să-și facă sigilii cu legenda în limba maghiară.

Practic aproape toate localitățile din comitatul Torontal pentru care s-a reușit să se identifice sigilii realizate pe documente din a doua jumătate a secolului XIX, nu au mai beneficiat de emblemă. Alte localități precum Cenadul Sârbesc, Cenadul German, Comloșu Mic, Foeni, Sânnicolau Mare Sârbesc, Sânpetru Mare, au continuat să folosească o vreme, după anul 1850, sigilii cu emblemă, dar au terminat prin a le înlocui în deceniile 7-8, cu sigilii fără emblemă. Târgul Jimbolia, începând cu anul 1849, a emis până în anul 1900 cel puțin 6 tipuri de sigilii, toate fără emblemă. În schimb, emblema localității este redată într-o frumoasă vinieta care servea la lipirea corespondenței emise de primărie. Singurul sigiliu de primărie cu emblemă care apare pe documente în anul 1888 este cel al comunei Dinaș. Foarte concludent este un document al Primăriei Becicherecu Mic în care este descrisă stema comunei în anul 1831 și în care se precizează că elementele componente ale acesteia sunt cele din stema veche. Or, în perioada 1804-1831 pentru satul Becicherecu Mic este identificat sigiliul cu cap de înger, deci documentul respectiv făcea trimitere la o stemă anterioară acesteia. În mod sigur este vorba de un sigiliu folosit în perioada imperială și care a fost înlocuit după anul 1778 cu cel cu capul de înger. În concluzie, în anul 1831 comuna Becicherecu Mic renunță la sigiliul cu capul de înger, readoptând stema inițială: scutul tăiat, mobilat în cartierul superior cu un snop de grâu și rogoz, iar în cartierul inferior cu un vânător și o goarnă poștală¹⁰. În evul mediu Becicherecul Mic este amintit în diplome sub numele de Pechhereky având parohie care plătește dijele papale în anii 1332-1337. În perioada ocupației habsburgice apare în conscripția din 1717 cu 36 de case. În anul 1727 contele

⁸ Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele V-III-XIX)*, Ed. Brumar, Timișoara, 2006, p.18

⁹ Eadem p20

¹⁰ Eadem p20

Mercy guvernatorul Banatului colonizează aici germani de religie romano-catolică, însă grosul populației era constituit din români și sârbi, care sunt majoritari și conform hărții din 1761. Odată cu ultimul val de colonizare sistematic au fost aduși coloniști germani din Austria și Germania, pentru care s-au construit 116 case noi¹¹. Cultivarea grâului reprezintă ocupația principală a locuitorilor, rogozul ne dă informații despre cadrul geografic în care se afla satul, faptul că era așezat într-o zonă mlăștinoasă, vânătorul reprezintă o ocupație secundară, iar goarna poștală indică o stație de poștalion și că satul era situat pe unul din drumurile principale ale provinciei.

În zona Carașului, satele din districtele miniere au adoptat și ele sigilii cu același model de emblemă. Avem în vedere sigiliile cu floarea de crin din districtul minier Bocșa, a căror apariție pe documente s-a stabilit la nivelul anului 1819. Cel puțin unele dintre aceste comune, în anii 1866 și 1867 au emis noi sigilii în care floarea de crin este înlocuită cu o mică coroană închisă. Semnificația acestor însemne sigilare este legată, de bună seamă, de rolul crescut al Curții de la Viena în administrarea acestor localități, datorită statutului economic special al zonei în cadrul imperiului.

Un grup de 10 sate bănățene au emis în anii 1794 și 1795 sigilii cu emblemă aproape identică: o barcă cu catarg prins în 3 odgoane, cu sau fără cabină și condusă de un vâslas. La acestea se adaugă satul Țela în a cărui emblemă se află 3 luntre. Având în vedere că satele respective sunt amplasate pe valea Mureșului, emblema este cât se poate de sugestivă pentru ocupația locuitorilor respectivi. Poate că în cazul acestor sate nu este vorba de o „*comandă*” a autorităților privitoare la stabilirea însemnelor sigilare, ci de un demers comun al satelor respective care erau legate strâns de practicarea navigației pe Mureș.

În afara sigiliilor ale căror embleme sunt identice sau asemănătoare din motivele prezentate mai înainte, celelalte sigilii conțin stemă sau emblemă cu însemne proprii fiecărei comune. Aceste însemne sunt expresia a ceea ce comunitățile satești aveau mai reprezentativ. Uneltele de muncă (sapă, secure, greblă, plug, fier și brăzdar de plug, coasă) ca și snopul sau lanul de grâu, vița de vie, pomii fructiferi sunt însemne cuprinse în sigiliile multor sate bănățene, arătând în mod evident ocupația de bază a comunităților respective. Unele embleme satești redau adevărate scene de muncă: țăranul arând (Ohaba Matnic, Fizeș, Suboțița, Satu Mare, Măureni, Șemlacu Mic, Zgribești), țăran pescuind cu plasa (Peștere), țăran torcând (Bichigi) sau ciobani cântând la fluier în mijlocul turmei de oi (Dejan). Interesantă este emblema satului Fizeș în care țăranul aflat la arat este supravegheat de un domn care ține în mână un bici. Toate aceste scene dau informații lapidare despre ocupația de bază din cadrul satelor respective, cultivarea pământului sau creșterea animalelor, aici creșterea oilor, precum și forme incipiente de prelucrare a lânii. În satul Bichigi, localitate situată în apropiere de Făget într-un loc propice creșterii oilor, sigiliul ne dezvăluie un început de organizare meșteșugărească, de prelucrare a lânii extins, relativ, la nivelul întregului sat. Satul Peștere, aflat în apropierea râului Vâlșoara, era probabil bogat în pește din moment ce s-a considerat că pescuitul este un

¹¹ Ion Lotreanu, *Monografia Banatului*, vol.I, Timișoara, 1935, p.56-57

element definitoriu al satului. Satul Dejan fiind așezat într-o zonă mlăștinoasă, supusă deselor inundații, cu pământuri sărace pentru practicarea agriculturii, locuitorii s-au orientat spre creșterea oilor, ocupație care se potrivea foarte bine locului.

Creșterea animalelor în comunitățile rurale bănățene este reflectată în emblemele satești prin animale și păsări domestice precum: calul (Bulgăruș, Căcova, Ciortea, Homorici, Sălha, Șesani, Prisaca, Povergina, Voivodinț s.a.), boul (Găvojdia), cocoșul (Biled, Curtea), oile (Fărășești, Peștere, Berliște, Jitin). Câinele ca tovarăș de viață al oamenilor din mediul rural este prezent în emblemele multor sate fie solitar sau însoțindu-l pe țăran la munca câmpului, fie alături de vânător sau păzind turma de oi sau gospodăria (Remetea Luncă, Delinesti, Dejan, Bichigi, Surducu Mic, Sălcița, Podporani). Albinăritul a fost socotit ocupație reprezentativă pentru multe sate bănățene, în emblemele acestora apărând stupul (Dubști, Criciova, Ohabia, Bucovăț, Remetea-Pogănici, Visag, Vucova, Dudeștii Vechi). Navigația este reflectată în emblemele satelor de pe Valea Mureșului, dată fiind importanța deosebită a transportului sării pe Mureș dinspre Transilvania spre Ungaria. Aceste sate au adoptat emblema reprezentată de luntrea cu vâslaș (Bacameziu, Birchiș, Căpâlnaș, Virișmort, Căprioara, Lalașinț, Ostrov, Sălciua, Valea Mare, Pojoga, Țela).

Pentru a reduce riscul inundațiilor în Timișoara, în 1728 contele Claudius Mercy a dispus realizarea unui canal, ce avea rolul de a asana terenurile din jurul orașului. Patru ani mai târziu, pe Bega a circulat primul vapor, până la Pancevo, însă cursa a fost abandonată din cauza dificultăților de navigare întâlnite pe traseu. Canalizarea în amonte de Timișoara a fost continuată de inginerul olandez Fremaut, lucru care a contribuit esențial la reducerea inundațiilor și la uscarea mlăștinilor din jurul orașului. Inițial, această porțiune de canal a fost folosită pentru transportul buștenilor de la Făget la Timișoara. Traseul pe care îl are astăzi canalul a fost definitivat tot de Fremaut, care a găsit și soluția pentru regularizarea debitului acestuia, construind nodul hidrotehnic de la Coștei. Emblemele unor sate cuprind bărci sau ancore (Utvîn, Bogda, Părul, Lugojei), aici se practica transportul unor produse de tot felul la piețele din Timișoara și Lugoj, în special legume. Avantajele transportului pe Bega, precum și faptul că aceste șalupe erau vitale pentru aprovizionarea cu produse agro-alimentare a orașelor a conferit acestor sate însemnele respective.

Banatul fiind domeniu de Coroană, minele de aici, spre deosebire de cele din Transilvania, au constituit de la început proprietatea statului. Deoarece bogățiile miniere de aici nu s-au exploatat sistematic în timpul ocupației turcești, s-a putut trece la o reorganizare fundamentală a sectorului minier după modelul provinciilor din imperiu. Astfel s-au înființat patru oficii montanistice și anume la Oravița, Dognecea, Bocșa și Sasca împreună cu Moldova aflătoare sub conducerea direcțiunii montanistice cu sediul mai întâi la Timișoara apoi la Oravița. Adevărata cotitură a exploataților miniere din Banat a avut loc abia după pierderea regiunii miniere a Sileziei (1764) când mineritul de aici capătă o importanță europeană, cel puțin în ceea ce privește producția metalelor

nobile și a aramei¹². Comunitățile din zonele miniere, a căror viață era, desigur, pe deplin legată de activitatea minieră, au adoptat embleme cu însemne specifice acestei activități: două ciocane încrucișate (Dognecea, Moravița, Bocșa Montană, Resița Montană, Sasca Montană) sau o gură de mină (Remetea Pogănici)¹³. Satul Moravița nu trebuie confundat cu actuala localitate cu același nume, ci este numirea veche a localității Ocna de Fier. La Dognecea sunt mine de aur, argint, aramă și alte metale nobile, dar nu s-a exploatat decât minereul de fier încă din perioada romană. În anul 1722 a reînceput mineritul. Dicționarul geografic al lui Korabinszky din 1785 amintește satul ca localitate minieră¹⁴. Bocșa Montană se caracterizează prin urme ce amintesc de stăpânirea romană în special mineritul ce s-a practicat. Aici au fost colonizați locuitori germani în anul 1720 în scopuri miniere, punând în funcțiune minele de fier și cărbune și chiar o topitorie¹⁵. Satul Jupani este reprezentat pur și simplu de un miner. De asemenea, prelucrarea metalelor sau a sticlei este simbolizată de cuptoarele de topit (Ilidia, Tomești). Aici însemnele de pe emblema sigiliilor reprezintă localități unde se practica mineritul sau prelucrarea minereului. La Tomești pe lângă activitatea dată de specificul locului (creșterea animalelor și lucru la pădure), populația activă a fost angrenată și ca muncitori la minele de fier de la Luncani (după 1724) și la fabrica de sticlă din Colonia Fabricii (începând din sec. al XIX-lea)¹⁶.

Morile de apă sunt și ele prezentate în sigiliile unor comune, ca dovadă a importanței lor pentru comunitățile respective (Birda, Gladna Română, Vărădia, Vrâniuf, Voivodin). Roțile de apă, care datează din secolul I e.n., se foloseau inițial pentru măcinarea cerealelor. Fluxul apei acționa roata și această mișcare era folosită pentru a măcina cerealele între două pietre de moară. Cu aproximativ 1.000 de ani mai târziu, oamenii au început să exploateze energia apei pentru alte procese, ducând la dezvoltarea industriilor, de-a lungul văilor. Cu un mecanism potrivit legat la roată, energia apei putea fi folosită pentru a acționa foale, ferăstraie și ciocane grele. Primele industrii ale fierului, hârtiei și textilelor se bazau pe energia apei, aceasta continuând până la introducerea mașinilor cu aburi fiabile la sfârșitul anilor 1700. În prezent, roțile de apă de tip vechi sunt păstrate pentru valoarea lor istorică, dar echivalentul lor modern - turbina de apă - este larg utilizat pentru a furniza energia necesară acționării unor generatoare de electricitate imense în rețelele hidroelectrice. Sunt mori cu ciutura (roata orizontală cu cupe), amplasate de o parte și de alta a apei. Pentru a le putea alimenta cu apă, localnicii au folosit soluții ingenioase (tunele săpate în stâncă, baraje din trunchiuri de copaci), realizând astfel un complex mulinologic¹⁷ pitoresc și eficient.

¹² Bujor Surdu, *Linii de dezvoltări social-economice a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea până la răscoala lui Horea*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, II, 1960, p.119

¹³ Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele VIII-XIX)*, Ed. Brumar, Timișoara, 2006, p.27

¹⁴ Ion Iotoreanu, *Monografia Banatului*, vol.I, Timișoara, 1935, p. 163

¹⁵ Ion Iotoreanu, *Monografia Banatului*, vol.I, Timișoara, 1935, p.74

¹⁶ Remus Cretan, *Dicționar toponimic și geografic-istoric al localităților din județul Timiș*, vol.I, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2006, p.142

¹⁷ Mulinologie-știința care se ocupă de studiul morilor, fie de apă, fie de vânt

Numele morilor este sinonim cu cel al fondatorilor - au fost construite și exploatate în sistem asociativ, de către mai multe familii.

Pescuitul este sugerat prin prezența pescarilor și peștilor în emblemele unor sate (Brezova, Brănești, Peștere, Răcăjdia).

Mediul natural de viață al comunităților este foarte bine reprezentat în emblemele adoptate de acestea. Plante, animale, forme de relief specifice fiecărui sat sunt redată în compoziții foarte diverse și interesante. Barza și rogozul semnifică zonele mlăștinoase (Jimbolia, Becicherecul Mic, Răchita). Animalele și păsările sălbatice apar în emblemele multor localități ca dovadă a bogăției faunistice a zonei: cerbul (Fiscut, Bârna, Lalașinț, Saravale, Jena, Coșava, Tincova), iepure (Băsești), urs (Ciclova Română), porc mistreț (Poieni și Nevrincea), lup (Cutina și Ciudanovița), vultur (Bunea Mare și Pădurani). Caprele negre cățarate pe stânci, uneori urmărite de câini de vânatoare, constituie emblema unor localități montane (Rugi, Socolari, Delinești, Sasca Română). Stâncile, văile, pâraiele, dealurile, crângurile, brazii sau alți copaci sunt prezente ca însemne în emblemele foarte multor localități (Aluniș, Bencecul de sus, Bencecul de Jos, Berecuța, Petrovaselo, Sinter, Ususău, Cenadul Sârbesc, Armădia, Baloșești, Drinova, Fârliug, Valeabou s.a.).

Multe comunități bănățene au adoptat în emblema lor lăcașuri și scene religioase, imagini de sfinți, îngeri sau obiecte cu semnificație religioasă. Între acestea bisericile constituie emblema cel mai des întâlnită (Alioș, Bogda, Butin, Cerneteaz, Checheș, Cralovăț, Denta, Dorgoș, Marcoveț, Mănăstire, Obad, Ohaba-Forgaci, Sacoșu Maghiar, Șarlota, Șemlacu Mare, Șemlacu Mic, Ususău, Vărădia, Jimbolia, Peciul Nou, Apadia, Brebu, Maidan, Bucovăț, Greoni, Ilidia, Jabăr, Margina, Mătnicu Mare, Mănăstur, Ohaba Sârbească, Slatina, Temerești, Zorlencior). Alte localități (Sângeorge, Sânpetru German, Sânpetru Sârbesc, Sănnicolau Mare Sârbesc) au în emblemele lor sfinții al căror nume îl poartă. Aceste localități au ca și patroni spirituali acești sfinți care apar în emblema sigiliilor satelor respective. La acestea se poate adăuga emblema satului Teremia Mare (Marienfeld) redată de imaginea Fecioarei Maria cu Pruncul Iisus, imagine care se regăsește și în emblemele altor sate (Ghertenăș, Călina, Goruia, Gârliște), la fel ca și sfântul Gheorghe (Fibiș, Giurgiova). Sfântul Gerard este redat în emblema localității Cenadu German și probabil și în cea a comunei Teremia Mică. Alte însemne cu semnificație religioasă creștină sunt reprezentate de îngeri (Hitiaș, Gottlob), sfinți (Tomnatic, Comloșu Mic, Izvin, Racovița), icoană (Lupac) s.a. O semnificație aparte par să o aibă însemnele localităților Dudeștii Noi, Colonia Bulgară și Ticvanu Mare care sunt reprezentate de un cal sprijinind o banieră. Banieră este fie drapel militar feudal, fie unitate militară feudală, ceea ce explică organizarea militară a acestor sate, datorită existenței probabile a unui cavaler feudal în aceste sate, sau chiar forma lor de organizarea militară.

O altă categorie de însemne pe care o considerăm interesantă este cea a construcțiilor, altele decât cele de cult. Între ele predomină cetăți redată sub forma unor turnuri de cetate (Duleu, Valeapai, Izgar, Blajova, Valeamare, Ictar, Lipova, Jebel,

în aceste sate în timpul evului mediu au existat cetăți sau fortificații) sau porțiuni de cetate (Bacova, Kubin, Potoc, Opațița, Ciacova, Ghilad). Ciacova apare în documente cu numele Behis în anul 1220, apoi intră în posesia familiei Csak care construiesc aici o cetate puternică, care va fi distrusă în anul 1701, rămânând doar Cula acesteia, ce se constituie într-un simbol al localității. Satul Opățița apare în documente în anul 1256, având o prezență constantă în timpul perioadei feudale, aici fiind construită o cetate și o mănăstire¹⁸. Podurile și podețele, cu rol deosebit în viața locuitorilor, sunt prezentate și ele în emblemele unor comune (Deta, Crivobara, Știuca)¹⁹. Prima atestare documentară a localității Deta o avem din anul 1360, în perioada habsburgică aici sunt colonizate 210 familii de germani. Dinamica populației a fost fluctuantă și datorită inundațiilor repetate provocate de râul Bârzava. În anul 1863, satul a fost strămutat lângă canalul Bârzava, de aici explicația prezenței podului în emblema comunei. Satul Știuca atestat documentar din anul 1585 s-a întemeiat de coloniști germani și se află amplasat într-o zonă cu multe pârâuri și bălți, ceea ce necesita construirea mai multor podețe și astfel podețul devine element caracteristic al satului²⁰.

În concluzie, sigiliile comunităților rurale din Banatul istoric au apărut în deceniul 8 al secolului al XVIII-lea ca o consecință a dezvoltării vieții sociale și deci a necesității ca ele, comunitățile, să dispună de un mijloc propriu și sigur de autentificare a actelor emise, tot mai numeroase, care reglementau relațiile atât în interiorul comunității cât și cu alte instituții ale vremii.

Bibliografie

1. Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric* (secolele XVIII-XIX), Ed. Brumar, Timișoara, 2006
2. Remus Crețan, *Dictionar toponimic și geografic-istoric al localităților din jud. Timiș*, vol. I. Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2006
3. Ion Lotreanu, *Monografia Banatului*, vol. I, Timișoara, 1935
4. Bujor Surdu, *Liniile dezvoltării social-economice a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea până la răscoala lui Horea*, în *Anuarul Institutului de Istorie, Cluj*, II, 1960

¹⁸ Remus Crețan, *Dictionar toponimic și geografic-istoric al localităților din județul Timiș*, vol. I. Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2006. p. 17-19

¹⁹ Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele VIII-XIX)*, Ed. Brumar, Timișoara, 2006. p. 27-29

²⁰ Remus Crețan, *Dictionar toponimic și geografic-istoric al localităților din județul Timiș*, vol. I. Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2006. p. 139

DESPRE ETICĂ ÎN ANTROPOLOGIA SOCIALĂ ȘI CULTURALĂ

Sorin Pribac

Cuvinte cheie: antropologie, etică profesională

Key words: anthropology, professional ethics

Abstract: *This article is dealing with some key-issues concerning ethics for conducting anthropological fieldwork. The whole discussion on ethics presented here could be of interest for Romanian scholars, researches and students in Anthropology. In our discussion of ethics within anthropology, we are mainly referring to that relationship between the anthropologist and his/her subject(s). Therefore, an anthropological code of ethics cannot be based solely on the concepts of scientific method, rather it be based on ones understanding of human nature. Our main message is that anthropologists must remain honest, open, and truthful to maintain their subjects' safety, the validity and credibility of anthropology as a field, and in order to have access of continuing study within various areas of the world.*

Antropologii, atât în postura de cercetători cât și în cea de cadre didactice, fac parte din diferite comunități, fiecare cu propriile reguli morale sau coduri de etică. Dincolo de obligațiile uzuale existente în interiorul diferitelor grupuri, organizații sau comunități, cum ar fi cele religioase sau politice, este binevenit și chiar imperios necesar ca antropologii să respecte regulile specifice propriei profesii, codurile de etică în antropologie având și rolul de a crea o imagine asupra disciplinei pentru cei din exteriorul ei¹.

Conform *Clasificării Ocupațiilor din România*, meseria de antropolog (respectiv *cercetător în antropologie și asistent de cercetare în antropologie*²) este recunoscută oficial. În schimb, nu există încă (sau nu este suficient de vizibil) un cod de etică și deontologie profesională pentru această meserie. În prezentul articol încercăm să conturăm câteva idei privitoare la posibilele probleme de natură etică existente în munca antropologilor, punctul de plecare reprezentându-l codurile și discuțiile ce privesc etica în antropologie existente la nivelul organizațiilor și instituțiilor internaționale, cu alte

¹ PELS 1999, 114

² Cod COR 258203 și 258204; grupa de bază: cercetători și asistenți de cercetare în sociologie, antropologie, arheologie și geografie

cuvinte, parafrazându-l pe profesorul Vintilă Mihăilescu, să *adoptăm* și sub acest aspect, *capra vecinului*³.

Antropologii au obligații directe față de disciplina pe care o reprezintă în sens larg, față de antropologiile de ramură, însă și față de societate, de cultura în care trăiesc sau pe care o studiază și nu în cele din urmă, față de mediul înconjurător și față de oamenii pe care îi studiază. Nicidecum nu trebuie uitat faptul că participanții la o cercetare sunt subiecți (deci ființe umane) și nu obiecte⁴. Obligațiile care reies de aici au uneori o însemnătate mult mai mare decât scopul în sine de a dobândi noi informații și de a contribui la cunoaștere. Aceste obligații pot conduce până la decizia de a nu iniția, de a nu continua sau de a nu fructifica publicistic o cercetare. Pentru a exemplifica, sugestivă este relatarea lui David A. Kideckel privind protecția necesară pe care a acordat-o subiecților cercetării sale în România, în perioada totalitarismului comunist:

„(...) După ce m-am întors acasă [din România socialistă – n.n.], mi s-a părut dificil și câteodată stânjenitor să fiu specialist în probleme românești. (...) Colegii români nu mai veneau la conferințele la care erau așteptați, și, dacă veneau, erau însoțiți de securiști, care îi supravegheau îndeaproape. Colegii americani se întrebau cum am putut fi atât de tolerant cu un regim atât de putred. Și orice gând față de prietenii și oamenii pe care i-am intervievat era deprimant. Această carte a fost amânată de circumstanțele vieții din România lui Ceaușescu. Grijă pentru câțiva dintre informatorii mei, care ar fi putut fi identificați din descrierea mea, m-a oprit de la a discuta anumite aspecte ale vieții locale și, în cele din urmă, m-a determinat să renunț de tot la proiect, înainte de a auzi știrile despre revoluția din decembrie 1989 (...)”⁵.

Obligațiile de natură etică ce rezultă din această stare de fapt sunt acelea prin care se evită aducerea unor prejudicii, știut fiind faptul că în urma procesului de cercetare pot să-și facă apariția informații sau situații care schimbă în pozitiv sau negativ viața oamenilor studiați. Cercetătorii de teren pot întreține relații mai apropiate cu persoanele implicate în cercetare, respectiv cu subiecții, fapt care generează un nivel suplimentar de conduită etică. Terenul antropologic se caracterizează printr-un grad ridicat de complexitate și deseori e inevitabil ca neînțelegerile de orice fel și posibilele conflicte să-și facă apariția, astfel antropologii fiind puși în fața situației de a lua deciziile cele mai potrivite în cazul unor incompatibilități de valori.

Generarea și utilizarea corespunzătoare a cunoștințelor respectiv publicarea, transmiterea informațiilor prin activități didactice și dezvoltarea unor programe care

³ MIHĂILESCU 2007, 2: „(...) Dacă în toate domeniile româniei visează să moară capra vecinului, în cazul antropologiei toți se îngheșuie să o adopte (...)”

⁴ ROSS 2005, 59

⁵ KIDECKEL 2006, 21

vizează populațiile lumii din trecut și din prezent, reprezintă un obiectiv în sine al antropologiei. Cunoașterea antropologică este un proces dinamic și face apel la demersuri diferite, aflate în permanentă schimbare. Din motive morale și practice generarea și utilizarea cunoștințelor trebuie realizate într-o manieră etică. De fapt, în România în această privință, aspectele intră direct sub incidența Legii 285/2004, mai exact a *Legii pentru modificarea și completarea Legii nr. 8/1996 privind dreptul de autor drepturile conexe*.

Antropologii au datoria de a se informa în privința tuturor codurilor etice care vizează munca lor și periodic să participe la programe de formare ce vizează atât sfera metodologiei de cercetare cât și sfera eticii și deontologiei profesionale. Niciun cod sau set de linii directoare nu pot însă anticipa unele situații unice și inedite sau măsurile directe și imediate care se pretează pentru a fi luate în anumite situații.

Antropologul trebuie să fie în permanență disponibil pentru a acționa în conformitate cu decizii etice, atent selecționate. Atât în ceea ce privește aplicarea pentru finanțarea unei cercetări antropologice cât și în derularea cercetării în sine, antropologii trebuie să ia în calcul necesitatea susținerii proiectului de către finanțatori, colegi, persoanele studiate sau alte părți relevante care intră sub incidența cercetării dar și posibilul impact al cercetării la nivel guvernamental sau al societății civile.

Antropologii au responsabilitatea de a anticipa problemele de natură etică și de a le rezolva fără a aduce prejudicii participanților la cercetare sau comunității academice⁶. În anumite contexte unele grupuri (cum ar fi minoritățile etnice sau religioase, de pildă), sunt extrem de vulnerabile și ca atare este uneori necesară chiar renunțarea la a publica datele sau de a renunța la cercetare.

În prealabil antropologii ar trebui să obțină acordul persoanelor studiate, a celor care furnizează informațiile ori a celor care dețin sau controlează accesul la informație. În prealabil este necesară clarificarea subiecților în privința următoarelor aspecte: scopul studiului precum și consecințele anticipate ale acestuia; identitatea finanțatorilor și sponsorilor; indicarea posibilelor beneficii ale studiului dar și a posibilelor aspecte negative; informații privind păstrarea și securitatea informațiilor; și nu în ultimul rând negocierea anonimității subiecților. Consimțământul subiecților cercetării, obținut după finalizarea acesteia, este lipsit de valoare. Persoanele studiate trebuie să dețină capacitatea legală de a acorda consimțământul (persoanele fizice independente, angajatori, etc.). De asemenea este necesară solicitarea permisiunii subiecților pentru folosirea în cadrul cercetării a mijloacelor de înregistrare audio-vizuale.

Natura acordului dintre subiecți și cercetător variază în funcție de natura proiectului în sine și poate intra sub incidența unor alte coduri sau legi ale unor țări sau comunități în care se derulează cercetarea. Acordul trebuie să fie dinamic și continuu, trebuie să fie inclus în schema inițială a proiectului și să fie luat în calcul pe întreaga durată a cercetării, prin dialog și negociere. Atât în cadrul cercetărilor realizate de profesioniști cât și în cazul celor întreprinse de studenți este necesară o succintă descriere

⁶ *** 1999. *Preambul*

a modului în care se intenționează obținerea informațiilor de la persoanele cercetate. Vor fi enunțate clar tema și obiectivele cercetării, aspectele etice relevante în cercetare; participanții care vor fi subiecți ai cercetării (cum se va face selecția lor, cine va fi exclus, cum vor fi contactați cei selecționați), precum și informația care va fi oferită participanților privitor la cercetare. În afară de cazul chestionarelor anonime, a observației anonime (i.e. observarea oamenilor în spații publice precum și rezultatele de recensământ), este necesară o scrisoare de acord semnată de subiecți. Scrisoarea de acord, întocmită în două exemplare va fi semnată și datată. Un exemplar revine participantului iar celălalt revine cercetătorului, urmând a fi depozitat în arhivă pentru 3 ani de la raportare sau publicare.

Cercetătorul trebuie să respecte dreptul subiecților de a se retrage în oricare moment al cercetării și de a retrage implicit și informația pe care o furnizează. Este recomandabil ca subiecții să primească o formă finală a textului care-i vizează în mod direct, pentru eventuale completări, rectificări sau observații.

Persoanele care nu răspund juridic, respectiv copiii și persoanele cu dizabilități intelectuale pot fi expuse unor riscuri în situații specifice de cercetare. În consecință, pentru includerea acestora în cercetare este necesar obținerea acordului părinților sau altor reprezentanți legali. De asemenea, în cazul persoanelor aflate în raporturi de inegalitate (poziții de subordonare în grup: profesor-elev/student, angajator-angajat etc.) este necesar a se obține acordul suplimentar al reprezentantului oficial (în cazul nostru, al conducerii școlii ori al conducerii instituției în care se desfășoară raportul angajator-angajat)⁷.

Antropologii au îndatorirea față de colegi și față de disciplină de a nu-și folosi statutul ca pretext pentru activități clandestine⁸. Cercetătorii din domeniul antropologiei trebuie să fie conștienți de existența riscului de a compromite etica antropologică în cazul implicării în procesul cercetării, în special în cazurile în care sunt vizate aspecte de natură politică.

Se recomandă cercetătorilor să utilizeze rezultatele muncii lor într-o manieră corespunzătoare și să le aducă la cunoștința publicului în timp util⁹. Publicarea rezultatelor cercetării trebuie să fie conformă cu principiile eticii, indiferent de sursa de finanțare, fie ea publică ori privată și indiferent de scop. În cadrul oricărei cercetări este necesară obținerea acordului prealabil scris al subiecților pentru facerea publică a informațiilor obținute¹⁰. Extrem de dificilă și esențială devine astfel asigurarea confidențialității, anonimatului și protecției persoanelor care furnizează informații, fapt realizabil parțial prin codificarea numelor reale. Dacă se intenționează stocarea datelor este necesar a obține acordul subiecților în acest sens¹¹.

Bazele de date rezultate în urma cercetărilor de teren pot fi privite și ca potențiale „bombe cu efect întârziat”, în contextul în care informațiile sunt legate de

⁷ TAYLOR 2005, 12

⁸ *** 1999, IV.3

⁹ *** 1998

¹⁰ JORGENSEN 1971, 328

¹¹ JORGENSEN 1971, 331

anumite persoane. Există situații în care autoritățile pot solicita informații privitoare la persoanele implicate în activități ilegale sau care sunt în opoziție politică¹². Poliția, instanțele judecătorești sau alte instituții cu atribuții similare pot solicita antropologului informațiile pe care aceștia le dețin chiar și pentru alte scopuri decât cele științifice¹³.

În cadrul cercetărilor trebuie respectate legile în vigoare ale statului dar și legile necrise ale bunului simț, în special cele care vizează relațiile dintre gazdă și oaspete. Contribuția activă la anumite acțiuni din sectoarele public și privat pot fi justificate la fel de bine din punct de vedere etic, precum pasivitatea, necooperarea și detașarea în funcție de circumstanțe.

Altă obligație este aceea de a respecta intimitatea subiecților cercetării, de a milita pentru păstrarea și conservarea siturilor care se înscriu în patrimoniul cultural, a monumentelor etnografice dar și a documentelor de valoare, de orice fel, și nu în ultimul rând de a se consulta cu persoanele sau grupurile implicate în cercetare cu scopul de a stabili o relație de muncă benefică tuturor părților implicate în cercetare. Antropologii trebuie să depună în demersul cercetării toate eforturile pentru a se asigura de faptul că munca lor nu lezează siguranța sau demnitatea celorla cu care lucrează, realizează cercetarea sau întreprind alte activități profesionale.

În munca de teren cercetătorii au totuși o putere limitată asupra celor pe care îi studiază. Subiecții cercetării sunt liberi să iasă dintr-o situație sau să refuze accesul la interacțiune. De fapt, ei sunt de multe ori cei care exercită autoritate asupra antropologului acesta depinzând de adăpost, hrană și ocazional de protecția acestora¹⁴. În ceea ce privește dobândirea accesului și acceptului cercetătorului în comunitatea pe care o studiază, relevant în cele din urmă este și tipul posibil de atitudine pe care acesta o adoptă.

Literatura de specialitate, pe baza unor experiențe concrete din teren, enumeră în acest sens patru modele posibile de atitudine: *modelul „verandă”* (în cadrul căruia, cu sprijinul direct al autorităților, localnicii sau angajații unor instituții sunt chestionați ore în șir în legătură cu diverse aspecte relevante pentru cercetare, iar puterea și autoritarismul cercetătorului sunt sporite); *modelul „noblesse-oblige”* (când cercetătorul și „subordonații” săi, respectiv echipa de cercetători sau de studenți adoptă o atitudine de pseudo-superioritate față de subiecții cercetării); *modelul indigenizator* (sau adoptarea chiar până în extrem a modului de viață al subiecților)¹⁵ și *modelul avocat* (altfel spus, implicarea directă a antropologului în viața comunității studiate pentru a încerca ameliorarea situației economice, politice ori sociale a acesteia)¹⁶.

Însă când un antropolog realizează o cercetare de teren nu doar el este cel care observă comportamentul indivizilor ori al grupului. Și el și comportamentul său

¹² COLSON&FOSTER&SCUDDER&KEMPER 1976, 495

¹³ JORGENSEN 1971, 326

¹⁴ CASSELL 1980, 30-31

¹⁵ CASSELL 1980, 32-34

¹⁶ BOURGOIS 1990, 47

sunt observate în egală măsură de subiecții săi¹⁷. De prima impresie depinde în foarte mare măsură și calitatea informațiilor precum și cantitatea acestora pe care o va obține. Desigur și ținuta vestimentară a cercetătorului sau a colaboratorilor săi în teren are un cuvânt important de spus în demersul de culegere a informațiilor. De pildă, într-una din practicile de vară ale studenților secției timișorene de antropologie, un student s-a plâns de faptul că subiecții cercetării (membrii unei comunități rurale) au evitat să participe la interviurile pe care acesta dorea să le realizeze. În realitate însă, studentul în cauză se echipase ca pentru un concert al vreunei trupe de *heavy metal* și nu sugera neapărat, pentru localnici, „încredere”.

Este extrem de importantă explicarea localnicilor a motivului real al prezenței antropologului în acel loc¹⁸. Toate acestea în contextul în care există și o serie de prejudecăți privitoare la cercetători și în special la antropologi, prejudecăți în virtutea cărora sunt etichetați drept persoane care fac prozelitism religios, funcționari guvernamentali sau chiar și agenți secreți sub acoperire (în ultimul caz acuzația fiind chiar deseori fondată dacă luăm în calcul istoria antropologiei). Eticheta de „spion” se poate transforma într-una de „trădător” dacă cercetătorul provine din interiorul mai larg al grupului studiat¹⁹. Relatările lui David Kideckel pot fi, și în acest context, prezentate ca exemplu sugestiv:

„(...) Războiul Rece a fost prezent implicit, de asemenea, în activitățile zilnice și în relațiile stabilite pe teren. La început, localnicilor nu le venea să creadă că un american poate fi interesat de viața unui sat românesc, în afara unor rațiuni politice. După ce am reușit să înlătur zvonurile că aș fi spion, lumea m-a văzut ca un posibil agent al statului român – deși nu pentru multă vreme, din fericire. Oricum, pe unde mergeam, responsabilii se foloseau de prezența mea pentru a-și întări controlul social (...)”²⁰.

Antropologii care au construit relații apropiate fie cu persoane individuale furnizoare de informație, fie cu gazde, trebuie să negocieze limitele acestor relații. Pe de altă parte, deși antropologii pot dobândi o serie de avantaje materiale în urma cercetării, ei nu au permisiunea de a exploata persoanele sau grupurile cu care lucrează. Antropologii trebuie să se aștepte la întâmpinarea unor probleme de natură etică în fiecare etapă a muncii lor și ca atare trebuie să identifice și să rezolve eventualele conflicte.

Fiecare cercetare este indicat să conțină o secțiune care să ridice și automat să răspundă unor eventuale probleme de natură etică. Cum s-a mai afirmat aici, antropologii

¹⁷ TSUDA 1998. 110

¹⁸ JARVIE 1969. 506

¹⁹ JARVIE 1969. 505

²⁰ KIDECKEL 2006. 20

poartă responsabilitatea integrității și reputației disciplinei pe care o reprezintă și se supun principiilor moralității și ale eticii generale științifice.

Le este interzis antropologilor să falsifice sau să prezinte în mod intenționat informații neconforme cu realitatea din teren, respectiv să fabrice dovezi, să falsifice ori să plagieze. De asemenea, este interzisă eludarea unor rapoarte referitoare la rele practici sau obstrucționarea cercetării științifice a unor terți cercetători. Un exemplu cinematografic la îndemână privind posibila „fabricare” în antropologie a unor dovezi este producția hollywoodiană *Krippendorff's Tribe*. În *Krippendorff's Tribe* (Regia Todd Holland, Touchstone Pictures, 1998, 94 min.), antropologul *James Krippendorff* (Richard Dreyfuss), pentru a nu pierde finanțarea prin grant, inventează tribul *Shelmikedmu* și produce un film documentar de 16 mm fals, avându-i ca protagoniști chiar pe copiii săi. Dincolo de menirea sa ca divertisment, filmul cu pricina poate fi privit și ca un bun exemplu pentru cum să NU procedeze un antropolog în teren.

Practic, în teren, fiecare situație este diferită și nu poate fi replicată. Ca atare relațiile cu informatorii sunt unice și comunitățile studiate se schimbă de multe ori foarte rapid²¹. Obținerea datelor primare reprezintă un proces interactiv derulat între cercetător, teorie și obiectul studiului (oameni sau documente) și în fond succesul unei cercetări este generat de nimic atceva decât de abilitatea antropologului de a stabili un echilibru între ceea ce și-a propus, între subiecți și problemele de natură etică.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

<i>AmAnthr</i>	=	<i>American Anthropologist</i> . Journal of the American Anthropological Association I(1888) și urm.
<i>Anthropological Quarterly</i>	=	<i>Anthropological Quarterly</i> , 26(1953) și urm. Continuă <i>Primitive Man</i> , 1-25(1928-1952).
<i>ASA</i>	=	<i>Anthropology Southern Africa</i> , 1(2001) și urm.
<i>Current Anthropology</i>	=	<i>Current Anthropology</i> . A World Journal of the Sciences of Man. The University of Chicago Press, 1(1959) și urm. Continuă <i>Yearbook of Anthropology</i> (1955).
<i>JPR</i>	=	<i>Journal of Peace Research</i> , 1(1964) și urm.

²¹ BERNARD et alii 1986, 383

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1998). *Code of Ethics of the American Anthropological Association*. American Anthropological Association.
2. *** (1999). *Ethical Guidelines for Good Research Practice*. Association of Social Anthropologists of the UK and the Commonwealth.
3. BERNARD, H.R., PELTO, P.J., WERNER, O., BOSTER, J., ROMNEY, A.K., JOHNSON, A., EMBER, C., R., KASAKOFF, A. (1986). The Construction of Primary Data in Cultural Anthropology. *Current Anthropology*, 27(4), 382-396.
4. BOURGOIS, Ph. (1990). Confronting Anthropological Ethics: Ethnographic Lessons from Central America. *JPR*, 27(1), 43-54.
5. CASSELL, J. (1980). Ethical Principles for Conducting Fieldwork. *AmAnthr*, 82(1), 28-41.
6. COLSON, E., FOSTER, G.M., SCUDDER, T., KEMPER, R.V. (1976). Long-Term Field Research in Social Anthropology. *Current Anthropology*, 17(3), 494-496.
7. JARVIE, I.C. (1969). The Problem of Ethical Integrity in Participant Observation. *Current Anthropology*, 10(5), 505-508.
8. JORGENSEN, J.G. (1971). On Ethics and Anthropology. *Current Anthropology*, 12(3), 321-334.
9. KIDECKEL, D.A. (2006). *Colectivism și singurătate în satele românești. Țara Oltului în perioada comunistă și în primii ani după Revoluție*. Iași: Polirom.
10. MIHĂILESCU, V. (2007). Promotorii caprei vecinului. *Dilema Veche, anul IV, 187*. 10 septembrie 2007, (versiune on-line) disponibilă la adresa: <http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=187&cmd=articol&id=6533>.
11. PELS, P. (1999). Professions of Duplexity: A Prehistory of Ethical Codes in Anthropology. *Current Anthropology*, 40(2), 101-136.
12. ROSS, F.C. (2005). Introduction to the Special Number on Ethics. *ASA*, 28(3-4), 57-61.
13. TAYLOR, S.G. (2005). *Studying People. Guidelines on the Ethical Conduct of Research in the Humanities and Social Sciences*. Adelaide: The University of Adelaide Australia, Faculty of Humanities and Social Sciences.
14. TSUDA, T. (1998). Ethnicity and the Anthropologist: Negotiating Identities in the Field. *Anthropological Quarterly*, 71(3), 107-124.

DESPRE ÎNCHIPUIRILE SATULUI ȘI FĂPTURILE SALE NEPĂMÂNTENE: CAII LUI SÂNTOADER

Simona Dabu

Cuvinte cheie: caii lui Sântoader, obiceiuri populare

Key words: Sântoader's Horses, popular custom

Abstract: *The countryside represents a fascinating world. The peasants have a special relationship with time, space, nature and fellows country-men. They also work with dedication their beloved land which is considered the most important legacy their heirs will receive. Every little thing is important, from a peculiar insect to the cattle in the stable, from the wooden gate to the food on the table. Everything is in God's hands, the Almighty master. The first week in Lent is under the mythical figure of Sântoader. During this week, called 'The week of Sântoader's horses', is celebrated the beginning of the agricultural year and the coming of spring. Therefore it is said that in spring, during 9 days starting from Saint Toader's day, Romanian villages are traversed by Sântoader's horses(some young men). However, these strong young men are quite bad. They punish the people who don't respect their celebration days, especially women who sew, and men that use knives during these days. Sântoader's horses come in night-time producing lots of noise and put in chains those who made mistakes during the first week of Lent.*

Satul este o lume aparte. Oamenii care trăiesc la țară, legați prin fire nevăzute de pământul pe care-l iubesc, îl lucrează și-l transmit mai departe urmașilor, au o relație mai specială cu spațiul, cu timpul, cu natura și cu semenii lor. Totul are importanță, de la găza cea mai mărunță până la vita din grajd, de la lemnul porții până la mâncarea de pe masă. Totul se afla în mâna lui Dumnezeu și se întâmplă după rânduieli de mult timp statornicite.

Oamenii de la țară mai cred și acum, mai ales cei în vârstă, ca pe lumea în care trăim, pe care o putem vedea cu ochii și cunoaște prin toate simțurile cu care suntem înzestrați, mai există o lume paralela, nevăzută, arareori întrezărită, numită în popor **lumea cealaltă**. Această lume este populată de personaje supraomenești, cu înfățișări imaginare dar care pot cu ușurință pătrunde în lumea oamenilor, făcând dezordine, provocând răul sau, dimpotrivă, ajutând-o să devină mai bună.

Caii lui Sântoader

Prima săptămână a Postului Mare, denumit popular Păresimile, stă sub semnul figurii mitice a Sântoaderului. Numită Săptămâna Caii lui Sântoader, în această perioadă se sărbătoresc începutul de an agrar și venirea primăverii.

Astfel primăvara, timp de nouă zile, începând din ziua Sfântului Toader, satele românești sunt străbătute de caii- lui- Sântoader, numiți și Sântoaderi. Așa povestesc oamenii, că ar avea sfântul niște cai ciudați care arată ca feciorii, frumoși și voinici, dar au dinții lați, cozi și copite de cal și umblă încinși cu lanțuri. Unii sunt negri, alții albi, alții sunt șchiopi și abia se țin de ceilalți. Sunt șapte sau doisprezece, nu se știe prea bine și de multe ori se bat între ei cu copitele și se mușcă rău, până ce ajung cei albi să-i învingă pe cei negri. Pe fiecare sortită câte o zi, pe care oamenii trebuie să o respecte. Căpetenia lor este Sântoaderul-cel-Mare, a cărui zi cade întotdeauna sâmbăta.

Acești feciori foarte puternici sunt destul de răi. Îi pedepsesc pe cei care nu le țin zilele, mai ales pe femeile care lucrează cu acul, cu furca și cu firele în aceste zile, sau pe bărbații care folosesc securea ori cuțitul. Caii-lui-Sântoader vin noaptea cu mare larmă și-i leagă cu lanțurile lor pe cei care au greșit. Aceștia capătă dureri de mâini, de picioare și de încheieturi. Pe cei pe care-i întâlnesc noaptea pe drumuri, sălbaticii feciori îi bat și-i calcă în copite până ce-i lasă fără suflare. Pe fetele care se încumetă să se adune cu lucrul de mână în șezători, le răpesc și le omoară. Căci intră la ele în chip de feciori, cu copitele ascunse în cizme și le păcălesc.

De teama Sântoaderilor, lucrul țărăncilor se încurcă. De aceea, în zilele lor, țărăncile se fereau să toarcă, să urzească, să țasă sau să coasă. Nici cămăși nu spălau, să nu le calce cumva feciorii cu copitele cât stăteau la uscat. Descânțece nu se spuneau în acest timp, căci nu aveau putere. Când se năpusteau deasupra vreunei case ca să-i pedepsească pe cei care le greșiseră, caii-lui-Sântoader făceau mare zgomot și stricăciuni prin pod, prin pivniță sau prin cămară.

Însă în casă nu puteau intra, dacă ușa era încuiată, decât cu ajutorul lucrurilor dinăuntru. Sântoaderii puteau fi alungați doar cu vrăji "de întors" (se întorc toate vasele în casă) și cu "pâinea-rugăciune" (enumerarea chinurilor) grâului până la transformarea lui în hrană), antidoturi magice folosite de oameni și la întâlnirea cu alte spirite rele, cum ar fi strigoii. Dacă stăpânul casei avea grijă să întoarcă toate vasele și uneltele cu gura sau cu fața în jos, acestea nu mai puteau răspunde la chemările feciorilor de a deschide ușa. După cântatul cocoșilor, caii-lui-Sântoader plecau de unde veniseră.

Zilele lor se țin prin nelucrare, iar prin Banat femeile obișnuiesc să dea cailor din sat ovăz și fân, cinstind astfel sântoaderii și sperând să-i îmbuneze. Alte ritualuri practicate:

Ritualul iarmaroacelor

Ziua Iarmaroacelor mai era numită și Ziua Sântoaderului, iar Iarmarocul mai era numit Iarmarocul lui Sântoader și avea loc în prima sâmbătă de după Lăsata Secului.

După Octavian Buhociu, Ziua Iarmaroacelor era fixată în prima joi de după Sântoader, ziua fiind numită „Joia Iepelor”. Deși Ziua Sfântului Toader, zi consemnată în calendar și respectată cu sfințenie de țărani, are o importanță deosebită în cultul creștin ortodox, cercetările de teren ne-au relevat și în această zonă a sud-estului Moldovei dănuirea în paralel a unei alte credințe. Este vorba de credința într-un personaj cu o altă origine, probabil precreștină, al cărui nume este identic cu cel al Sfântului Creștin și care, pentru ei, are o foarte bogată semnificație. În ajunul acestui eveniment, oamenii tundeau vitele între coarne, la coadă și la chișiță, apoi le țesăluau bine ca să le crească părul frumos, „ca să se curețe de iarnă”. Mânjilor li se tundeau coamele și cozile, iar cailor li se retezau, de obicei doar simbolic, un smoc de păr de la coamă, restul fiind frumos împletit. La gât li se legau zgârzi roșii, iar căpestrele erau împodobite cu canafi din lână colorată, preferată fiind, ca și în cazul zgârzilor, tot culoarea roșie.

Aproape toți bărbații satului mergeau la Iarmaroc. Cei care duceau animale spre vânzare luau și câteva firimituri de pâine din „colacul miresei”, firimituri procurate de la vreo nuntă din timpul anului în curs, „ca să se uite cumpărătorii la animale cum se uită nuntașii la mireasă”. În afară de vânzările și cumpărările de cai, vaci etc., sâtenii mai cumpărau de la acest Iarmaroc și unelte agricole, precum și diverse semințe, mai ales de plante leguminoase.

Din învălmășeala semnificațiilor ce însoțesc credințele și superstițiile prilejuite de Ziua Sântoaderului, primul lucru ce se desprinde foarte clar este exprimat prin sintagma „lepădarea de iarnă”, anotimpul lupului, și trecerea la primăvară, anotimpul calului.

Spălarea rituală a părului

În noaptea premergătoare Sântoaderului începeau pregătirile pentru spălarea rituală a părului fetelor. În acest scop se fierbea o mare cantitate de leșie preparată din cenușa de coceni de porumb ori din lemn de stejar. Fetele ori mamele lor mergeau noaptea în grajd și luau de trei ori, cât cuprindeau cu mâna, fân din ieslea calului care avea coama cea mai frumoasă, pentru a-l pune în cazanul cu leșie. Când se apropiau de iesle, fetele spuneau de trei ori: „Murgule, murgule, dă-mi codița ta și ți-o dau p-a mea!” (Cavadinești), iar mamele: „Toadere, Sântoadere, dă codița iepei și ți-o dau pe-a fetei.”. Această formulă invocatorie era repetată de trei ori, adică de fiecare dată când luau fân cu mâna. Formula respectivă a fost culeasă și la începutul secolului din satul Bursucani, comuna Bălăbănești, județul Galați, de către Ene Patriciu și, de asemenea, din comuna Țepu de marele folclorist Tudor Pamfile. Fetele din comuna Țepu își tăiau câte o şuviță de păr din cap și o puneau sub o baligă de cal semiuscată, zicând de nouă ori textul invocator. Când aruncau fânul în cazanul cu apă, ele repetau aceeași formulă tot de trei ori. În unele sate ni s-a relatat că, după ce luau fân, fetele smulgeau și păr din coada iepelor, bineînțeles cu același procedeu ritualic ca și la fân, adică invocându-l pe Sântoader. Părul era aruncat în cazan o dată cu fânul. În comuna Pechea, smulgerea sau

tăierea părului din coada iepii se făcea numai la miezul nopții. Fetele mergeau, în acest scop, singure în grajd. Deseori, ele mai adăugau în leșie și buruieni de tot felul, culese vara, în ziua de Drăgaică (Sânzânii). În satul Cișmele, o dată cu florile culese în acest scop, fetele mai adunau și pietre găsite în același spațiu cu florile, pe care le aruncau în cazan.

Nu vrem să forțăm, desigur, analogiile, dar simțim aici tentația de a pomeni totuși un fapt asemănător semnalat de Durand în legătură cu simbolul solar în „Structurile antropologice ale imaginarului”. Fetele din comuna Pechea adunau din albia pârâului trei sau nouă pietre chiar în seara respectivă. „Să-mi fie capul tare, sănătos ca piatra”, ziceau ele în momentul în care le aruncau în albia cu leșie.

Și în comuna Piscu spălarea era însoțită de retezarea – deseori doar simbolică – a părului. Părul fetelor ce rezulta în urma retezării era aruncat, după cum am menționat și mai sus, în bălegarul cailor, tot cu scopul de a se influența, prin transfer, creșterea sănătoasă a pârului: „Să crească frumos ca la animale.”. Tot în comuna Piscu, șuvița de păr retezată era aruncată uneori pe apă.

În timp ce-și spălau fetele pe cap, ori când le pieptănau, mamele le trăgeau ușor de păr și spuneau de trei ori cu voce tare: „Toadere Sântoadere, na codița fetei, dă codița iepei, groasă ca bârna, lungă ca prăjina!”. Primele trei versuri apar invariabil, în toate satele zonei, cu foarte mici modificări, bunăoară: „Fă codița fetei cât codița iepei”. Ultimele două versuri lipsesc uneori sau apar sub formularea: „Fata cât bârna, coada ca struna.” sau „Taie coada iepei și o dă la fete.” (Sl.Conachi).

Conform unor relatări culese de noi doar din câteva sate, după spălare fata se așeza în cadrul ușii și se pieptăna, începând chiar din momentul în care soarele își făcea apariția, „pentru ca să se mărite”. Aluzia la măritiş este deci evidentă și justifică, cel puțin parțial, ritualul de întreținere a sănătății și a frumuseții părului.

În cele mai multe sate, spălarea se făcea înainte de răsăritul soarelui. „Dacă te-apucă răsăritul soarelui nespălată la cap, caii lui Sântoader ori caii iarmarocului – interesantă asociere – îți vor hui” sau „îți vor treiera în cap”.

O dată cu răsăritul soarelui ies caii lui Sântoader - deci cursierii solari – și „calcă, încurcând părul fetelor care n-au făcut, până în acel moment, spălatul ritual”. „Dacă nu vă spălați repede, până nu răsare soarele are să se încurce caii în părul vostru”.

Dacă aici sesizăm doar o aluzie la caii solari, în unele basme românești vom întâlni caii solari sadea, cai cu o identitate bine precizată chiar și prin numele ce-l poartă, cum ar fi, bunăoară, Galben de Soare, calul fetei împăratului, deghizată în voinic și, de asemenea, caii ignifugi – „caii de foc” – asemănători cailor de la carul Sfântului Ilie, cai siderali, ruși din soare.

Alteori se face referire la caii din ogradă: „Dacă nu vă spălați până când răsare soarele și ies caii din ogradă, spre iarmaroc, tot anul o să vi se încurce părul.”. „Trebuie să te speli înainte de a apuca să calce caii” prin ogradă, adică înainte de a fi scoși din grajd pentru a fi duși la iarmaroc, înainte să răsară soarele.

Bibliografie:

- Bârlea, O., *Folclorul românesc*, 1.2., Ed. Minerva, București, 1980, 1983.
- Ghinoiu, I., *Obiceiuri populare de peste an*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997.
- Hașdeu, B., P., *Obiceiurile poporului român*, București, 1878.
- Niculiță Voronca, E., *Datinile și credințele populare românești*, Ed. Saeculum I.O., București, 1998.
- Pamfil, T., *Sărbătorile la români*, Ed. Saeculum I.O., București, 1997.
- Mihalache, C., Pascu, A., Manolache, C., Voicila, c., *Ingeri, zmei și joimarite*, Ed. Humanitas, București, 2008.

KARÁCSONY

CRĂCIUNUL LA MAGHIARI DIN DÉL-ALFÖLD

Elena Rodica Colta

Cuvinte cheie: obiceiuri de Crăciun, maghiari

Key word: Christmas customs, Hungarians

Abstract: *The paper presents the Christmas customs from the Hungarians living in Dél-Alföld, the authoress present the Christmas supper; a moment loaded with magical functions. She continues with the magical meanings of the Christmas supper apples, a very important moment of Hungarian Christmas customs. Also the paper analyzes the Christmas supper food and the Christmas tree in comparison to other ethnic groups living beside Hungarians*

Crăciunul este pentru maghiari cea mai importantă sărbătoare creștină din ciclul de iarnă, fiind considerată, o sărbătoare a familiei:

„În fiecare an ne-am petrecut după masa de Ajun la bunica, apoi seara deja eram într-un cerc de familie restrâns.”¹

În familie, seara începe obligatoriu cu rostirea formulei rituale, care consacra momentul: *„A venit îngerul și s-a întâmpnat darul”*. Apoi, conform tradiției, membrii familiei ciocnesc unii cu alții. își fac urări și se așează la masă.

Credințele și obiceiurile legate de această zi, camuflează însă, în corpul sărbătorii bisericești, și un strat, arhaic, profund.

Masa de Crăciun

Odinioară masa de Crăciun era aranjată cu mare grijă, alimentele așezate deasupra și obiectele simbolice așezate împrejurul ei având fiecare anumite funcții magice.

În Ajun, după masa, bărbatul aducea și așeza lângă masă un coș de nuiel în care pune cereale, paie și fân, mere, nuci și un ou, o ceapă, o căpățână de usturoi. Coșul se scotea din casă doar în 28 decembrie, la Sfinții Mărunți (Aprószentek napja), când conținutul lui era dat la animale, *ca să fie sănătoase în anul ce vine*.

În timp, odată cu pierderea funcțiilor apotropaice, asistăm la uitarea parțială a acestui inventar simbolic, cândva, obligatoriu:

¹ Tóth József. n.1937. Pecic: culegere din 2007.

„La mama mea acasă erau coșuri mici împletite din tei care se așezau sub masă. În acele coșuri puneam câteva fire de fân și alte lucruri asemănătoare și mâncarea ce rămânea din seara Crăciunului. Nu o aruncam ci o puneam în coșurile acelea, și din acelea tatăl meu dădea la animale”.²

În vreme ce bărbatul aranja coșul, găzdărița se ocupa de masă. Punea o față de masă albă sau cu vârste roșii, nefolosită până atunci. Ulterior cu ea se acoperea aluatul de pâine pus la dospit, ca, prin magie de contact, să asigure prosperitatea familiei.

Deasupra feței de masă așeza câteva alimente rituale: sare, miere, nucă, măr, usturoi. Usturoiul, nuca și mierea erau ingrediente importante în medicina populară. Astfel, usturoiul pisat, amestecat cu mierea de Crăciun vindeca durerile de gât.

Nuca de Crăciun avea însă și valențe oraculare, de cunoaștere a viitorului familiei.

În județul Csongrád dacă nuca desfăcută la masa din Ajun era sănătoasă era un semn că și familia va fi, în anul care vine, sănătoasă. Dacă dimpotrivă era strică, însemna că cineva din familie urma să se îmbolnăvească și chiar să moară³.

În Pecica, fiecare membru din familie desfăcea o nucă, pentru a ști dacă va fi sănătos în anul ce vine:

„Pe masă erau nuci, mere, fructe. Era obiceiul pe atunci că desfăceam fiecare câte o nucă, și dacă nuca era sănătoasă însemna că respectivul va fi sănătos. Aveam cu toții emoții, ca nuca să fie sănătoasă. Apoi mâncam din mere și apoi ne rugam.”⁴

Mărul cu valențe apotropaice

La rândul său și mărul era considerat ca foarte important pentru sănătatea oamenilor și a animalelor.

În multe sate din Dél-Alföld, pe masa de Crăciun, se puneau două mere. Primul era tăiat în seara de Ajun în atâtea bucăți, câți membri erau în familie. Bucățile se puneau într-o sticlă și se credea că cel care se rătăcește, dacă își amintește de mărul de Crăciun, găsește drumul spre casă. Al doilea măr îl aruncau în fântână, când porneau spre slujba de la miezul nopții. Îl scoteau de acolo la Sfinții Mărunți, îl tăiau în bucățele și îl dădeau la păsări și animale, ca să fie sănătoase.

În alte locuri, se aruncau în fântână atâtea mere, câte animale erau în gospodărie și li se dădea să bea apă după ele, după care erau hrânite. „hogy mögymaradjanak, ne pusztuljon el” (ca să trăiască, să nu piară).

În sfârșit erau și sate, în care țăranii puneau într-un pahar un măr și beau apa după el în timpul sărbătorilor. Dacă mărul roșu se îngălbenea, era semn, că cel care a băut apa după el, se va îmbolnăvi în anul care urma să vină.

² Inf.Zubán Györgyné născută Baranyi Mária .1937. Kiszombor: culegere din 2007

³ Markos.G..2003. 196.

⁴ Tóth József. n.1937. Pecica: culegere din 2007.

Practici pentru sporul casei

O serie de practici desfășurate în Ajun, vizau și ele sporul gospodăriei. În Orosháza era obiceiul să se dea de a dura prin cameră un coș de brutărie, plin cu nuci, ca, prin similitudine, în gospodărie să fie mulți pui, plini de viață.

Mâncarea

Referitor la ce se mânca în seara de Ajun, odinioară inventarul culinar era unul de post.

Masa începea cu usturoi pisat și amestecat cu miere, cu nuca și cu mărul, după care se mânca supă de fasole de post sau țibere, lipie, găluște sau tăței cu mac.

*„În seara din Ajunul Crăciunului se mânca supă de fasole. Supa de fasole cu fasole uscată, morcovi, verdeață, de toate, dar nu era carne. După care se serveau tăței cu mac și cu miere. Se fierbeau, se presăra macul, apoi se puneau puțină miere. Apoi se serveau fructe uscate. Se preparau prune, mere, pere, vișine uscate, acela era compotul. Din ele se făcea compotul. Îl numeam plămânul bufniței. Nu știu de ce. Era o mâncare de post.”*⁵

Peștele, sarmalele și curcanul au apărut în meniu când postul a început să nu mai fie ținut atât de riguros.

Însă sunt familii care și astăzi aranjează masa conform datinii și servesc numai mâncăruri tradiționale de post.

Valențele magice ale resturilor de la masa de Crăciun

Resturile de la masa de Crăciun sunt păstrate în multe sate, ca mai târziu să fie utilizate în anumite practici magice.

La Csanádpalota și astăzi fumul produs din arderea acestor resturi este folosit la vindecarea unor boli.

În jurul localității Mako ele se puneau la rădăcina pomilor fructiferi, ca să rodească bine în anul care vine.

Pomul de Crăciun

Pomul de Crăciun este atestat pentru prima oară în secolul XVII, la germanii reformați⁶.

De la ei, obiceiul împodobirii pomului este preluat în secolul XIX de aristocrația austriacă și apoi cea maghiară, însă despre generalizarea acestui obicei putem vorbi abia de la începutul secolului XX.

În satele maghiare se puneau în brad nuci poleite, prăjiturile și covrigi. Saloanele erau preparate în casă și învelite în hârtie. Cât despre globuri, ele au apărut târziu, „după venirea rușilor”.

Copiilor li se spune și azi că pomul este adus de copilul Isus. Odinioară se mai zicea și că a fost împodobit de sfinți.

⁵ Tóth József. n.1937. Pecica: culegere din 2007

⁶ Markos, G., 2003, 199.

⁷ Ibidem. 200.

„Pom de Crăciun am avut în fiecare an. Și în timpul războiului. Am avut și saloane. În acele vremuri nu se găseau atâtea decorații în magazine. Dar făceam noi ornamente, vopseam nucile în culoare argintie sau aurie și le agățam în pom drept ornament. Aveam și mere roșii... și lumânări și steluțe”⁸.

Cu vremea și bradul de Crăciun a ajuns să aibă o funcție în stimularea sporului casei, ritualistica săvârșită vizând magia prin similitudine:

„Bradul (după ce era desfăcut - n.n) îl punea tatăl meu spre cocina de porci. Acest lucru l-am învățat de la soacra mea, ca porcii să devină grași precum de încărcat a fost pomul de Crăciun.”⁹

Credințe și interdicții

*Pretutindeni funcționează și azi credința că bărbatul trebuie să intre primul în casă de Crăciun, fiindcă el aducea norocul.

*În unele sate se credea că dacă arunci resturile de la masa de Crăciun arunci cu ele și norocul casei.

*Fiind o sărbătoare mare, la Crăciun lucrul era interzis. Nu se făcea nici mâncare, aceasta fiind pregătită în Ajun.

*De asemenea nu era voie să se ridice nimeni de la masa de Crăciun, fiindcă se credea că n-ar mai fi stat cloșca pe ouă. De aceea toate felurile de mâncare erau puse pe masă sau foarte aproape, ca să ajungi cu mâna la ele fără să te ridici.

* Interzis era și spălatul și întinsul rufelor pe sfoară, fiindcă se credea că ar fi murit animalele în gospodărie:

„La mine și azi e tradiție, dacă spăl rufe, până ce vine Ajunul Crăciunului să nu mai fie nici o hucată de rufă spălată și întinsă în casă, că altfel, zicea soacra mea, pielea animalelor mari va fi tăbăcită. adică vor muri.”¹⁰

Ca interval de reînoire a timpului, Ajunul și Crăciunul sunt zile în care se fac urări și se umblă, azi cei drept mult mai puțin, la colindat.

Colindatul (Kántálás, kolindálás)

Odinioară, colindatul începea încă în după amiaza zilei de Ajun, cu grupurile de copii mai mici, și se continua seara și noaptea, cu cetele de feciori.

Oricine putea să meargă să colinde. Colindătorii aveau o straiță la gât, în care băgau tot ce primeau.

Pe ulițe mergeau cântând, strigând și sunând din clopoței dar, la ferestre cântau numai cântece de Crăciun.

Cel mai vechi cântec maghiar de Crăciun, *Csordapástorok*, își are originea în acel *Cantus Catholici*, atestat în 1651.

⁸ Tóth József, n.1937. Pecica; culegere din 2007

⁹ Inf.Zubán Györgyné născută Baranyi Mária .1937.Kiszombor : culegere din 2007.

¹⁰ Inf.Zubán Györgyné născută Baranyi Mária .1937. Kiszombor: culegere din 2007.

O variantă a acestui cântec a fost culeasă, la începutul secolului XX, în județul Arad, în Variașul Mare (comuna Iratoș):

„Csordapásztorok, midőn Betlehembe
Csordát őriznek éjjel a mezőben
Isten angyala jövének melléjek,
Nagy félelemmel teli merő szívvel.
Örömet mondok nektek, ne féljetek.
Mert ma született a ti üdvösségetek,
Isten titeket hozott szent funkhoz,...”¹¹

(Păstorii turmei când veneau la Betlehem/ Păzeau turma noaptea în câmpie/Îngerul Domnului venea lângă ei./ Cu spaimă mare în inimă./Veste bună vă aduc vouă, să nu vă fie frică/ Pentru că azi s-a născut Mântuitorul vostru/Dumnezeu v-a purtat la fiul său sfânt, etc.).

Tot din vechile tradiții ale zonei mai menționăm, în satele din jurul Szegedului, obiceiul copiilor de a cânta și unele cântece laice:

„Egüttünk mink kántálni, kántálni

Nem köl münket hántani, hántani

Aggyanak egy darab kólbász

Mink is husztunk fülit, farkút.

Eregy szógálo nézd mög azt a pujkát

Nem vákta é el a gujány a nyakát

Hallom dhogy zörgetik a kúcsot,

pézt akarnak anni

Ha huszast annak e se fogjuk vönni”¹²

Am venit să colindăm, să
colindăm

Nu trebuie să ne supărați, să ne
supărați

Dati-ne o bucată de cârnaț
Și noi am tras de ureche și de
coadă

Du-te slujnică să vezi curca
Vezi dacă fata i-a tăiat gâtul

Aud cum scutură cheile,

Vor să ne dea bani

Dacă ne dau o pițulă de douăzeci
nu o s-o luăm.

Cel mai adesea însă se cânta și se cântă și astăzi: „Mennyből az angyal lejött hozzátok pásztorok...” (Din ceruri îngerul a coborât la voi păstori), atestat deja în cărțile de cântece bisericești în secolul XVIII.

După ce terminau de cântat, colindătorii erau chemați în casă, erau serviți cu mâncare și băutură și li se făceau daruri.

Dacă ajungeau la o casă, unde pomul de Crăciun era deja făcut, acolo erau lăsați să cânte și în interior.

¹¹ Somogyi, G., 1912. 326.

¹² Kálmány, L., 1881-1891, I :97

La sfârșit, se făceau urări în versuri. În zonă au fost inventariate un mare număr de variante. Printre urările rostite în satele din județul Békés este și următoarea:

*„Dicsőség az égben, béke itt a földön,
Karácsony estéjén mindenki örüljön.
Bethlehem csodája: áldás, hit, szeretet
Hintse el sugarát a bús világ felett.
Legyen minden ember igazszívű testvér;
Ne üzzék az árvát, ne hulljon több könny.vér.
Szivetekben legyen karácsonyi béke”¹³.*

(Glorie în ceruri, pace pe pământ/De seara de Crăciun să se bucure toată lumea/Minunea din Betlehem: binecuvântare, credință, dragoste/Să răspândească căldura asupra lumii triste/Să fie unul față de celălalt frate, cu inima curată/ Să nu fie prigonit orfanul, să nu cadă încă în plus lacrimi și sânge/În inimile voastre să fie pacea Crăciunului).

Din repertoriul zonal nu lipsesc nici urările glumețe, precum cea din satul Pusztaföldvár (j.Békés):

*„Hej, karácsony, karácsony
Van-e kalács a rácson?
Ha nincs kalács a rácson,
Nincs is akkor karácsony!”*

Hei Crăciun.Crăciun
Este colac pe zăbrea?
Dacă nu este colac pe zăbrea
Atunci nici nu este Crăciun!

Umblatul cu Betlehemul

În paralel cu colindătorii alte cete de feciori umblau cu Betlehemul.

Betlehemul, cel mai popular joc dramatic de Crăciun, își are originea în legenda biblică a nașterii, transformată ulterior în mister.

Raportându-se la vechea dramă religioasă, atestată din secolul VI, Betlehemul a fost conservat de memorie, transmis și repetat pe durată lungă, în timpul sacru al sărbătorii de Crăciun. Interpretarea trebuia să fie fără cea mai mică abatere de la ordinea pe care o impunea scenariul acestei acțiuni sacre, fiindcă orice schimbare i-ar fi denaturat caracterul și i-ar fi suprimat valoarea.

Acest conservatorism a fost determinat de faptul că, atât pentru interpreți, cât și pentru spectatori, reprezentația sacră era mai mult decât o întruchipare de aparențe, mai mult chiar decât o întruchipare simbolică, era o întruchipare *mistică*, care radia asupra lumii obișnuite, producea siguranță, ordine, bunăstare.

Odată cu scoaterea spectacolului din biserică și transformarea vechii drame religioase în joc popular performat în sat, în text și în modul de interpretare asistăm la un continuu proces de desacralizare/ laicizare.

Scenariul jocului popular a cuprins inițial o primă parte, în care se saluta și se anunța nașterea lui Isus, după care Iosif povestea cum a căutat el sălaș și abia apoi începea partea comică, în care păstorii, adunați în jurul pruncului, spuneau glume, ca să distreze asistența.

¹³ Beck, Z., 1989, 58-59

Însă în scurtă vreme Maria și Iosif dispar din spectacol, iar partea comică datorată păstorilor cunoaște o anumită dezvoltare, aceștia începând să-și povestească la modul glumeț viața.

Cu aceste modificări Betlehemul s-a jucat, până în urmă cu 7 decenii, în toate satele maghiare din zonă.

Umblatul din casă în casă cu „*Betlehemul*” avea loc în seara de Ajun, dar au fost și sate în care s-a umblat în seara de Crăciun.

Acolo unde se mergea în Ajun, performarea jocului prin sat se termina înainte de slujba de la miezul nopții.

Potrivit presei locale, în 1925 în Mako (județul Csongrád) de Crăciun umblau câte 60-70 de grupuri de betlehemași, dar se spune că, au fost ani, când cetele au ajuns până la 100.¹⁴

Toate aceste grupuri au avut nevoie de aprobare de la poliție.

Încercând o tipologizare, etnologii maghiari au identificat pe teritoriul Ungariei patru tipuri de Betlehem.

Tipul II, cunoscut ca „alföldi és felső-tiszai”, în care se încadrează și variantele din acest areal, aveau ca personaje îngeri, păstori, un husar sau un haiduc și câteodată pe Irod.

În satele din jurul localității Mako interpretii variau între 6 și 12, dar puteau să fie și 8-9 (2 îngeri, 4 păstori, un mic rege, un măgar, cel ce bate câinele etc).

De la un sat la altul îmbrăcăminteja personajelor interpretate era diferită. Doar păstorii erau, în toate localitățile, îmbrăcați în haine maghiare: cămașă albă pe gât și izmene, laibăr roșu și clop împodobit cu panglică în culorile naționale¹⁵.

Ei duceau *bellehem-ul*, cu 2-3 turnuri, împodobite cu hârtie colorată și cu figurine din ghips, pe care îl confecționau în ziua de 23 decembrie.

În sfârșit, la fel ca și grupurile de colindători, și betlehemașii cereau să fie primiți și făceau la plecare urări în versuri, iar pentru jocul lor erau recompensați la început cu nuci, mere și prăjituri iar mai târziu cu bani. Dacă ceata era alcătuită din feciori mai mari, erau serviți și cu băutură.

Vechi variante locale

În județul Arad s-au păstrat sub formă de text mai multe variante arhaice de Betlehem.

Una dintre acestea, culeasă de la betlehemașul Kocsis Lajos în Radna (jud. Arad), a fost publicată de Király Pál în *Ethnographia* din 1904.¹⁶

În această variantă, deja laicizată, împănată cu expresii familiare din mediul rural, care contrastează cu evenimentul celebrat, provocând buna dispoziție în rândul asistenței, personajele sunt 4 ciobani, 1 păstor și un înger.

¹⁴ Markos G., 2003, 190.

¹⁵ 15 Markos G., 2003, 191

¹⁶ Király P., 1904, 1-2: 67-70.

Jocul începe cu un cântec ce anunță nașterea, după care intrau în dialog păstorii.

„Ó szerencsés jó estét, jó estét.
Boldog ez az óra,
Mennyben szült egy gyermekeske, gyermekeske,

Vagy menyei kincsecske, kincsecske,
Vagy arany, vagy gyémánt, vagy virág szálója

Jöve ez világra, ále-, áleluja!

1-ső juhász :

Iha, hől vettem én itten magamat.
Hová hűsztam, vontam fáratt láboimiat.
Meg se talpalhatom rongyos bocskoromat

Bellehem hegyén jártam, jártam,

Egy nagy bakkecskét láttam,
Attól úgy megijettem,
Hogy három ugrásnyira
Én ide jutottam.
Ha nem hiszik az urak,

Pepi.

Maj hebizonyítom. Gere be kecskés Pepi!

2-ik juhász:

Hopp Pista jó napot, lám én is itt vagyok,
E juhszörű bundába jó melegen vagyok,
de oaie,
Melybe az éjjel rám vágta a farkasok,
lupii
De le nem vághattak, mer jó juhász vagyok.

1-ső juhász :

Hát az öreg hol maradt?

O seară norocoasă bună, seară bună
Fericit acest ceas

În rai s-a născut un copilăș, un
copilăș

Sau din rai comoară, comoară,
Sau aur, sau diamant sau un firicel
de floare

A venit pe această lume, ale-aleluia !

Primul cioban:

Iha, unde am ajuns și eu
Unde mi-am târât picioarele obosite.
Nici măcar nu am apucat să-mi
câmpesc opincile rupte
Am umblat, umblat pe muntele
Betlehem
Am văzut un țăp mare,
De acela atât de tare m-am speriat
Că din trei sărituri, eu am ajuns aicea.
Dacă domnii nu mă cred
Voi dovedi. Vino înăuntru câprarule

Al doilea cioban:

Hop Pișta, bună ziua, iată și eu sunt aici
Sunt bine încălzit în această bundă

Din care noaptea au croit pe mine

Dar nu m-au sfășiat fiindcă sunt un
cioban bun.

Primul cioban:

Dar bătrânul unde a rămas?

2-ik juház:

Kint.A feneke kijukkat.

1-ső juház :

*Told be füstös pofáját,
Penészes torkodat,
De rég nem láttalak .Gyere he, öreg !
bátrâne!
Etc. "*

Al doilea cioban:

Afară. I s-a găurit fundul.

Primul cioban:

Împinge înăuntru mutra lui neagră de funingine,
Și gâtulejul său mucegăit.
De mult nu te-am văzut.Hai înăuntru
Etc.

În a doua variantă, culeasă de Somogyi Gyula din Pecica (jud.Arad), tot la începutul secolului XX, personajele interpretate au fost: caporalul, ciobanul bătrân, ciobanul mijlociu, ciobanul cel mic și doi îngerii. Textul, ușor diferit de cel din Radna, înregistrează același proces de laicizare.

Jocul începea și în Pecica cu îngerii care vestesc nașterea :

*„Csordapásztorok, midőn Betlehembe
Csordát őriznek éjjel a mezőbe,
Csordát őriznek éjjel a mezőbe...
Ó szerencsés jó estét, jó estét!
Boldog ez az óra, melyből vagyunk
gyermecskék
Vagy menyeyi kincsecskék, vagy arany
vagy gyémánt szálocska
Jöve e világra, alleluja, alleluja,József
és Mária.*

Păstorii de turme, în timp ce în Betlehem
păzeau turma noaptea pe câmp,
păzeau turma noaptea pe câmp...
O norocoasă seară bună, seară bună!
Fericit este acest ceas în care copilaș
Sau comoară mică din rai, sau aur,
sau un fir de diamant
A venit pe această lume, aleluia, aleluia
Iosif și Maria.

Káplár

*Jöjjetek be pásztorok, pásztorok,
Néktek örömet mondok,
Mert ma néktek született
Amit jövendeltetek,
Egy szűznek méhéből,véréből.
Megváltó Ur Jézus,alleluja József és Mária!*

Caporalul

Veniți înăuntru păstori, păstori
Vouă vă spun o bucurie
Pentru că azi vouă vi s-a născut
Așa cum s-a proorocit
Din pântecul și sângele unei fecioare
Domnul Isus Mântuitorul, aleluia
Iosif și Maria!

Kis Juhász

*Szerencsés jó estét a hazi gazdának,még pedig a legszebb lányának Tányér vagy tallér
de nagyt csördült Talán bizony a piszkos szölgáló a moslékos dezsába dült.Ugori ki, te*

piszkos szógáló a moslékos dezsából, kapd a létrát, menj a kéménbe, hozz tíz-husz szál kolbászt, mert töben is vagyunk odaki. Gyere be Jakab, törjön ki a nyakad!" etc" .

Micul cioban

Noapte bună, norocoasă, stăpânei casei și mai ales fetei celei mai frumoase. Farfuria sau talgerul ce tare se ciocnesc. Oare slujnica cea murdară a căzut în ciubărul cu lături. Sari afară, tu slujnică murdară din ciubărul cu lături, ia repede o scară, du-te la horn și adu zece-douăzeci de perechi de cârnați, pentru că suntem mai mulți afară. Intră Iacob, de ți-ai frânge gâtul! etc.).

Umblatul cu Betlehemul în Pecica a încetat după al doilea război mondial. Tóth József, de 71 de ani, își amintește că a văzut în copilăria lui betlehmașii:

„Se adunau copiii și construiau o biserică mică. Se îmbrăcau în șube. Spuneau pe atunci niște versuri foarte răspândite, glumețe. Când am fost eu copil obiceiul era încă viu. Era practicat numai de băieți, fetele nu mergeau. Poeziile le-au învățat în limba maghiară. Textele circulau din generație în generație. Era prin anii 40. Îi serveau cu prăjituri, mai primeau și bani. Nu mergeau din casă în casă, numai la cei pe care îi cunoșteau. Știau ei unde sunt primiți. Se pregăteau deja cu săptămâni înainte. Atunci când deveneau mari, intrau alții în locul lor, tineri. Țineau repetiții regulate.”

Variantele contemporane

Între variantele contemporane, cu circulație în acest areal prin anii 1960-1964 unele mai păstrează familiarismul vechiului teatru popular, gustat de țărani dar găsim și multe variante prescurtate și, în mod evident, revizuite de biserică, accentul fiind mutat din nou pe evenimentul creștin, ca în vechiul teatru religios.

Obiceiul umblatului cu Betlehemul a cetei de feciori a început să dispară de prin toate satele în anii 70-80. Azi acest joc de Crăciun mai poate fi văzut doar pe scenă, ca spectacol, sau interpretat de copiii de școală, prin grija bisericii catolice și a învățătorilor. Personajele interpretate sunt reduse ca număr, îmbrăcăminte este convențională iar textele rostite sunt prescurtate, asemeni celor din variantele contemporane din deceniul 6, care păstrează interpretarea în limitele sacralului.

Slujba de Crăciun

Slujba de Crăciun se ținea în trecut la miezul nopții. Ministranții, înșirați, cântau cântece de Crăciun.

Potrivit tradiției, cel care a construit din 13 decembrie până la Crăciun scaunul Lucei și se urcă pe el în biserică, la slujba de Crăciun, putea recunoaște bosorcile din sat.

În Ghioroc, pe drum, la întoarcerea de la biserică oamenii cântau *„Mostan kinylt egy szép rózsza virag”* (Acum s-a deschis un frumos trandafir) și *„Mennyből az angyal”* (Îngerii din Rai).

¹⁷ Somogyi, G., 1912. 320-323.

A doua zi se mergea din nou la biserică, la misa pastorală, după care urma prânzul de Crăciun.

Masa de Crăciun

Ca mâncăruri, masa de Crăciun a fost și este și azi una bogată, ca la orice sărbătoare mare.

Vorbim prin urmare despre un repertoriu culinar festiv, din care nu lipsea carnea de pasăre.

„De prânz se servea cocoș sau curcan sau găină sau ceva asemănător. Supă de carne cu melci din aluat. Am avut și carne fiartă, pentru că fierbea în supă. Am avut și sos de roșii. Dacă era mai festiv aveam sos de vișine. Și în supă se fierbeau cartofi. Totdeauna am avut și friptură, la care am avut garnitură și vin. Din Podgoria Aradului.

De Crăciun era mereu coardă cu mac și cu nuci.”¹⁸

„De Crăciun avem curcan, sarmale, dar de obicei în fiecare casă aveau pasăre. Pentru că pasărea scormovește spre interior. La Kiszombor aceasta e o tradiție populară. Și la mama mea era de fiecare dată curcan care se tăia de Crăciun.”¹⁹

În Battonyá, cu această ocazie se face și azi, ca la sârbi, un colac mare care are în mijloc înfiptă o lumânare.

*

Această simplă trecere în revistă a datinilor maghiare legate de Crăciun, indică un inevitabil glisaj dinspre tradițional spre modern. Dispariția unor obiceiuri și a vechilor credințe a fost determinată de pierderea funcțiilor pe care acestea le-au avut în trecut în viața satului.

Din fondul cutumiar s-au păstrat prin urmare în primul rând tradițiile susținute de biserică, credința fiind încă puternică la sate.

Celelalte obiceiuri încă vii, multe folclorizate, au dobândit, cu ajutorul elitelor culturale, o nouă funcție, și anume aceea de marcă identitară maghiară, simbolurile naționale devenind mai importante în performare decât vechile simboluri mitico-magice, desemantizate.

Bibliografie

BÁLINT, Sándor

1973, *Karácsony, húsvét, pünkösd*, Budapest

1977, *Ünnepi kalendariüm I-II*, Budapest

¹⁸ Tóth József. n.1937. Pecica: culegere din 2007

¹⁹ Inf.Zubán Györgyné născută Baranyi Mária. 1937.Kiszombor : culegere din 2007

BECK Zóltan

1974, *Népszokások Békés megyében*. Békéscsaba.

1989, „*Adjon Isten minden jót ez új esztendőben..*”. Békéscsaba.

COLTA, Elena Rodica

2005, *Maghiarii din Ghioroc*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca

KÁLMÁNY Lajos

1877-1878, *Koszorúk az Alföl vad virágból*. 1-2. Arad

KIRÁLY, Pál

1904, *Bethlehemes játék Radnán, Aradmegyében*, Ethnographia, XV. Budapest.

1-2:67-70.

MARKOS Gyöngyi

2003, *A Karácsony ünnepkör szokásai Makón*, A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve.

Néprajzi tanulmányok, 4, Szeged. 185-208.

SOMOGYI Gyula

1912, *Arad Vármegye és Arad szab. kir. város néprajzi leírása*, Arad.

ORAVIȚA, ORAȘ MINER ȘI CETATE CULTURALĂ HABITATUL ORĂVIȚEAN (II)

Maria Mândroane

Cuvinte cheie: Oravița, cultură locală

Key words: Oravița, local culture

Abstract: *This paper, the sequel of the article from the past issue, continues to describe the habitat of Oravița concentrating on economical and social life, and the connections between those two and the cultural life of the town in the final years of the 19th Century and the beginning of the 20th Century. Beside the mining activities, described in the first article, in the town of Oravița we can find mills, tanneries, mineral and natural oil production, alcohol production facilities (both industrial and particular), inns, imperial Post Office and local banks.*

Viața socială, economică și culturală a Oraviței se desfășoară în funcție de dezvoltarea mineritului din zonă, fiind condiționate de acesta.

În afară de minerit în Oravița exista și o **administrație forestieră**, care până în 1868 făcea parte din conducerea minieră, de la această dată devenind o întreprindere independentă, aparținând Stegului. În anul 1895 aceasta a ajuns să prelucraze 479.484 tone de lemn, livrându-se practic toată cantitatea de lemn necesară mineritului. Se exploatau rășinoase, fag și stejar, lemn necesar fabricării de cherestea și lemne de foc. Direcția forestieră din Oravița fiind bine organizată avea o împărțire teritorială de administrație, prin organizarea de **Ocoale silvice** ca Sasca, Moldova-Nouă, Steierdorf-Anina, Bocșa-Montană, Văliug și Oravița. Acest fapt a influențat benefic starea economică a Oraviței, oferind numeroase locuri de muncă, ducând la prosperitatea economică. A existat în localitate chiar și o fabrică de cherestea, pe platforma din Oravița-Română. Această fabrică era administrată de direcția forestieră, folosindu-se puterea aburului. Cheresteaua fabricată aici era din diferite esențe lemnoase. Pentru o mai ușoară accesibilitate, au fost construite drumuri în păduri, precum și o rețea de căi ferate, prin care transportul până la Oravița se făcea mult mai ușor.

Industria morăritului din Oravița a avut un rol deosebit. La început toate morile se găseau în proprietatea Aerarului, fiind exploatate de stat, pentru ca mai apoi să fie închiriate de particulari. Primele mori pe apă au fost menționate în anul 1726. Proprietarii morilor, conform Constituției confiniere din 1807 plăteau taxe după numărul pietrelor. Din 1860 cele mai multe din aceste mori pe de-o parte datorită debitului mic de

apă iar pe de altă parte datorită tehnologiei avansate se transformă în **mori de foc, mori de aburi** sau **mori de export**.

Dintre aceste mori amintim: **o moară de apă**, situată în locul cazărmii. **Moara lui Pitigoi** era așezată în apropierea Văii Minerilor. **Moara brazilor**, pe valea Oravița se găsea în apropierea cuptoarelor de var. Altă moară era **Moara Hasselbach**, din apropierea Școlii gen. nr. 3. **Moara de foc a lui Alexa Munteanu**, de lângă parcul Liceului, avea o tehnologie care i-a oferit mult timp prioritate în întregul ținut. În 1870 Stegul a construit o **moară cu abur**, pe locul în care s-a făcut prelucrarea minereului aurifer, fiind una dintre morile cele mai cunoscute, pentru produsele ei, mai ales de export. În anul 1926 moara a fost dărâmată, pe locul ei construindu-se **Palatul Prefecturii**. O **moară de apă** a existat pe strada Răcăjdiei. În anul 1895 lângă Gară, pe locul actualului sediu al I.M.B-ului a fost construită o altă moară cu aburi, numită: **Moara Bolh**, moară care a fost distrusă în urma incendiului din 1940. În Forviz a existat de asemenea o moară particulară: **Moara Șandor** care a funcționat până în anul 1945. Grâul din jurul Oraviței, cât și făina de grâu produsă aici au fost recunoscute pentru calitate, la Bursa din Londra și Japonia¹. Pe lângă aceste mori, în Forviz au funcționat mai multe cuptoare de var.

Ramura micilor meseriași a fost reprezentată de **Industria prelucrării pieilor de animale**, prin mai multe tăbăcării existente. În 1726 călugărul armean Menas Barum, a fost adus în Timișoara. O secție a fabricii de prelucrare a pieilor, de aici, era în Oravița. Tăbăcăria așezată pe locul fam. Urdăreanu, azi, era specializată în prelucrarea pieilor de tip, *corduan* iar muncitorii erau familii de origine armeană. Monopolul prelucrării de piei ale Aerarului a fost desființat în 1731.

O ramură industrială importantă, dezvoltată în Oravița a fost **Fabrica de parafină și uleiuri minerale (Oravitzarer Paraffin und Mineralfabrik)** din 1860. Complementară fabricii de distilat șisturi de la Anina. (construită și pusă în funcțiune tot în 1860 de către Steg, împreună cu firma *Pernalet et Company*, din Paris) și unde se prelucra anual 15 000-20 000 t șisturi, din care se obțineau 900-1 000 t de ulei mineral. Oravița obținea prin uleiul mineral, transportat 50-60 % ulei lampant și 3-5 % parafină. Aici se rafinau zilnic 28 000 -39 000 kg de ulei de șist. Această fabrică era formată din 21 de clădiri (pe o suprafață de 2 427 ha.) având 133 de rezervoare cu o capacitate de 1 500 hl, rezervoare de petrol, tot de 1 500 hl, cu marfa vandabilă, împărțită în rezervoare până la 1 000 hl. Condusă de către specialistul mineralier Baltazar Koray, fabrica va funcționa până în 1912 când va fi vândută la Orșova.

Aproape de fabrica de uleiuri, tot în anul 1860, s-a construit în Oravița și o **Fabrică de ciment**, aparținând Stegului, fiind desființată în 1911.

Înteprindere a Stegului erau și **Distilerile de alcool** sau **Pomăria**, unde se producea alcool din diferitele fructe din jurul Oraviței.

Fabrica de mașini agricole de la Ciclova-Montană producea diferite pluguri și mașini de semănat, funcționând până în 1900 când este transferată la Bocșa.

¹ I.Bota, *Oravița și ținutul cărășan. Națiune și Istorie*. Caietele Mitteleuropa, nr.6. Oravița, 2008. p.160.cf..Condeier plugar I.Balica. Oravița. 6 februarie, 2008.

Fabrica de lopeți si unelte agricole Grau, de pe Valea minerilor din Oravița, producea lopeți, târnăcoape și alte unelte de fier necesare pentru agricultură, fiind și ea desființată în 1918².

Constituind prin resursele sale economice (mine și uzine metalurgice) unul dintre cele mai importante obiective ale Imperiului, Banatul Montan avea nevoie de o rețea de căi de comunicație bine pusă la punct. Harta concepută de contele Mercy între 1723-1725 dovedește că acest lucru constituia chiar de la început o prioritate. Drumurile romane, folosite de turci devenind impracticabile, Camera vieneză și Administrația Imperială bănățeană au fost preocupate de extinderea căilor de acces și a rețelei de drumuri. Astfel s-au construit drumuri de acces între localitățile districtului și sediul districtului ca și drumurile din zonele montane unde se aflau exploatarea și prelucrările de minereuri.

În anul 1721 **vechile stații de poștă** (cele de campanie militară) au fost transformate în **stații de poștă civile**. În fiecare reședință de district existau astfel de stații, în timp ce pentru localități mai mici au fost organizate **stații de schimbatură** (locul unde se schimbau caii), care erau plasate pe rețeaua de drumuri, la distanțe egale. Stațiile mai mari sau mai mici au fost încredințate unor întreprinzători particulari care la rândul lor erau supravegheați de funcționarii statului. Aceștia aveau obligația să întrețină drumurile și șoselele dintre stații; mijloacele de transport (trăsuri și care) și animalele trăgătoare. Pentru îndeplinirea acestor sarcini Aerarul trebuia să pună la dispoziția acestora terenuri arabile și pășuni. La Oravița un astfel de teren se găsea în Oravița Camerală, la ieșirea din Oravița, în stânga drumului spre Răchitova, aproape de Cazarma grănicerilor, purtând și azi denumirea de **Postăloc**. O linie importantă lega Timișoara de Oravița trecând prin Jebel, Bîrda, Denta, Gherman, Comorâște, Cacova. La Bîrda și Comorâște existau schimbaturi. De la Oravița drumul ducea la Moldova-Nouă, cu o singură schimbatură, în locul numit **Rebenburg** (între Naidăș și Lescovița). A doua linie lega Timișoara de Reșița, trecând prin Jebel, Stamora, cu două stații de schimbare la Ghertenis și la Bocșa. Nod de linii poștale Bocșa conducea și spre schimbatura Brebul-Nou, pentru a ajunge în Caransebeș.

Între toate localitățile mari exista conectarea la această rețea de drumuri. Din anul 1750 există aceste stații poștale între Palanca-Nouă, Vârșet, Biserica-Albă Oravița și Moldova Nouă. În Oravița poșta era proprietatea Aerarului și trebuia să facă legătura între Oravița și reședințele de plase: Vârșet, Biserica-Albă, Bocșa, Moldova-Nouă precum și cu prefectura poștală Timișoara.

În 1763 **Cădirea poștei** este atestată documentar, odată cu anul în care trupa de teatru ambulant a lui Anton Eintrag a dat o reprezentație într-o sală, amenajată special în clădirea poștei. Trăsurile poștale ca și călăreții poștași transportau corespondența și mesajele între stațiile poștale. Poștele erau conduse de un maestru poștal care avea obligația de a asigura funcționarea serviciului în bune condiții. Circulația trăsurilor

² Subiect actant: dr. I. Cretiu, 19 aprilie, 2002, Oravița.

poștale era liberă și ele aveau prioritate, anunțându-și prezența prin *cornul poșta*³.

Sub conducerea contelui Mercy șoselele legau Timișoara de întregul Banat. O șosea ducea la Vârșeț și Biserica Albă. O altă șosea ducea spre Ticvaniu-Mic, la Secășeni și de acolo la Dognecea, Bocșa, Călnic, până la Resița.

Centru miner și metalurgic dar și centru de târg, pentru toate localitățile din jur, orașul Oravița era legat de plasa Bocșa, de plasa Vârșeț, de regimentul de grăniceri iliro-români de la Biserica-Albă.

În 1847 s-a dat în folosință șoseaua Oravița-Șteierdorf, drum strategic pentru austrieci, deoarece făcea legătura cu Valea-Almăjului (care avea un teren agricol f. bun și făcea, în același timp legătura cu unitățile militare de graniță de la Bozovici). Această șosea a avut o importanță deosebită pentru dezvoltarea comerțului, creându-se, prin el, o piață de desfacere cu produse agro-alimentare a țăranilor din Almăj.

O altă șosea Bozovici-Orșova făcea legătură cu toate nodurile de șosele împânzite în tot Banatul, comunicând, în același timp cu Țara Românească, Dunăre-Biserica-Albă. Întreaga rețea de drumuri este terminată în 1860. Ea are o deosebită importanță pentru economia Banatului până la darea în folosință a căii ferate din 1856-1858-1863, fiind frecventate deopotrivă de mulți comercianți și călători străini. Transportul pe aceste șosele se făcea cu trăsură și căruțe⁴.

Ca loc de odihnă și popas pentru oameni și pentru animale au fost înființate, din această perioadă **hanurile**. În Oravița astfel de locuri de popas erau numeroase. Între ele amintim:

Hotelul și restaurantul lui Peter Eirich, situat în plin centru orașului Oravița-Montană. În 1793 proprietarul a făcut aici chiar o sală de teatru, permanentă în clădire. În anul 1868 pe data de 30 august aici a fost cazată trupa lui M. Pascaly care îl avea ca sufleur pe tânărul M. Eminescu.

Hanul lui Traian Iucu plasat la intrare în Oravița, care ducea din strada Răcăjdiei spre gară. În cădirea veche, impozantă, cu etaj exista un restaurant, un depozit de mărfuri și o prăvălie iar în spate deținea o curte cu grajduri.

Pe strada principală, mai jos de *Cazarmă*, funcționa **Birtul lui Nedici** care deținea o curte mare și camere de cazare.

În centrul orașului, în față cu Palatul Prefecturii și Liceul de fete era **Hanul lui Pavel Lungu**. La strada din față se găsea *ospătăria* unde se serveau specialități, precum papricaș, gulaș, ciorbă de burtă, fripturi și băuturi specifice zonei iar pe strada din dos, pe o poartă mare intrau căruțele într-o curte spațioasă care avea camere de cazare și grajduri pentru cai. Vara hanul mai poseda și o *Grădină de vară*.

Hanul lui Novac, pe locul liceului General Dragalina (aripa stângă). Era cel mai vechi han din oraș. Înainte de primul război mondial hanul era vestit prin grajdurile sale. Oamenii care veneau la târg trăgeau aici fiindcă spațiul le îngăduia să intre cu căruțele. Când s-a cumpărat terenul hanul a fost demolat iar apoi s-a construit în loc Liceul.

³ Condeier plugar Balica I, 86 ani, 5-6 februarie, 2008.

⁴ I. Bota. *Op cit.* p.32,105,106.

În spatele *Băncii*, hanul **La Fekete** avea un birt cu o bună servire, locuri de cazare și adăposturi pentru animale.

Pe strada *Gojdu*, în apropiere de Lacul Mic se găsea hanul **Die Linde**, o clădire cu etaj având la parter **Restaurant, camere de cazare** și chiar o **frizerie**. În fața clădirii se aflau mulți tei. Aici se făceau schimburile de cai a celor care transportau cărbunile cu căruța de la Anina și până la gara Oravița, pentru a fi transportat apoi la Baziaș. De la acest han, înspre Anina cartierul s-a numit **Fuhrwesen (Fuhrvitz)**, după preocupările locuitorilor care se ocupau cu cărăușia.

Pe strada principală, în clădirea cu etaj (școala nr. 2 de astăzi) funcționa **Hotelul și restaurantul Imperial**, cu *restaurant* la parter, *hotel* la care a fost cazat chiar Împăratul Francisc I și împărăteasa Augusta Carolina, în data de 4-9 oct. 1817, când au vizitat Oravița ⁵.

Pe măsură ce mineritul din Oravița căpăta avânt, viața economică începea să se contureze aici sub toate aspectele ei. Comerțul era direct legat de de industria minieră. Munca salarială necesita în mod evident schimbul între diferitele produse cu ajutorul banului. În sec. al XVIII-lea, deja se practica un fel de comerț ambulant, în care comercianți greci, macedoneni și chiar evrei achiziționau de la țară ceară de albine, miere ca și diferite produse agro-alimentare pe care apoi le valorificau pe piața orașului. Comercianții erau însă la început supuși pașei din Vidin ceea ce face ca Aerarul să interzică, mai ales evreilor practicarea acestei meserii. La acest lucru contribuie și cele două războaie turco-austriace care au provocat în zonă mari distrugerii, dereglând acest germene economic. În Oravița, ca pe toată Valea Carașului, macedonenii vor fi aceia care continuă această îndeletnicire, în ciuda condițiilor neprielnice. Încă din 1770 în localitate s-a introdus un sistem de vămuire și de fixare a tarifurilor, pentru mărfurile importante.

În anul 1783 în Oravița vor exista trei **târguri** mari, anuale ca și diferite târguri săptămânale. În anul 1817, cu ocazia trecerii împăratului Francisc prin Sasca-Montană, această localitate a fost declarată, printr-o *diplomă imperială*, târg. Tot printr-o astfel de diplomă Oravița va deveni târg, în mod oficial, în 1834. Astfel în sec. al-XIX-lea Oravița organizează 4 târguri mari, anuale (numite și *iarmaroace*): 6-9 martie (prima joi înainte de Blagoviștenie); 21-24 iunie (de Sfântul Ilie); 15-18 august (de Sâmedru); 16-19 septembrie (de Sfântul Nicoară). Locul de desfășurare al târgurilor anuale era Oravița-Română, cu zona Gării, ramnificată pe strada Cloșca, până la șoseaua cu Greoniu; strada Răchitovei și mai ales în fața Gării. Se vindeau aici tot felul de produse, începând cu animalele mici și mari; produse de încălțăminte, produse de îmbrăcăminte, produse de manufactură și industrie, cereale, fructe, produse agro-alimentare ca și dulciuri specifice: turtă dulce, alviță; produse de industrie casnică și textilă, etc. În cadrul târgului se organizau diferite locuri de distracție, cu jocuri și tarafuri de lăutari.

Târgul sau piața săptămânală se ținea în fiecare sâmbătă în Oravița-Montană, în fața fostei primării și a bisericii romano-catolice. Piața era foarte bine organizată

⁵ Condeier plugar I.Balica. 5.6 februarie, 2008. Oravița.

și cu o paletă diversificată cu produsele de consum, proaspete ale țăranilor din satele învecinate. Târgul de porci se găsea în fața Morii cu aburi a Stegului. Cerealele se vindeau de-a lungul zidului de la Biserica Catolică spre Teatru iar în fața parcului vis a vis de *Tribunal* era locul unde se găseau cartofii. Micii meseriași își vindeau produsele de diferite feluri, de la jucării, dulciuri și până la produsele de culegerie, industrie textilă sau casnică. Fructele erau nelipsite din piața săptămânală. Țăranii carașoveni erau renumiți pentru fructele lor, îndeosebi cireșele de multe soiuri și scorușul, o specie de fruct care crește decât în anumite zone din Valea-Carașului. Țăranii din Socolari erau căutați pentru calitatea brânzei sau a vinurilor. Sârbii de pe Valea Dunării aduceau aici îndeosebi pepenii și lubenițele și țăranii de pe Valea Almăjului ajungeau cu produsele lor, mai ales după construirea șoselei⁶.

Piața fiind bogată, în tot timpul anului, dar mai ales toamna când oamenii își strângeau recolta, minerii sau meseriași din Anina veneau cu căruțele pentru a se aproviziona cu porci, cereale, alimente etc. Țăranii din satele vecine își vindeau produsele aprovizionându-se, în schimb, cu cele necesare, mai ales industriale sau textile.

Aceste târguri, indiferent că erau anuale sau săptămânale adunau în ele o mare de oameni de la orașe și satele dimprejur, fiind privite ca adevărate sărbători, mai ales de tinerii care aici se cunoșteau, legau prietenii în vederea căsătoriei. Veneau îmbrăcați în frumoasele lor costume populare iar fetele purtau la gât salbe de bani, ca însemn al stării materiale⁷.

La intrare în oraș, în fața Primăriei vechi (numită și Comandă) se găsea *Vama*. Aici toate căruțele erau vămuite prin plățirea unei taxe de intrare în oraș. Taxa pe produse *armînția* era separată, ca și taxa pentru *basculele* pe care erau cântărite vitele și care aparțineau Primăriei. Se mai plătea o anumită taxă și pentru măsurile și greutatea de cântărit. La casa *Dworzszak* din Oravița (lângă cimitirul romano-catolic) a existat un asemenea serviciu. Serviciul de vămuire era a 30-a parte din valoarea mărfurilor, introduse în localitate. Toate impozitele erau plătite de țăranii din Oravița-Română, împreună cu cei din Valea Carașului. Se plăteau, de asemenea impozite pe casă, pe terenuri, pe morărit etc. iar după 1880, pe toate mărfurile transportate pe calea ferată. Către sfârșitul sec. al XIX-lea s-a creat chiar un serviciu financiar al Primăriei unde o comisie specială se ocupa de evaluarea și fixarea taxelor. Sistemul de impozitare stabilit de Fisc, în cazul autohtonilor (mai ales la sate) era diversificat: în bani, în produse și în muncă. De la guvernatorul provinciei, la administrator, care conlucra mână în mână cu obercnezii iar acestea la rândul lor cu executanții, s-a creat un lanț de samavolnicii asupra iobagilor cărora li se cerea mereu să plătească.

Dacă la început obercnezii erau legați de obște, ca lideri, servindu-i interesele, îndeplinind obligații fiscale, judiciare, fiind asistați de jurați, în privința atribuțiilor judecătorești, cu timpul, pe măsura acumulării, devin corupți și deopotrivă cu administratorii tirani fără milă. Obercneazul era alesul satului, pentru a diriguia treburile

⁶ Subiect actant Mangiuca, M. 93 ani. 22 iulie. 2005. Oravița.

⁷ Subiect actant dr. Ion Cretiu. *Monografia Oravitei* (manuscris), Oravița. 2005.

comunității și pentru ai reprezenta în fața forurilor superioare. În timp funcția de obercnez era o conlucrare a acestuia cu forurile superioare, prin mituire, urmând ca cheltuiala s-o recupereze pe spesele țăranilor.

Din 1779, odată cu introducerea comitanțeselor denumirea de obercnez este schimbată în cea de protojuzi și juzi camerali, însoțiți fiind de notar^{*}.

Pentru a veni în ajutorul minerilor cu posibilități limitate, încă de la 1719 la Oravița a fost înființată o **Casă Frățească** de ajutorare a muncitorilor mineri, numită: **Arbeiterbruderslade**, organizatorul fiind maistru miner Schubert. Această Casă a avut ca scop ajutorul dat celor care și-au pierdut capacitatea de muncă, văduvelor și copiilor orfani. Muncitorii plăteau în acest sens câte patru crăițari pentru fiecare gulden câștigat. Instituția beneficiază și de ajutorul din partea cușelor ca și prin contribuția voluntarilor, ajungându-se la o sumă de 200.000 guldeni. Această instituție a fost organizată și pentru Moldova-Nouă, Sasca și Dognecea: Bocsa și Reșița.

Steierdorful a avut, mai târziu, o Casă Frățească, independentă, fiind condusă de către Direcția Mineră de aici, apoi, mai târziu de către caseria Steg.

Această casă de ajutor îndeplinea în Oravița și funcția de Bancă, din care orice cetățean din localitate sau din jur putea face împrumuturi, prin achitarea unei dobânzi.

La Steierdorf-Anina prin această organizație au fost aduși primi medici, fiind construit și un spital, în 1912.

O altă organizație de întăjutorare frățească a fost: **Pupillenkasse** (Casa de ajutorare a orfanilor), administrată de Districtul montanistic Bănățean și care va funcționa din 22 iulie 1856, când reprezentanții Stegului propun înființarea unei Case de Economii și Credite.

În anul 1866 se înființează la Oravița **Oravitzäer Sparkasse** (Casa de Economii orăvițeană) sau **Banca nemțească** cea care avea să devină în scurt timp una din cele mai mari instituții bancare din Sud-Estul Ungariei. Având un capital de 20.000 de florini și 400 de acțiuni (o acțiune fiind de 50 de florini) banca acorda credite comercianților, întreprinzătorilor și țăranilor din comitatul Caraș. Sediul acestei bănci se găsea în localul restaurantului de pe strada 1 Decembrie 1918 și a funcționat până în 1948. Sigilul băncii reproducea simbolul mineresc: un ciocan și o chilăviță, încrucișate. Banca funcționează până la naționalizarea din 1948, ultimul ei director fiind Hans Maurus.

Banca orăvițeană a luat naștere în 1887 din **Asociația românească de consum**, fiind condusă de fruntașii români: Berceanu, Bistreanu. Botoș, Fometescu, Stroia și Țieranu. Ea a funcționat începând din 1894 avându-și sediul în clădirea Inspectoratului Sanitar de astăzi. A avut ca director pe protopopul Alexandru Popovici, apoi pe avocatul Iulian Trăilă (până în 1912) urmat de Petru Corneanu. La această bancă se dădeau credite pentru țăranii români, industriași și comercianți dar și stipendii pentru studenții merituosi. A fost desființată în anul 1948.

La 28 decembrie 1900 comercianții evrei înființează **Banca evreiasă**, avându-l ca director pe Franz Sittner, cu sediul în locul farmaciei de astăzi.

* Subiect actant I. Crăiniceanu. 80 ani, 24.09. 2005. Oravița

Banca cărășană (burgheză), amplasată pe locuința fam. Stolojan era *Banca meseriașilor*, avându-l ca director pe Berger.

Banca Almăjului, în locul bibliotecii de azi se găsea în locuința avocatului Ilie Trăilă.

Banca agrară franco-română, amplasată lângă Palatul Administrativ al orașului, pe locul fam. Dr. Duda, acorda credite mai mult țăranilor, fiind desființată în preajma celui de-al doilea război mondial.

Banca Poporală a fost înființată în 1889 cu scopul încurajării cooperativelor și a asociațiilor meșteșugărești din oraș.

Banca Speranța, condusă de avocatul Emanoil Ciulei și-a avut sediul vis-a-vis de restaurantul Stoiacovici.

După model german și francez, aceste bănci, împrăștiate peste tot, în Oravița și în jur au avut diferite relații cu instituții de profil din zonă și chiar din Europa, prin *agenții și filiale*. Oravița are o filială cu *Banca țărănească* din Iam. *Plugarul* din Cacova, avea ca principală formă de creditare creditul cambial, cu acoperire ipotecară iar *Societatea Comercială Comoara*, din Sasca Montană avea între 1898-1901 depozite bancare sub patronajul *Orăviceanei*. În 1906 *Oraviceana* are contacte cu *Sporebanka*, din Slovacia⁹.

Într-un asemenea ritm de dezvoltare Oravița sec. al XIX-lea este un oraș, în plin progres, continuând să surprindă, prin inițiativă și inventivitate. În 10.VIII- 15.IX 1869 în orașul montan a fost organizată o **Expoziție mare cu caracter național de comerț și industrie**, prima de acest fel din țară. Așezată pe locul unde Stegului avea să construiască o moară cu aburi, la expoziție s-au expus atât produse ale Stegului cât și produse comerciale și industriale ale localităților din apropiere, constând în: produse alimentare și băuturi, produse industriale, produse textile, produse din piele și împletituri, produse de mobilier, obiecte de artă, produse de minerit, materiale de construcții, aparate, mașini și unelte, produse agrare și forestiere. Datorită succesului răsunător în întregul Banat și Ungaria, în 1873 la Viena, unde s-a organizat o mare **Expoziție internațională**, Oravița a fost invitată să participe cu produsele sale de excepție. În urma unei pregătiri minuțioase, pe data de 11 mai 1873 au fost expediate pentru expoziția de la Viena diferite produse pentru care vor fi apreciate și în afara granițelor țării și pentru care s-au primit diferite diplome și distincții. Reprezentant al Stegului, Louis Maderspach a primit în semn de recunoștință o diplomă iar Iulius Schnabel *Crucea de Merit*, din aur.

În urma **Expoziției din Philadelphia**, în 1876, ziarul *Oravitzzer Wochenblatt*, din 10 septembrie scria: *Slibovița, cât și îmbrăcămintea populară românească expusă de dl. Iulius Schnabel au plăcut unui om de afaceri din New York care a cumpărat toate obiectele expuse de dl. Schnabel, făcând în acest sens o comandă mare pentru Slibovița de Banat*¹⁰.

⁹ I. Bota. *op cit.* p.107-112.

¹⁰ V. Munteanu. *Contribuții la Istoria Banatului*. Timișoara.1990. p. 135-141

Pe un segment de timp, relativ scurt, orașul Oravița (împreună cu orașelul satelit, Anina) se conturează și se dezvoltă într-un ritm vertiginos devenind nu doar capitală de județ ci mai ales unul dintre cele mai înaintate orașele europene. O descriere fidelă este greu de surprins, în toate laturile sale veridice. La Oravița foarte multe dintre realizările, am putea spune, *unicat*, se încep cu: *prima din țară* sau *printre primele din Europa*: prima școală de minerit, primul teatru românesc; prima cale ferată (Oravița-Baziaș); prima gară și mai ales prima gară cu etaj; calea ferată Oravița-Anina, unicat în țara noastră și în sud-estul Europei, un fel de *Semerring* bănățean (unicat de cale ferată alpină, construită între 1845-1854), prima Expoziție industrială națională și apoi internațională; una dintre primele farmacii din țară, unul dintre primele sanatorii Marila, de talie europeană, găzduind la tratament, personalități de seamă ale țării; una dintre din cele mai adânci mine din Europa (mina Ponor, cu 1.107 m sau mina *Iuda* tot unicat, galeriile ei fiind tăiate în minereu de aramă aproape pur), instituții bancare, concurând cu multe țări europene. Și exemplele ar putea continua.

Istoriografia orașului devine cu atât mai complicată cu cât documentele vremii se înmulțesc de controverse legate de dominația habsburgică și apoi maghiară. Într-adevăr istoria își scrie acum una dintre filele cele mai paradoxiste între creșterea unui oraș (dintr-un sătuc aproape necunoscut, de numai 77 de case, în 1718) numit, pe lângă aceiași denumire, atribuită și Timișoarei: "mica Vienă" și habitatul local propriu, care mai ales în perioada carolingiană, devenise aproape de neîndurat. Poporul dominator care tocmai își luase în posesie domeniile, doritor de noi și noi teritorii cucerite ca și spre o expansiune rapidă spre răsăritul Europei era, ca și cele dinaintea lor, rapace și neîndurător, folosindu-se de toate armele pe care le putea oferi gustul puterii: dezarmarea, prin diferitele mijloace a acelor care, evident, își puteau oricând reclama drepturile asupra pământului strămoșesc. Teama, însământată în populație, prin arme și cele mai neortodoxe manifestări, transformarea foștilor stăpâni, pe pământurile lor, în iobagi ai statului austriac, încartiruiți, zeciuiei, robote, strămutarea de pe locurile strămoșești, pe cele mai neproductive locuri și nu în ultimul rând reprimarea nesupunerii, prin acte de forță, deveneau instrumente de manipulare asupra autohtonilor. Adus în situația umilitoare de unealtă slujind, fără nici un folos propriu, doar cauzele dominatorilor, urmărindu-se, prin orice mijloace desființarea spațiului bănățean cu statut de sine stătător, transformarea lui într-un *Bastion înaintat de catolicism*, omul locului îndoit de greutatea jugului nimicitor găsește foarte puține posibilități de apărare și echilibru, într-un haos, creat anume de aparatul reprimator, spre a produce teama, dezbinare, supunere. Urmărindu-se uniformizarea credinței, trecerea benevolă sau forțată spre catolicism, înlăturarea de pe cordonul anume creat Mureș-Tisa, a tuturor acelor care nu fraternizau cu sistemul instituit, dorința de a crea în spațiul pur românesc *insula de germanism* cu scopul extinderii treptate peste câmpia timișană și a spațiului bănățean în genere, sunt elocvente și asta explică, în bună, parte comportamentul dominației habsburgice, mai cu seamă în perioada carolingiană.

În zona Banatului Montan situația este ușor diferită de zona de șes, intrată în stăpânirea Casei de Austria. Bogăția subsolului, cu imensele rezerve, estimate de specialiști, încă înainte de intrarea propriu-zisă, în stăpânirea teritoriului, presupunea întâi de toate mână de lucru și multă muncă.

Deși prima confruntare dintre localnici, dominație și coloniști, la începutul dominației carolingiene este mai acerbă decât în oricare alt colț din Banat (nesupunerii, răzvrătiri personale sau de grup-mai ales prin grupurile de haiduci, despre a căror fapte istoriografia bănățeană abundă) situația privilegiată a Carașului, prin bogăția inestimabilă a solului și subsolului, va duce treptat, începând cu dominația tereziană spre o înțelegere tacită, spre conlucrarea comună în conturarea unui spațiu și a unui habitat propriu.

Dacă în primul război turco-austriac în unele părți cărășenii colaborează cu turcii, în dauna austrieșilor dar mai ales a lor personal (cruzimea austrieșilor la reprimarea acestor răzvrătiri a băștinașilor este una ce nu poate fi ștearsă în istoria locului), în al II-lea război turco-austriac, băștinașii rămân neutrii, știut fiind că nici o dominație străină nu este blândă dar ea începe să-și tocească nemăsuratele orgolii, pe măsura confruntării cu o realitate care, nu corespunde mai niciodată cu laurii, pe care crede că se poate dormi cei porniți să stăpânească lumea. Vanitatea dominației habsburgice a condus inevitabil spre descreșterea și dezagregarea, întru final nu doar a locurilor, peste care se văzuseră la început stăpânitori dar mai ales a propriului lor imperiu, dorit ca o deschidere spre inima Europei.

Se poate spune că orașul Oravița s-a născut, devenind, la scurt timp unul dintre cele mai interesante și bogate orașele din Banatul Montan din nevoia imperiaștilor de a devora bogățiile inestimabile din pântecul lui. Șansa creșterii lui consta tocmai în această bătălie acerbă de a-i stoarce aurul, argintul, arama etc., apoi ceva mai târziu aurul negru de la Anina, huila, rezervele interminabile, din munții Aninei și calitatea superioară a zăcămintului prețios.

S-a construit intens în Oravița, începându-se din 1720, când se aprobă bani pentru casele coloniștilor mineri (repartizați în prima tranșă la Ciclova, care avea la acea dată 166 de case, una din cele mai mari localități din Caraș). S-au construit case, s-au construit și școli, s-au construit instituții sociale, economice și mai ales culturale. Din acest moment orașul prinde contur, se dezvoltă, începe să devină treptat al tuturor.

Școlile de minerit, atât de necesare ocupației primordiale a orașului, primeau deopotrivă copiii coloniștilor dar și copiii imigranților sau chiar copiii localnicilor. Mâna de lucru, specializată devenea imperativ într-un spațiu în care bogăția abunda.

Prin introducerea *Patentei de școlarizare*, sub Maria Terezia s-a deschis drum spre zorii progresului românesc. Nu asta se urmărea. Forța calificată urmărită de habsburgi, creșterea puterii de muncă, înmulțirea meseriilor etc., nu a avut efectul scontat. Producția de cărbune crește de la an la an dar costurile de dotare, și reparații cresc și ele: avantajele nesăbuite date coloniștilor, spre deosebire de perioada carolingiană, ca și pierderile în războiul de 10 ani cu Prusia vor conduce încet dar sigur spre dezechilibrul economic și financiar. În 1759 Maria Terezia se vede nevoită să recurgă la un împrumut

de 10 milioane florini de la Banca *Wiener Gemeinde* amendând impozitele și veniturile din Banatul Montan, pe o perioadă de 10 ani. Acest lucru va duce la stagnare economică în toată zona.

Dezacordul dintre pretențiile emise, distribuirea corectă a banilor statului ca și implicarea în acțiuni considerate rentabile dar care ajung să nu acopere costul investițiilor va continua pe întreaga perioadă tereziană.

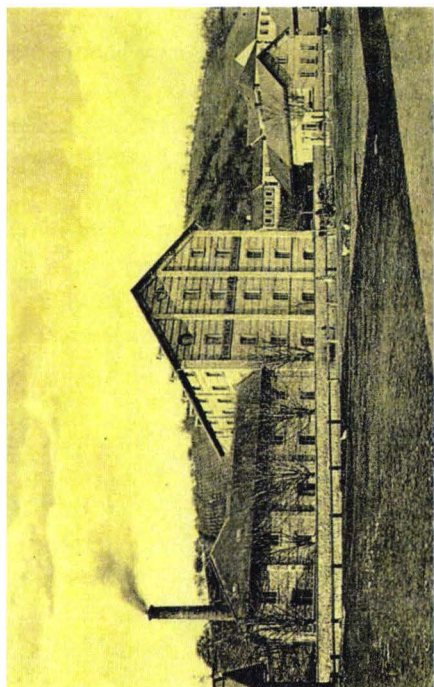
Un proiect grandios este și constituirea coloniei Șteierdorf-Anina. Estimarea veniturilor pe care imperiul le putea smulge pământului ce-și revărsa bogăția, parcă fără hotar erau corecte. Dar demersurile și costurile exorbitante pe care le implica punerea pe picioare a unui colos, într-un pământ virgin care înainte de toate trebuia umanizat, populat cu coloniști și investit cu aparatură performantă se va dovedi, în final nu o izbândă ci practic un grav impas.

Mereu strâmtorată, înghesuită cu mult timp în urmă de Ungaria Milenară, la 6 iunie 1779 se proclamă oficial încorporarea Banatului în Ungaria.

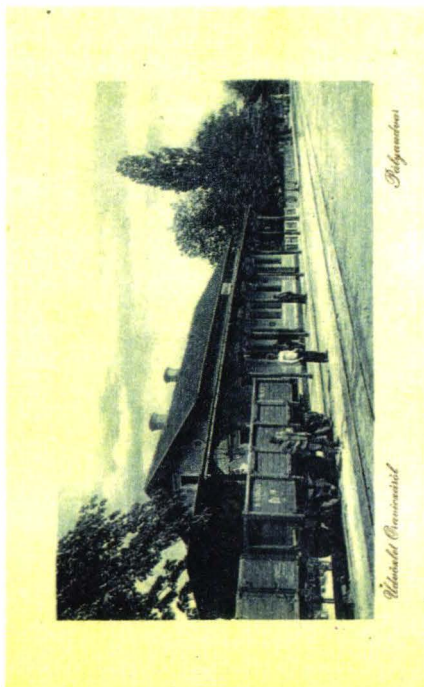
Nici dominația lui Iosif al II-lea nu înseamnă un pas înainte pentru visul de extindere al Imperiului de la începuturile sale. Împăratul Iosif al II-lea, mult mai tolerant decât mama sa, un umanist devotat crezului său, va lăsa pârție deschisă unui inamic mult mai de temut pentru spațiul cărășan decât Imperiul habsburgic însuși: cel maghiar.

Un moment de declin pentru Imperiul habsburgic este data de 1 ianuarie 1855 când la Viena se semnează contractul dintre Curtea Imperială și Societatea multinațională S.T.E.G, pentru ca în 14-07-1855 să se înceapă concesionarea de către autoritățile Camerei Imperiale a minelor, uzinelor și terenurilor din Banat. Societatea S.T.E.G, U D R.-ul, de mai târziu va constitui pentru spațiul cărășan un pas spre progres, dar nu spre propria sa eliberare de sub călcâiul necruțător al unei dominații care s-a revăzut stăpână pentru a II-a oară, peste un pământ, pe care îl râvnise din începuturi.

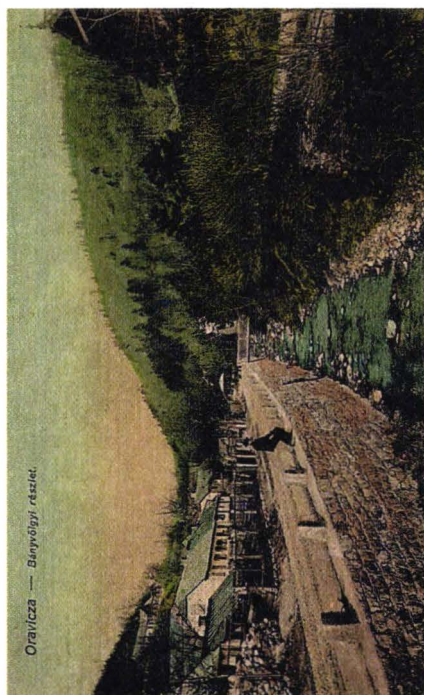
Abia odată cu Unirea din 1918 spațiul cărășan va cunoaște deschiderea spre visul de veacuri: unirea într-un singur stat și identificarea cu rădăcina.

MOARA DIN ORAVIȚA ÎN 1905

GARA DIN ORAVIȚA

STRADA DIN ORAVIȚA MONTANĂ (1905)

PĂSTORITUL ÎN MASIVUL SEMENIC

Mircea Taban

Cuvinte cheie: păstorit bănăţean, Banatul montan

Key words: sheepherding in Banat, mountainous Banat

Abstract: *The paper continues a scientific effort started decades ago by the author. Mircea Taban considers that the sheepherding in Banat was lightly researched until his endeavor, because the authors before him failed to summarize the whole aspects of this process on a larger, zonal, scale because they were limited on the ethnographical research to a singular settlement or maximum to two. His research divided Banat in main areas of interest by altitudinal criteria.*

Studiul de față se dorește a fi continuarea unui demers științific început acum câțiva ani, consacrat păstoritului bănăţean, dictat de constatarea că acestui domeniu al vieții economice tradiționale i s-au consacrat puține materiale aplicate și cu informații de detaliu în ceea ce-l privește. Contribuțiile etnografilor relative la subiectul indicat există, dar ele fie se mărginesc doar să enunțe practicarea unei forme sau a alteia de păstorit, în contextul unei problematice mai largi, fie să creioneze destul de sumar și în genere fenomenul pastoral dintr-o zonă/subzonă sau alta din sudul Banatului îndeosebi¹. Am încercat, în măsura în care a fost posibil, să completăm informația legată de această temă, urmând criteriul etajării altitudinale, plecând de la arealul centrului administrativ județean², trecând la inelul piemontan reșițean și submontan (munții Aninei)³. În sectoarele țintă s-a relevat preponderența formei locale de păstorit, cea pendulatorie simplă fiind remarcată în doar două cazuri.

Evident, următorul etaj altitudinal nu putea fi altul decât cel montan propriu-zis și aici s-a ales o unitate oro-geografică de tranziție, dinspre piemont spre blocusul montan înalt din estul provinciei (marcat de sistemul Țarcu-Godeanu-Cernei), respectiv masivul Semenic, reprezentând „materia” prezentului studiu.

¹ R., Vuia. *Tipuri de păstorit la români în Studii de etnografie și folclor*, vol. I. Editura Minerva, București, 1980; Gaga, Lidia *Zona etnografică Almăj*. Editura Sport-Turism, București, 1984; Toșa, I., Nistor, I. *Așezări, ocupații și arhitectură în Valea Timișului în Studii și comunicări de etnografie-istorie*, Caransebeș, 1980; Popovăț, Petre *Aspecte ale păstoritului în satul Borlova în Muzeul satului. Studii și cercetări*. București, 1971; Apolzan, Lucia *Carpații-tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi*. Editura științifică și enciclopedică, București, 1987.

² M., Taban *Arhitectură și ocupații tradiționale în areal periurban (municipiul Reșița) în Analele Banatului-Etnografie*, vol. III. Timișoara, 1997.

³ M., Taban *Arhitectură și ocupații tradiționale în areal periurban(II). Comuna Carașova în Memoria satului românesc*. Timișoara, 2001.

Dincolo de „subțirimea” bibliografiei propriie subiectului, mai există încă un argument al fixării în memorie, fie și pe această cale, a tot ceea ce ține de fenomenologia acestei străvechi ocupații a poporului român: intrarea în UE cu inevitabilele condiționări economice impuse în domeniul creșterii animalelor, deja devenite realitate în anumite cazuri, vor avea drept efect îndepărtarea de canoanele tradiției, dacă nu chiar la dispariția cutumei străvechi în ceea ce privește creșterea animalelor. Iată de ce, pentru păstoritul tradițional se impune credem, aplicarea acelei „etnologii de urgență”, atâta timp cât formele tradiționale de păstorit sunt încă viabile.

Mărirea spațiului pastoral bănățean (județele Caraș-Severin, Timiș și Arad) unde pășunile și fânețele însumează în jur de 560.000 ha (35% din totalul suprafețelor agricole), dintre care aproximativ 430.000 ha au ca destinație exclusivă pășunatul, iar circa 130.000 ha sunt fânețe, depășește media pe țară, care este de aproximativ 28%⁴. Județul Caraș-Severin cu al său relief preponderent montan (zona colinară, colinar-montană și montană înaltă) ce acoperă aproape 60% din suprafața ce o deține, poate fi caracterizat drept unul cu o economie agricolă de sorginte pastorală, prin cele 182.861 ha de pășuni (45,8% din totalul suprafețelor aflate în serviciul agricol) și cele 75.978 ha de fânețe (19% din totalul suprafeței agricole), adică aproape 65% din totalul suprafețelor agricole⁵.

Dacă aceste evidențe statistice nu se reflectă întocmai în cuantumul numărului de animale crescute în gospodăriile sătenilor este un fapt ce ține de factori economici extraagricoli cum ar fi, de pildă, puterea încă redusă de cumpărare a populației urbane, principala beneficiară a produselor pastorale, o dată acoperite nevoile familiale ale crescătorilor. Cifrele prezentate sugerează potențialul geo-botanic de care dispune sud-vestul bănățean întru practicarea unui păstorit de mare amplitudine, care ar putea acoperi o suprafață economică depășind suprafața celor trei județe menționate.

Paginile de față expun însă un demers cu specific etnologic, randamentul economic fiind doar subsidiar tabloului epistemologic inerent, având la bază întrebarea: în ce măsură păstoricul bănățean și în particular cel cărășan este practicat în conformitate cu tradiția și în ce măsură au intervenit anumite schimbări așa-zis „morfo-funcționale”, în ce constau ele și care le sunt cauzele?

În investigația personală demarată am ajuns la concluzia că în sectoarele studiate formele indicate (local și pendulator), creșterea ovinelor încă se înscrie în tiparele tradiționale, fiind vorba primordial de realizarea unei subzistențe și, în conformitate cu indicii productivi, aprovizionarea piețelor (Reșița, Anina).

Condiționarea geografică este primul element din lanțul epistemic menit să explicitizeze un anumit fenomen ce ține de civilizația tradițională, alături de cel antropic, respectiv al relațiilor socio-umane implicate în derularea sa.

Munții Semenici sunt situați pe aliniamentul munților Țarcu, Godeanu și, parțial, ai Cernei, aparținând de ceea ce îndeobște în literatura geografică este desemnat prin

⁴ Date prelevate de la Direcția Pentru Agricultură a județului Caraș-Severin din municipiul Reșița.

⁵ Ibidem.

Munții Banatului, ca titulatură generică. Ei ocupă partea centrală a județului fiind aliniați pe o direcție NE-SV, între Caransebeș și Valea Minișului, pe o lungime de aproximativ 34 km. De la vest la est, pe o lățime de 31 km, sunt flancați de localitățile Cuptoare (Reșița) și Sadova Veche.

În ceea ce privește rețeaua hidrografică, trebuie remarcat vigurosul sistem de izvoare, pâraie și râuri ce-și are originea în masivul Semenici, străbătându-l în toate direcțiile. Este unitatea oro-hidrografică unde își au obârșia râurile Timiș, Bârzava și Nera, adică trei dintre cele mai importante axe hidrologice ale județului. Timișul izvorăște de la o altitudine aproximativă de 1410 m. De la izvor și până în dreptul localității Gârâna poartă numele de Ogașul Semenici. De aici, de la confluența cu alte două cursuri de apă cu debit similar, poartă numele de Timiș, dezvoltându-și parcursul pe o distanță de 70 km și o suprafață bazinală de 632 km², cu un sistem afluent dezvoltat în alură dendritică, preponderent în flancul stâng.

Râul Bârzava jalonează versantul vestic al masivului, cu izvorul la o altitudine de 1080 m. Cursul său se derulează pe o direcție generală SSV_NNE, având o lungime totală de 130,3 km, la o suprafață a bazinului de 974 km². Prezintă un slab sistem afluent în sectorul montan.

Râul Nera drenează versantul sudic al Semeniciului, avându-și sursa sub Baia Vulturilor, direcția generală de scurgere fiind de la nord la sud, spre depresiunea Almăj. Înregistrează o suprafață a bazinului (în arealul montan) de 141 km², și o lungime, în același perimetru, de 22,5 km. Sistemul său afluent se dezvoltă în afara spațiului montan, dacă nu se ține cont de cele câteva pâraie fără debite majore ce debușează aici.

Relativ la floră și la vegetație, ca elemente ce au o strânsă legătură cu ocupația studiată, se remarcă faptul că tipul subalpin se dezvoltă la altitudinea de peste 1350 m. Pe culmile lipsite de păduri, și îndeosebi pe platoul somital al muntelui, marcat de înșiruirea celor trei vârfuri principale (Semenici, Piatra Goznei, Piatra Nedeii), este prezentă vegetația ierboasă specifică pajiștilor, ilustrată de rogozul alpin (*Carex cervula*), de graminee precum firuța (*Poa media*), păiușul roșu (*Festuca rubra*). Lor li se adaugă iarba stânelor (*Agrostis rupestris*), țeporișca (*Nardus stricta*) etc. Domeniul forestier acoperă cea mai mare parte a munților Semenici, pornind de la 1350 m în jos, având în componență molidul (*Picea abies*), bradul (*Abies alba*), fagul (*Fagus silvatica*), ulmul de munte (*Ulmus glabra*). Gorunul ocupă o fâșie desfășurată între 400 și 600 m, în păduri cu o structură complexă, cu numeroase specii endemice.

În sfârșit, elementul climatic, de care depinde în mare măsură practicarea unei forme sau a alteia de păstorit, se înscrie în cel de factură temperat continentală cu specific local pentru zonele înalte, cu o radiație solară mediu măsurată între 100 și 115 kcal/cmp/an, indicând un regim de insolație relativ ridicat în comparație cu zonele depresionare. Durata medie de iluminare solară însumează circa 72 de zile, depășind-o pe cea a vârfului Țarcu (65 zile/an) sau pe cea a vârfului Omu din Bucegi (66 zile/an). Lunile cu solarizarea cea mai intensă sunt: august (în medie 10 zile), iulie (9 zile), iunie (în medie 8-9 zile), cele cu aport scăzut fiind decembrie și februarie (2-3 zile).

Temperatura medie anuală se înscrie între 4-9⁰ C. Pentru zona cea mai înaltă din estul județului valorile medii ale temperaturilor sunt cuprinse între 3,5-5,5⁰ C. Precipitațiile sunt foarte consistente și ele se datorează expunerii masivului maselor și a fronturilor de aer umed, de sorginte azorică, ce se deplasează de la vest la est. La altitudinea de 1400 m, cantitatea medie de precipitații atmosferice însumează circa 1403 mm, pentru un interval de 150 zile/an, cuprins între lunile aprilie-august⁶.

Succintul tablou geo-climatic prezentat indică, fie și la o privire sumară, un lanț factorial favorabil practicării unui păstorit de anvergură în acest sistem montan, îndeosebi pe platoul somital subalpin, cu întinse pajiști având un gradient ridicat de înierbare. Topoclimatul relativ cald în comparație cu cel al sistemului montan înalt din est (catena Țarcu-Godeanu-Cernei) și accesibilitatea crescută, îndeosebi în flancul său estic, prin pantele sale prelungi și domoale, pledează pentru aceeași idee. În ciuda unor asemenea evidențe, în cursul cercetării de teren s-au evidențiat în arealul indicat doar cinci situri pastorale, aparținând unor sate aflate sub bordul estic și sud-estic, respectiv Mehadica, Teregova și Verendin, situate în culoarul Timiș-Cerna. Cauzele unei atari situații vor reieși din materialul faptic prezentat mai jos și ele țin de circumstanțe umane și economice totodată.

Este de menționat, în acest context, că localitățile care se găsesc în arealul montan al Semenicolui (Văliug, Gârâna, Brebu Nou) nu participă la viața pastorală de aici (i.e. platoul somital), în prima menționată fiind crescute doar vite mari în forma local gospodărească, celelalte două având actualmente o funcționalitate strict turistică, îndeosebi după masiva emigrare a locuitorilor de etnie germană, care fie și-au vândut proprietățile, îndeosebi unor cetățeni din Timișoara, fie le-au păstrat pentru uz estival.

Optând pentru clasificarea lui N. Dunăre, relativă la practicarea păstoritului, și care se pare că întrunește adeziunea specialiștilor etnografi/etnologi de la noi, am menționat mai sus că în sectorul montan al Semenicolui, la stânele ce funcționează aici în sezonul cald, se practică forma de pendulare simplă. În ce măsură realitatea de la fața locului se adecvează definiției expuse în nenumărate rânduri de autorul indicat, se va vedea din prezentarea calendarului pastoral pentru fiecare stână în parte⁷.

Concret, este vorba de următoarele situri pastorale investigate etnografic: 1. Stâna lui Ienea Gheorghe, 2. Stâna lui Ienea Iosif, 3. Stâna lui Șoringău Mihai, 4. Stâna lui Gogu Mocea, 5. Stâna lui Gaiță Ion. Persoanele indicate în aceste denotații nu sunt proprietarii stânelor, ci participanți alături de alte familii la viața pastorală de aici. Am utilizat aceste nume proprii pentru a le diferenția și ele sunt în fapt cele ale stânașilor care ne-au oferit informațiile din cursul cercetării de teren.

Ca observație generală, evidențiată și în alte studii publicate cu un asemenea subiect, referitoare la amplasamentul stânelor, se poate spune că toate sunt dispuse în

⁶ Datele geografice, geologice, botanice și climatice au fost prelevate de pe situl ce se regăsește la adresa <http://W.W.W.carpati.org/ghid/munte=Semenic>.

⁷ Dunăre, N., *păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965-1967*, Cluj, 1969, p. 116-117.

diverse puncte în jurul platoului somital, la liziera perimetrului forestier ce-l înconjoară, animalele având nevoie de umbră în perioadele când mulsul are loc în timpul zilei. De asemenea, existența unei surse de apă este esențială pentru supraviețuire, dar sub un asemenea aspect nu sunt probleme deoarece platoul este înconjurat de o multitudine de izvoare cu debit permanent.

1. **Stâna lui Ienea Gheorghe** aparține sătenilor din Verendin (comuna Mehadica), situat în zona etnografică Culoarul Timiș-Cerna, subzona Craina, în bordul estic al masivului. Deși stâna cu dotările de care dispune aparține verindenilor, pășunea constituie proprietatea unor locuitori din localitatea Văliug și a fost închiriată pentru perioada verii. Este situată la limita superioară a sectorului forestier vestic, la o distanță aproximativ egală între vârfurile Piatra Goznei și Piatra Nedeii, în apropierea locului unde începe să coboare poteca ce duce spre vila Klaus și de aici la Comarnic, la aproximativ 200 m sub Baia Vulturilor. De aici și până la localitatea de origine se fac aproximativ 5 ore cu piciorul, turmele având nevoie de o zi pentru a străbate același traseu. Este o exploatare pastorală la care sunt asociate 15 familii care, printr-unul sau mai mulți reprezentanți, participă la reechiparea stânei primăvara sau la eventualele reparații.

Calendarul pastoral. Între 23 aprilie și 1 mai ciopoarele se țin la sălașele participanților pentru gunoie. Până la mijlocul lunii mai fiecare familie își aduce oile deținute la munte, unde se constituie turma. În jurul datei de 15 mai, în funcție de condițiile meteo, are loc măsuratul ce va consfinți drepturile fiecărei familii și tot acum are loc înțelegerea cu ciobanul ce va fi angajat pe perioada văratului la munte, fiind plătit în numerar (la data efectuării anchetei – Cârpa Teodor, Verendin, nr. 410). Mai apoi fiecare familie va veni să-și ridice cotele la care are dreptul, în ordinea descrescătoare a cantității de lapte obținute la măsurat. Acestea vor petrece în munte circa 1-3 zile și vor participa la toate activitățile stânei alături de cioban (păscut, muls, eventuale reparații etc.). Se mulg toate oile, dar se prelucrează doar laptele obținut de la cioporul propriu. La fața locului se prepară cașul, care se sarează acasă. Se țin și vite mari, al căror lapte se prepară împreună cu cel de oaie.

Întoarcerea în sat are loc în jurul datei de 28 august. Se coboară la livezi pentru fertilizare cu staulele mutătoare, iernatul făcându-se fie acasă, fie la sălașele din hotar⁸.

Dotări. Stână cu staul și strungă. Stâna propriu-zisă (casa stânei) este o construcție cu plan dreptunghiular, bicelular, dispusă în lungul liniilor de nivel ale reliefului (cu o orientare aproximativă NE-SV). Acoperișul este în două ape cu învelitoare din șită și pânză gudronată, care în interior este sprijinit pe un coronament făcut din bușteni groși nefasonați, prinși în „cloambe”. Jumătatea în care se accede prin intrarea nord-estică este cea în care se prepară laptele, pe vatra liberă, dispusă spre peretele vestic, unde sunt aranjate vasele pentru fiert și ustensilele folosite la fierbere. Pe latura estică se găsește patul, iar între acesta și intrare bârnela pe care se atârna cașul să se stoarcă. Pereții

⁸ Informații Ienea Gheorghe, Verendin, nr. 137.

sunt din trunchiuri masive de brad, iar laturile înguste sunt acoperite cu scânduri prinse pe verticală. În cea de-a doua încăpere, despărțită de spațiul de lucru sunt adăpostite exemplarele fătate aici în perioada văratului (la data cercetării un vițel).

În continuare, în linie cu coliba se găsește strunga și comarnicul, în fața căruia este răscolul și adăpătorile pentru animale. În poziție excentrică, mai sus de planul stânei, spre platou, este amplasat staulul mutător în care înnoptează turma.

2. Stâna lui Ienea Iosif aparține tot verindenilor. Este situată exact sub vârful Piatra Nedeii (1337 m), la circa 1 km sud-vest de stâna descrisă anterior, la liziera aceleiași păduri care acoperă flancul vestic al muntelui, pe un loc cu pășune închiriată de la văliugeni. Aici sunt asociate 13 familii și se vine aici de aproximativ 20 de ani.

Calendarul pastoral. La începutul primăverii (după topirea zăpezii), fiecare proprietar își gunoiește cu cioporul pe care îl deține terenurile agricole din sat sau de la sălașe. După data de 15 mai se constituie turma în sat și se urcă la munte. Aici are loc măsuratul, între 23-25 mai, în funcție de condițiile meteo, iar relațiile de exploatare economică ale stânei sunt aceleași ca la stâna precedentă (mulsoare și ridicare a drepturilor în ordinea descrescătoare a rezultatelor măsuratului). La momentul prelevării datelor aici se țineau doar oi. În jurul date de 28 august se coboară în sat, tomnatul având aceeași finalitate de fertilizare a terenurilor agricole. Iernatul se desfășoară fie în sat, fie la sălașele din hotar⁹.

Dotări. Cu staul pentru înnoptat, adăposturi pentru ciobani, strungă (seci) pentru muls oile și casa stânei.

Casa stânei este de mici dimensiuni (4x5 m), fiind acoperită cu plăci din azbociment (în două ape), pereți din scânduri dispuse vertical. În interior regăsim aceeași vatră liberă și instrumentarul pentru fiert și preparat laptele, precum și patul pentru odihnă. Cele două adăposturi sunt amplasate după cum urmează: unul lângă staulul pentru înnoptat (dispus tot excentric amont) și un altul în fața comarnicului pentru muls, având rolul de a proteja ciobanul care supraveghează animalele noaptea sau în timpul mulsului. Sunt făcute din plăci de azbociment, având ca elemente portante trunchiuri de brad înfipte în pământ.

3. Stâna lui Șoringău Mihai se găsește în bordul estic al masivului, în poiana Boldești, la circa 1-1,5 km sud de complexul turistic Semenic, în pășunea ce aparține familiilor participante, care se află în hotarul localității Verendin. Aici sunt asociate 20 de familii, în fiecare an aceleași de când este folosit acest loc pastoral. Se țin oi și vite.

Calendarul pastoral. Iernatul are loc la gospodăriile proprietarilor. După 23 aprilie și până la 15 mai, când se urcă la munte, se gunoiesc loturile agricole ale fiecărui participant, din sat și din hotar.

În data de 15 mai se constituie turma, se angajează ciobanul și apoi se urcă la munte. Între 15 și 25 mai oile sunt păscute pe munte pentru a se refăce și numai după aceea are loc măsuratul, la care participă toate familiile. Se includ și vitele care urcă o dată cu oile. Mulsorile ulterioare și ridicarea drepturilor au loc în ordinea descrescătoare

⁹ Informații Ienea Iosif, Verendin, nr. 29, cioban angajat pe perioada verii și remunerat în bani.

a rezultatelor măsuratului, fiecare familie urcând în fiecare vară de două ori pentru această activitate. După fiecare mulsoare laptele se măsoară cu tăncușul pentru a se cunoaște cu exactitate drepturile fiecărei familii. La momentul prelevării datelor aici se găseau două familii venite la activitățile pastorale (mulsoare în două echipe), atât cei tineri, pentru ajutor dar și pentru destindere, cât și cei mai vârstnici pentru a se ține socoteala tradițională a mulsorilor.

Prepararea cașului are loc la stână, dar se sărează în sat. Au prioritate nevoile familiale, în funcție de producție se are în vedere și valorificarea surplusului pe piețele apropiate (Caransebeș, Băile Herculane).

La 1 septembrie se coboară în sat și până la căderea primei zăpezi se gunoiesc plăturile cu staulele mutătoare¹⁰.

Dotări. Stână cu staul, strungă pentru oi, strungă pentru vite, coteț pentru porci.

Stâna (casa stânei), strunga cu comarnicul, cotețul și țarcul pentru porci sunt dispuse compact în mijlocul poienii menționate. Staulele pentru vite și oi se găsesc la NE de aceste amenajări. Stâna are un plan dreptunghiular, bicelular și este orientată est-vest. Acoperișul este în două ape, cu învelitoare din tablă ondulată, acoperită parțial pe panta sudică cu pânză gudronată, fiind așezat pe un coronament din bârne masive nefasonate. Pereții, de înălțime mică (circa 50-80 cm pe latura sudică și 30-40 cm pe latura nordică), sunt din piatră masivă nelegată cu vreun material, deasupra cărora este așezat coronamentul acoperișului. Timpanul de pe latura scurtă estică este făcut din bușteni fasonați cu barda și prinși la capetele dinspre învelitori în cheotori drepte. Aici se găsește și o ușă ce dă spre spațiul unde se adăpostesc miei sau viței, după caz.

În spațiul de lucru și de odihnă se accede pe latura estică, în fapt un timpan din bârne. Vatra liberă este dispusă în centrul încăperii, lanțul pentru vasele de fiert laptele fiind agățat de bârna din coama acoperișului. Pe latura nordică se găsește o poliță unde sunt așezate proviziile de hrană, iar pe cea sudică paturile joase pentru înnoptat. Lângă peretele semi-înălțat ce separă cele două spații, făcut din trunchiuri mai subțiri de brad, se găsește o altă poliță unde este dispus inventarul gospodăresc folosit la prepararea hranei și a laptelui, de care sunt agățate burdufurile cu caș puse la stors.

Reparațiile și repunerea în funcțiune a stânei au loc primăvara, folosindu-se lemnul aflat în proprietatea stănașilor.

4. Stâna lui Gogu Mocea. Este situată sub vârful Semenic, lângă șoseaua ce coboară spre Văliug, în pășunea ce aparține comunei Teregoва, ai cărei locuitori o folosesc pentru vârat. Aici sunt asociate 15 familii din localitatea menționată.

Calendarul pastoral. Iernatul are loc la sălașele locuite permanent și în gospodăriile din sat. La începutul lunii aprilie oile se duc pentru gunoie la sălașe și pe plăturile din sat. Nu se folosesc staule mutătoare. De Sf. Gheorghe (23 aprilie) are loc constituirea turmei pe izlazul comunal, în același loc efectuându-se și măsuratul în zilele de 24-25 aprilie. Spre deosebire de cazurile precedente nu se măsoară laptele.

¹⁰ Informații Șoringău Mihai. Verendin, nr. 119.

prin înțelegere fiecare participant la stână având dreptul la aceeași cantitate de lapte – 2 găleți de lapte de fiecare oaie (10 kg de brânză/oaie), ceea ce numim măsurat având la Teregova mai mult caracterul unei sărbători consacrate începerii sezonului pastoral de vară, cu petrecere și muzică adusă de la Caransebeș. Ciobanul este angajat în sat. După data de 25 aprilie se urcă la munte pe un traseu parțial diferit, parțial comun cu cel al verindenilor. La perioade stabilite după urcarea la munte, fiecare familie vine la această stână pentru a-și ridica drepturile. La data de 28 august se sparge turma și în ziua următoare se coboară în localitatea de bază.

Gunoirea de toamnă are loc pe livezi și pe plațuri, în asocieri restrânsă (2-3 familii), până la căderea primei zăpezi. Acest sit pastoral este în exploatare din anul 1990. Anterior se urca în masivul Poiana Ruscăi, unde erau în asocieri 20 de familii¹¹.

Dotări. Situl pastoral teregovan este situat în flancul sudic al vârfului Semenici. În pantă, dinspre vârf, sunt dispuse strunga cu comarnicul, staulul și casa stânei. Aceasta este o construcție (colibă) monocelulară, cu un plan aproape pătrat (4x4 m). Acoperișul este în două ape, cu învelitoare din scânduri peste care s-a pus pânză gudronată, fixată cu fascii de lemn, pe un coronament din bârne. Pereții sunt din scânduri late înfipte vertical în pământ și întăriți în interior cu „săgeți” din bârne fasonate. Partea superioară a scândurilor este fixată de coronament. Planul construcției este aliniat pe direcție aproximativă NV-SE. Pe latura de NV se accede în interior. Lângă peretele opus intrării se găsește vatra liberă și accesoriile pentru prepararea laptelui. Tot la peretele opus intrării se găsește o poliță unde sunt aranjate alimentele și diverse obiecte, sub care sunt aranjate vasele pentru prepararea laptelui. De o parte și de alta a intrării se găsesc paturile pentru înnoptat. La momentul efectuării anchetei de teren, la această stână se găsea o singură familie, cu toți membrii săi, pentru a-și ridica drepturile.

5. Stâna lui Gaiță Ion.

Este situată pe versantul nord-estic al vârfului Semenici și este în serviciul locuitorilor din comuna Mehadica (subzona etnografică Craina, zona Culoarul Timiș-Cerna), avându-și amplasamentul la liziera pădurii ce coboară spre depresiunea Brebu Nou-Gărăna. Izlazul unde se găsește acest sit pastoral aparține comunei menționate. Aici se ajunge după aproximativ 10-11 ore de mers cu oile, pe un drum forestier ce străbate versantul estic al masivului.

Calendarul pastoral. După topirea zăpezii și până în jurul datei de 15 mai, ciopoarele fiecărei familii gunoiesc livezile de la sălașe și terenurile arabile din sat. La sălașul unui sătean, denumit Nicolae Limbu, se adună turma, se tocmește ciobanul și se urcă la munte. Aici, după aproximativ o săptămână, are loc măsuratul. Laptele se măsoară cu țancușul și în funcție de mulsoare se stabilesc drepturile. În genere, la prepararea laptelui se ia în considerare faptul că din 15 kg de lapte se obțin 5 kg de brânză. La stâna megicanilor se fac două mulsoari: dimineața și după-amiaza. Se stă în munte până la 1 septembrie, spargerea turmei producându-se în sat sau la livezi, unde se rămâne pentru gunoie.

¹¹ Informații Colțan Ion, Teregova, nr. 642.

Dotări. Stână cu staul și strungă. La aceasta nu se țin și vite mari. Staulul și strunga sunt „ascunse” în pădure, fiind separate de „casa stânei”. Ele se desfășoară după un plan relativ complicat, printre arborii ce înconjoară o mică poieniță aflată mai jos.

Casa stânei este așezată mai jos de celelalte dotări (dinspre vârful spre vale). Prezintă un plan dreptunghiular, monocelular, dispus în lungul curbelor de nivel, pe direcția NV-SE. Acoperișul este în două ape, cu învelitoarea din tablă ondulată, fiind susținut de un coronament din bârne fasonate, panta dinspre vârful muntelui coborând până la nivelul solului. Intrarea se găsește pe latura sudică, pereții fiind construiți din bușteni fasonați cu barda și încheiați în cheatori rotunde la colțuri.

În interior vatra liberă se găsește lângă peretele nordic, vasele fiind agățate de un par aflat la cca. 1 m de sol, care este sprijinit pe două furci. Lângă peretele opus este patul și lavița unde sunt depozitate proviziile de hrană. Pe peretele opus intrării este o poliță unde se păstrează diverse obiecte de uz gospodăresc.

Laptele obținut se transportă cu căruța în sat, unde este prelucrat de fiecare familie. Se are în vedere doar uzufructul familial, iar dacă se vinde un eventual surplus, acesta este destinat celor din sat care nu posedă oi.

Concluzii.

Succinta trecere în revistă a modalităților de practicare a păstoritului în masivul Semenic indică, în mod cert, faptul că aici singurul tip de păstori care se practică este cel de pendulare simplă. Cele cinci situri pastorale analizate mai arată că arealul montan ce a constituit ținta cercetării nu este valorificat, nici pe departe, la adevăratul său potențial. Iar dintr-un alt punct de vedere, surprinde faptul că locuitorii din comuna Văliug, situată chiar la poalele masivului nu participă la viața pastorală de pe platoul somital al Semenicului. Ambele situații își au explicațiile lor aparte. În cel de-al doilea caz, locuitorii din Văliug cresc vite mari, dar în sat, păscutul desfășurându-se strict pe izlazul comunal și nu la altitudine. Explicația rezidă în situația economică a locuitorilor de aici, evident a celor rămași după masiva emigrare a populației de etnie germană după anul 1989, a căror principală resursă de venit o reprezintă diversele activități turistice, localitatea fiind și un important centru de agrement montan și lacustru din zonă. Creșterea vitelor pe lângă gospodărie răspunde unor nevoi familiale sau, mai rar, are drept scop aprovizionarea unor pensiuni private.

În celălalt caz, numărul mic de stâne din masiv (cu precizarea că nu a fost cercetată și situația din depresiunea Gârâna-Brebu Nou unde, conform spuselor celor intervievați, s-ar mai găsi cu stâne alți locuitori din localitățile indicate) poate fi explicat prin faptul că aici, proprietățile nutritive și calitatea fondului vegetal nu sunt tocmai satisfăcătoare, îndeosebi dacă se ține cont de lungile perioade lipsite de precipitații din ultimii ani, care au drept consecință uscarea covorului vegetal. Unii dintre stânașii și ciobanii intervievați la fața locului au declarat că prezența lor pe Semenic era una de conjunctură, lipsindu-le deocamdată mijloacele pentru a-și deplasa ciupoarele și turmele

la altitudini mai mari (în sistemul montan Țarcu-Godeanu), unde calitatea ierbii este cu mult mai bună, fiind nemulțumiți de faptul că seceta le-a diminuat mult producția de produse pastorale în acel loc. Alții nu dispuneau de un număr așa de mare de animale încât să justifice deplasarea la distanțe și altitudini mai mari, mulțumindu-se cu ceea ce le oferea un munte relativ apropiat. Ținta acestor activități este satisfacerea prioritară a nevoilor familiale, iar atunci când survine un surplus de produse, vânzarea are loc în localitățile de bază ale stânelor și nu pe piețele din mediul urban. Pe scurt este vorba aici de un păstorit de mică amplitudine, chiar dacă este practicat sub forma sa pendulatorie dar de familii care nu dispun momentan de un șeptel care să justifice fie constituirea de noi stâne, fie să se îndrepte spre areale montane mai înalte, dar mai îndepărtate.

L'ELEVAGE DANS LE MASSIF DE SEMENIC

Cette étude-ci se propose de continuer une recherche concernant l'élevage traditionnel du département de Caraș-Severin, suivant l'idée que ce sort de démarche scientifique doit conserver, soit-il même sous forme écrite un segment important de la vie traditionnelle de l'aréels indiqué. Ce fait est imposé par toute une série de facteurs comme par exemple: la littérature de spécialité consacrée à ce sujet est extrêmement faible en ce qui concerne l'élevage du bétail dans le sud-ouest de la Roumanie, s'agissant surtout du territoire de la province historique du Banat, c'est à dire les départements de Caraș-Severin, de Timiș et de Arad. Les études sur l'élevage des moutons et du gros bétail sont, en leur grande majorité schématiques, se contentant parfois de décrire d'une manière sommaire les formes, les technologies et les pratiques de cette occupation de base chez les roumains du tel ou de tel endroit du Banat historique.

D'autre part, le contexte économique mène vers cet objective de la recherche, car l'insertion de la Roumanie dans l'Union Européenne peut avoir pour effet la disparition des formes traditionnelles du pâturage, étant données les règlements en ce domaine imposés par cet organisme économique. Les formes ancestrales de l'élevage peuvent être remplacées, par exemple, par des grandes fermes modernisées et automatisées, telles comme il existent déjà en Occident.

Dans cette tentative d'enrichir une information scientifique lacunaire sur cet aspect de la civilisation traditionnelle roumaine, les premières études on eu pour cible, dans une première initiative de ce genre, l'aréels peri-urbain du municipe de Reșița, résidence départementale et aussi un puissant, jadis, centre industriel. On a constaté ici l'existence d'une vie traditionnelle exprimée par la pratique de l'élevage local domestique et, du point de vue architectural, par les doublets des maisons de la localité de base des villageois, les demeures dissipées dans le territoire de chaque village. Mais à cette vie traditionnelle ont participe même des habitants du municipe, dont l'origine est villageoise, y étant établis en suite de la politique d'industrialisation forcée promue par l'ancien régime communiste. Dans une deuxième étape, cette recherche avait élargi son champ d'investigation, dirigeant son attention vers les communes plus éloignées du municipe mentionné, mais qui sont situés dans le même contexte géographique, la commune de Carașova y étant un exemple (localité située à environ 14 km du municipe), cette cible n'étant pas hasardeuse, car en ce cas il s'agit d'un village habité presque en exclusivité d' minorités d'origine slave, les soi dits *carășoveni*, considères aujourd'hui comme étant d'origine croate). Même en cet endroit on a mis en évidence les mêmes caractéristiques du pratiquement de l'élevage, le pâturage local avec l'hébergement dans les propriétés foncières communales, avec des emménagements pastorales temporaires disséminées dans le territoire de la commune (bergeries avec des étables mobiles pour

engraissements). Dans un seul cas la forme pendulaire simple a été mise en évidence, s'agissant d'une famille de la commune de Goruia (située au nord-ouest de cette localité) qui y faisait l'hébergement des troupeaux.

Après cette recherche déroulée dans la zone collinaire des alentours de la capitale départementale, le pas suivant était celui d'accorder attention aux zones plus hautes existantes dans le département de Caraș-Severin, cette étude-ci constituant la conséquence de la recherche effectuée dans le massif de Semenici (1447 m d'altitude). C'est l'unité montagneuse centrale de ce que la littérature géographique désigne sous la dénomination de Montagnes du Banat. Le climat doux, avec une multitude de jours chauds pendant la période estivale, le contexte géobotanique favorable, un degré d'accessibilité élevé sont les facteurs qui permettent un élevage d'ampleur dans cette unité montagneuse.

En dépit de ces conditions presque idéales pour ce sort d'activité, sur place on a constaté la présence des cinq sites pastorales seulement, qui appartenaient aux villageois des communes de Mehadica et de Teregoava (y compris le village de Verendin, qui appartient du point de vue administratif de la commune de Mehadica), situées sous le versant sud estival de ce massif, dans la zone ethnographique du Couloir de Timiș-Cerna. C'est surprenant, en ce contexte, l'absence de la vie pastorale dans la plateforme sommitale des habitants de la commune de Văliug, située juste sous le versant nord-ouestique, donc à courte distance de la zone recherchée. Une possible explication réside dans le fait que la localité de Văliug est aussi un important centre touristique, comprenant des activités économiques profitables, y ajoutant la massive migration des habitants allemands produite après l'année de 1989.

Au-delà de ce fait, le seul type d'élevage pratiqué ici est celui pendulaire, en fait le mouvement des hommes et des troupeaux entre les localités de base mentionnées et le plateau montagneux de Semenici, dans la saison chaude, les hébergements de printemps et d'automne se passant sur les lots arables des propriétaires pour des engraisements, l'hivernage ayant lieu soit au domicile de ceux-ci, soit aux demeures du territoire communal. Il s'agit, en ce cas, d'un élevage de *subsistance*, servant exclusivement aux besoins familiaux, l'éventuel surplus en produits pastoraux étant vendu aux habitants des communes indiquées qui ne possédaient pas de troupeaux, les marchés du milieu urbain n'étant pas une cible pour ceux-ci.

Le massif de Semenici constitue un endroit pastoral attractif seulement pour les propriétaires qui ne possèdent pas un nombre élevé d'animaux et ne pouvaient pas se permettre le déplacement vers des unités montagneuses plus hautes (le système montagneux de Țarcu-Godeanu, par exemple) où la qualité du tapis végétal est nettement supérieur à celui de Semenici. Les longues périodes de sécheresse due au réchauffement global endommageant la qualité de la nourriture végétale de ce massif, dont les possibilités sont beaucoup plus généreuses pour un pâturage massif et profitable, en dépit des tribulations climatiques de ces années. Ainsi s'explique le fait qu'il existe ici seulement cinq sites pastoraux en fonction pendant l'été, cet endroit pouvant desservir,

selon notre appréciation au moins trente ou peut être quarante bergeries, si on tient compte de la surface du plateau (ayant approximatif 10 km en longueur, 4-5 km en largeur). On ne sait quel sera le futur de ces sites pastoraux, quelques propriétaires exprimant leur désir de changer cette place d'hébergement estival avec des montagnes plus hauts, ou la qualité de la nourriture est la meilleure.

SACRUL ȘI PROFANUL SĂRBĂTORILOR TRADIȚIONALE DE PRIMĂVARĂ DIN BANAT

SÂNTOADERUL

Daciana Vuia

Cuvinte cheie: caii lui Sântoader, obiceiuri populare, zona Lugojului

Key words: Sântoader's Horses, popular custom, Lugoj zone

Abstract: *The paper is based by an ethnographical investigation made in four villages (Chizătău, Belinț, Racovița, and Hitiaș), situated between Timisoara and Lugoj, in august 2008. It analyses the archaic faiths and also describes the fantastic stories connected with traditional spring celebration of "Sântoader" in Banat. The paper follows the metamorphosis of this customs concomitantly with their continuity in time.*

În cotidianul atât de prozaic, sfărâmător de mituri și mistică al începutului de secol XXI, într-o economie de piață în care orologiul măsoară timpul în bani, așadar în eficiență și profit bazate pe monotonia unei munci asidue, exigențele unui timp sacramental, misterele sărbătorilor de altă dată și-au pierdut din valențe și semnificații fiind ignorate uneori în totalitate de omul contemporan.

Studiul de față urmărește o abordare în diacronie (de la infidelul prezent sub raportul conservării semnificațiilor și manifestărilor excepționale ale spiritualității tradiționale, la restaurarea unui trecut în care sărbătoarea, ocupând un rol primordial, ritma viața cotidiană a lumii rurale) în ideea restituirii traseului unor construcții imaginare ce relevă povestiri fantastice, mituri și rituri.

Din dorința de a afla în ce măsură lumea contemporană profund laicizată mai este contaminată de retorica unor mituri arhaice, am întreprins o anchetă etnografică în câteva sate din două comune bănățene, Belinț (Chizătău, Belinț) și Racovița (Hitiaș, Racovița), situate geografic în Câmpia Timișului și a Begheiului, în proximitatea importanțelor așezări urbane, Lugoj și Timișoara. Demersul are la bază în egală măsură și un material factologic descoperit în Arhivele Episcopiei Greco-Catolice din Lugoj - câteva rapoarte cu titlul „Credințele deșarte ale poporului nostru” scrise, la cererea Ordinariatului diecezan greco-catolic, de preoții parohi ai satelor din apropierea Lugojului și lecturate la Sinoadele preoțești din 31 martie 1931.

Analiza rapoartelor ecleziastice surprinde o lume rurală în care imobilismul practicilor profane performate de colectivitățile satelor bănățene ale Câmpiei Timișului, vis-a-vis de momentele importante ale ciclului vieții (botez, nuntă, înmormântare) dar și de cele legate de sărbătorile de peste an, demonstrează că, perpetuându-se în timp acestea devin sacralizate fără însă a înceta să fie profane, în ciuda faptului că biserica a încercat de-a lungul mileniilor să le creștineze.

Rapoartele preoților parohi ai satelor bănățene din perioada interbelică acuză alteritatea manifestată în paralel cu doctrina bisericii: „poporul nostru românesc e și până azi santinela rea credincioasă a credințelor păgânești. Trist dar adevărat”¹. Discursul preoților parohi dezvăluie morfologia unei religii trăite, a unui magism milenar al culturii rurale bănățene, celebrat la marginea liturghiei, un misticism aluvionar venit din spații îndepărtate pe care autoritățile ecleziastice îl dezavuează, încercând să-l disloce din imaginarul colectiv și să implementeze „credincioșilor ignorați și lipsiți de cultură religioasă o catalizare sistematică mai ales a tineretului școlar dublată de acțiunea de-a împărți cărți și scrieri pentru popor, pentru că de credințele păgânești putem mântui poporul nostru printr-o pastorație care reclamă știință, pietate și multă răbdare”².

Credințele deșarte și sărbătorirea unor surogaturi spirituale sunt dezaprobată cu vehemență de discursul bisericii. Una dintre aceste sărbători „băbești” rezumată cu conștiinciozitate în aproape toate rapoartele preoțești interbelice, este cea legată de celebrarea Sântoaderilor și în egală măsură de credințele heterodoxe populare traduse printr-un noian de comportamente profilactice, securizante, de tabu-uri, de închipuiri fantastice circumscrise momentului: „doar scris este în istoria băbească, că o femeie cutezând a țese în ziua de Sântoader a văzut la fereastră un cal, de care îngrozindu-se imediat s-a culcat din nou până dimineața. Când colo, dimineața era potcovită pe întreg corpul și potcovită a rămas până ce caii au trecut”³. Narațiunea de factură mitică a fost consemnată de preotul parohiei Racovița în 1931. Șaptezeci și șapte de ani mai târziu, în aceeași parohie Racovița, în timpul anchetei etnografice pe care am întreprins-o, am întâlnit o interlocutoare (Elisabeta Murariu) care încercând să-mi răspundă la întrebări și să decripteze semantica obiceiurilor legate de Sântoader, mi-a relatat o poveste asemănătoare, fidelă la nivelul amănuntelor, ca o dovadă vie a rezonanței acestor obiceiuri tradiționale ce dăinuie încă în memoria colectivă în raport cu termenii contemporaneității. „În Săptămâna Sântoagerilor, (n.n. a adăugat interlocutoarea), care a fost prima din Postul Pașcilor nu aveam voie să ne sculăm până nu s-o făcut ziua iar sara o trebuit să cinăm dăvreme și să ne culcăm ca să nu ne prindă noapcea că atunci caii erau mai nărvași. Io nici acuma nu lucru nimic dă Sântoager, nici nu spāl nici nu cos, țin sărbătoare, că așa m-am pomenit dă la mama me”.

¹ Arhiva Muzeului de Istorie și Etnografie Lugoj. Fond Protopopiat Ortodox Lugoj, neinventariat. Scrisoarea protopopului Ioan Cizmaș din Silagiu, martie 1931, pachet documente an 1931, în continuare AMIEL

² Ibidem

³ Idem, preot protopop Athanasie Pantea, Racovița

Ancheta de teren mi-a demonstrat că prezentul este marcat încă de valorile trecutului, suprapunerile binare imaginar-real sau sacru-profan cunoscând încă implicații profunde în memoria bătrânilor chiar dacă uneori obiceiurile sunt parțial trăite, ca vagi amintiri ale unor construcții imaginare sărbătorite cu pioșenie, o altă interlocutoare destăinuindu-mi-se cu nostalgie: „Acuma lumea s-o schimbat. Oamenii is altfel, zic că nu mai au vreme de sărbători d'așcia băbești, dă prosti. Da așcia au fost adevăracie. Io și acum țân sărbătoare dă Sântoager, altădată mă mai zăuit că mi-s și io bătrână da tot mi frică, măi ști c-or fi caii lui Sântoager, n-ai dă unge să știi, măcar că io nu i-am văzut niciodată, da am crezut că-s răi: mușcă cu gura pă-i dă lucră, bat cu cozăli că acolo îi pucierea lor a mare”.

Reconstituirea unui utilaj mental colectiv al începutului de secol XXI prin intermediul acestei anchetei etnografice și corelarea lui cu cel descris în rapoartelor preoților greco-catolici dateate în anul 1931, ilustrează o viziune globală a trăitului religios, retransată de perioada comunistă dar nu distrusă în totalitate, ca dovadă că bătrânele mai serbează încă, zilele Cailor lui Sântoader prin nelucrare.

Ancheta etnografică mi-a confirmat că ontologia contaminată de virulența timpului face practic imposibilă încercarea de exfoliere a semanticii povestirilor fantastice create de imaginarul colectiv, sensurile lor devenind pentru cei ce le-au performat de-a lungul timpului incognoscibile: „nu știu să-ți spun de ce nu aveam voie să țăs în război sau să cos, da așa îmi spunea mama me, că vin caii și nie copită, nie scot mațâli (mațele)”. Așadar mentalul arhaic conservă doar arhetipul, participarea la misterul înțeleșurilor și gesturilor fiind greu de stabilit, o altă bătrână decelând eficacitatea pragmatică a sărbătorii: „Săptămâna asta a Sântoagerilor mai dăgea (dădea) răgaz muierilor dă la lucru, că ele or dus greu în casă”.

Având ca pendant tradiția, dincolo de prescripțiile canonice, Sântoaderul este plasat de calendarul ortodox în prima sâmbătă din Postul Paștelui, ca o marcă a graniței dintre dulcele Crăciunului și începutul Postului Paștelui ce reprezintă „al doilea pol fundamental al calendarului creștin și într-o mare măsură al calendarului țărănesc”⁴. Sântoaderul crează o diastază a temporalității între cele 2 coordonate ale calendarului popular: iarna, încremenită în întuneric și vara cu ciclul ei vital, solar, indicând astfel un început preistoric de an celebrat primăvara⁵, peste această lume mistică, precreștină grefându-se celebrarea unui sfânt creștin, Sfântul Toader. Lumea era copitată vreme de 7-8 zile de primejdiașă herghelie de Sântoaderului condusă de Sântoaderul cel Mare sau Sântoaderul cel șchiop care era, după spusele unei bătrâne din Chizătău, „il mai rău dintre ei”. Expresie a caracterului dual al sărbătorii, herghelia Sântoaderului este alcătuită din 7 până la 12 cai albi și negri deopotrivă, caii albi, luptându-se și

⁴ Antoaneta Olteanu, *Calendarul poporului roman*, Editura Paideia, București, 2001 p.13

⁵ I. Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997, p.168

învîngându-i pe cei negri⁶, lupta cabalină semnificând începutul echinocțiului de primăvară întrucât caii albi (zilele) înving caii negri (noaptea)⁷.

Sincretismul păgâno-creștin ce fundamentează Sântoaderul este elocvent, în vechiul calendar iulian, Sântoaderii, cădeau întotdeauna în prima zi de marți din Postul Paștelui⁸, de unde posibil și nucleul semantic al expresiei „Urât ca Marț' Seară”. Această zi a Sfântului creștin Toader consemnată în calendarul iulian se suprapune peste străvechea sărbătoare religioasă romană *Equiria* ce avea loc la sfârșitul lui februarie sau începutul lui martie. Caracterizată prin întreceri ecvestre de cai sălbatici, necălăriți⁹, ce-și pot găsi similitudini cu năvălașii cai ai lui Sântoader, *Equiria* avea loc în onoarea zeului Marte. Sărbătoarea marchează în mod solemn, reluarea sezonului războaielor Imperiului Roman. În subsidiarul acestor practici rituale romane se pot recunoaște gesturile contemporane puse sub semnul ecvestrului, tributare remișcențelor celeilalte religii, păgâne, performată în timpul săptămânii lui Sântoader în Peninsula Balcanică când au loc „cursele de cai de duminica sau concursuri hipice”¹⁰.

Sărbătoarea romană consemnează în același timp și suprapunerile celor 2 straturi antinomice, de vreme ce calendarul oficial bisericesc din dorința de-a dezrădăcina sărbătoarea păgână, a fixat într-o foarte apropiată perioadă, celebrarea a 2 sfinți militari la o dată fixă – Toader Stratilat (8 februarie) și Toader Trion (17 februarie), numele lor perpetuând în timp tradiții narrative creștine legate de imolarea unui monstru. În sens mataforic gestul reprezintă de fapt o victorie asupra întunericii hibernal dar și un act eroic civilizator¹¹.

Ritualurile săvârșite în prima zi a Sântoaderului la care participa întreaga familie erau conduse de femeile casei: *Toți îi dău casă să sculau de dimineață și să spălau. Toată lumea mergea la grajd și dădea „buna dimineață” la animale. Mama să băga prima, prîngea coada iepei și zicea : „am venit să dai chică fetei mele cît coada iepei, așa lungă și frumoasă.* Posibile conexiuni simbolice cu acest gest îndeplinește și actul ritual al culegerii unei plante „popilnicul” (iedera) pe care femeile o puneau în apă și se spălau în ziua Sântoaderului pe pînă ca acesta „să nu fie nici ca al găinii, nici ca al pisicii, ci asemeni cozilor vitelor sau cailor”¹². Aura acestei plante rituale a Sântoaderului aparține unor spații mitice precreștine, iedera fiind unul din atributele zeului Dionysos, frunzele și fructele ei, ce conțineau puternice substanțe toxice împodobeau tyrsurile și tâmpelile zeului, Plutarch susținând că apropiatii zeului beau vin amestecat cu iedera ce

⁶ Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români, Studiu etnografic, I*, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p.244

⁷ I. Ghinoiu, *Vârstele Timpului*, Editura Meridiane, București, p.94

⁸ S. Manguia, *Calendarul julian, gregorian și poporul român, pe anul 1882*, Brașov, 1881

⁹ Anna Ferrari, *Dictionar de mitologie greacă și română*, Editura Polirom, București, 2003, p.325

¹⁰ Marianne Mesnil, Assia Popova, *Eseuri de mitologie balcanică*, Editura Paidea, București, 1997, p.246

¹¹ Narcisa Știucă, *Texte vechi, lecturi noi. Colinda lui Sântoader*, în *Miorița*, Revistă de etnografie și folclor, nr.10, Editura Grapho Tipex, Deva 2003, p.104

¹² O. Hedeșan, *Lecții despre calendar*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2005, p.199

induce stări de extaz¹³. Actualmente în mod evident, imaginarul tradițional nu mai este contaminat sub nici o formă de vechile rituri primordiale legate de iederă, culegerea ei reducându-se doar la un simplu gest simbolic. Morfologia acestui moment poate fi corelată cu haloul imaginar recurent majorității povestirilor fantastice pe care le-am auzit și care se referă la episodul stereotip al pedepsirii fetelor imprudente ce încălcă codul sistemului de interdicții, mergând la șezători unde, beneficiind de o anumită libertate, se întâlnesc și dansează cu feciorii: *Îmi povestea buna mea că două fece, n-or crezut și s-or dus să lucre la șezătoare în sara dă Sântoader și odată numa or văzut că în sobă or intrat niște feciori nu măi mândrii așa și le-or chemat la joc. Ele s-or dus ne-șciind cine is. Erau caii lui Sântoager cu copicili și cozilii ascunsă în cizme. Le-or omorât pă amândouă șă gimineța s-o mirat tătă lumea când le-o găsit mașili (mațele) încinsă pă gard. Așadar dansul fetelor în post „într-o expansiune dionisiacă împreună cu feciorii Sântoader... continuă să îndeplinească rolul unei conexiuni simbolice posibile”¹⁴ cu origiasticile Bachanale.*

Jertfele antropomorfe, săvârșite cu violență prin mărunțire reprezintă o necesitate a cosmogoniei¹⁵ circumscrise semanticii momentului. Drama mitică a morții și renașterii primăvăratice universale nu se poate înlăptui decât prin jertfa supremă. Dacă avem în vedere valoarea de mit vegetativ a Sântoaderului legat de regenerarea magică a naturii, imaginea simbolică a mațelor întinse pe gard vizează fertilitatea, sporul, belșugul fără margini¹⁶, așadar „o manifestare locală a arhetipului morții și reînvierii”¹⁷.

Pe de altă parte, forma anatomică a intestinelor ca și cea fasciculată a rădăcinii iederei ca plantă ritualică a Sântoaderului, ne duc cu gândul la imaginea firului țesăturii dar și la firul din furca de tors, în contextul în care, țesutul în război, cusutul și torsul erau principalele activități casnice feminine ce suportă interdicții, în timpul zilelor lui Sântoader. Firul și țesătura deopotrivă simbolizează continuitatea, ciclicitatea ce se opun discontinuității, ruperii și prin aceasta în sens metaforic reînnoirii timpului și regenerării lumii propuse de sărbătoarea Sântoaderului, încărcată cu energiile începuturilor. Torsul devine astfel foarte periculos pentru tinerele fete care adunate în șezători chiar pentru a toarce vor fi pedepsite exemplar de Caii lui Sântoader metamorfozați în feciori. Matricea ce fundamentează tabu-urile sărbătorii vizează activități casnice exclusiv feminine privite ca muncă nocturnă – torsul și țesutul - interdicții cu puternice conotații mitice. „Torcătoarea este stăpâna mișcării circulare”¹⁸, „luna fiind cea care toarce Timpul iar

¹³ Andrei Oișteanu, *Mithos & logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, Editura Nemira, București 1998, p.57,58

¹⁴ O.Hedeșan, *op. cit. loc.cit.*

¹⁵ Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole în Drumul spre centru., antologie alcătuită de G.Liiceanu, A. Pleșu*, Editura Univers, Univers, 1991, p.437

¹⁶ Mihail Bahtin, *François Rabalais și Cultura Europeană în Evul mediu și Renaștere*, Editura Univers, București, p.23. în O. Hedeșan, *op.cit.*, p.241

¹⁷ O. Hedeșan, *op cit., loc. cit.*

¹⁸ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, p.316

zeitățile lunare sunt torcătoare”¹⁹, moirele mitologiei grecești (identificate la romani cu Parce) fiind „trei zeițe selenice ce au născocit profesia de torcătoare una din ele purtând explicit numele de Chloto (torcătoarea)”²⁰.

Așadar calul, animal solar prin excelență, simbol al verii pune sub semnul prohibitivului, uzând de forța sa mitică, activitățile feminine specifice anotimpului hibernal (torsul și țesutul) aflate sub semnul zeiței feminine a Lunii, văzută ca atribut al altei divinități hibernale indo-europene – lupul. Astrul lunar și spiritul iernii (patronate de lup), exponenete ale unui timp ce se învechise, trebuiau abolite pentru „revenirea la momentul mitic în care începuse să existe lumea, scăldată într-un Timp, pur, puternic și sacru”²¹.

Rolul profilactic al fricii colective în fața maleficilor caii ai lui Sântoader, anulează timpul profan al muncii, oamenii devenind contemporani cu misticul sacralului legat de regenerarea naturii și reurzirea cosmică a acestuia²² odată cu sărbătoarea.

Aflată sub raportul opozițiilor binare, Sântoaderul pune în scenă dihotomia, iarnă-primăvară, noapte-zi, moarte-viață.

Într-un sincretism unificat al contrariilor, ciclul cabalin comportă o fază nocturnă, nefastă raportată de toți interlocutorii mei ca un adevăr indubitabil al existenței evenimentelor la care au fost actanți direcți: *Mama mea ne spunea să nu ne prindă șapte ceasuri sara, cu lampa aprinsă că vin caii la noi și ne copită. Trebuia să mîncăm și să ne culcăm. Să stăm liniștiți în casă, cu lumina stinsă*. Stingerea lămpii poate sugera simbolic oprirea timpului obiectiv, moartea acestuia și necesitatea înlocuirii lui cu un timp nou, puternic și pur. Imaginația nocturnă mărește hiperbolic semnificația macabră a amenințării cabaline, timpul luând chipul terifiant al acestor demoni, de agresivitatea cărora puteai scăpa doar refugiindu-te în spațiul protector al casei și întorcând toate vasele cu gura în jos să nu se ascundă în ele năprasnicile spirite hipomorfe²³ ce bântuie lumea.

Dovadă a caracterului dualist, calul, izomorf cu întunericul, este un animal psihopomp, așadar infernal, G. Durand vorbind despre „semantismul...calul chthonian...încălecat de Hades și Poseidon”²⁴, ulterior anexat miturilor solare, pentru că „...simbolismul hipomorf nu e legat de soare, în calitatea lui de lampadar ceresc”²⁵. Ambivalența acestei divinități asimilabile lunii se traduce și prin metamorfozarea ei hibridă: creatura devenind pe jumătate om, pe jumătate animal.

Încetul cu încetul, în țările temperate imaginea calului se leagă de Phoebus (luminos, pur - în limba greacă) termen utilizat de poeți ca sinonim pentru „soare”²⁶.

¹⁹ Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p.233

²⁰ Gilbert Durand, *op.cit.*, p.316

²¹ Mircea Eliade, *Mitul eternei reîntoarceri*, Editura Științifică, București, 1991, p.61

²² Otilia Hedeșan, *op.cit.*, p.199

²³ I. Ghinoiu, *op.cit.*, p.37

²⁴ Gilbert Durand, *op.cit.*, p.74

²⁵ Ibidem, p.76

²⁶ Anna Ferrari, *op.cit.*, p.664

Pluridimensionalitatea simbolurilor cabaline, ce cunosc interpretări opuse, a stârnit interesul cercetătorilor vis-a-vis de prezența calului ca animal teriomorf și pozitiv, substituit și emblemă a zeității numită Sântoader, în contextul ciclului pascal²⁷. Semnificațiile gesticii cu valențe păgâne ale eroului centaur, restaurator al ordinii universale sunt dublate de cele creștine, cu valoare ordonatoare ale Sântoaderului, dezvoltate de legendele despre calendar în care sfântul este pus de Dumnezeu ca împreună cu cei nouă caii ai săi să ajute soarele să urce de la răsărit la zenit fără să se abată din drum²⁸.

Ca moment cheie al calculării timpului calendaristic, Sântoaderul ordonează și data sărbătorilor ciclului pascal: „De la Baba Dochia sunt nouă zile până la Sântoader și de la Sântoader sunt nouă zile până la Alexa, (omul lui Dumnezeu) și nouă zile până la Buna Vestire²⁹”. Inaugurarea unei noi etape a cultului morților se leagă de funcțiile cosmogonice ale Sântoaderului, relicvă spirituală ce atestă sincretismul păgân-creștin, ofranda adusă strămoșilor în ziua de Sântoader este coliva dată de pomană vecinilor și rudelor. În acest sens tradiția românească reține interesantele observații ale lui S.F.I. Marian care notează că Toader, un creștin foarte evlavios, reușește să zădărnicească încercările unui împărat necredincios de pângărire a Postului Mare, îndemnându-i pe drept credincioși să se hrănească cu grâu fiert, amestecat cu miere, de atunci perpetuându-se în timp obiceiul de a aduce în ziua de Sântoader colivă la biserică³⁰. Amalgamul valențelor păgân-creștine este relevat și de înrudirea evidentă dintre atributele Sântoaderului și cele ale Sângiorzului (protector al cailor, închizător al iernii și deschizător al verii), pe de o parte dar și între Sântoader și călușarii ce joacă în săptămâna Rusaliilor³¹, pe de altă parte. Repartiția divinităților cabaline în calendarul popular, Sântoaderii la intrarea în ciclul pascal și Călușarii la încheierea acestei perioade sacre este cu certitudine rezultatul politicii religiei oficiale de dislocare și dizolvare a sărbătorilor precreștine prin împingerea lor spre periferia ciclului sărbătorii centrale a calendarului liturgic. Călușarii, bărbați maturi, excelenți dansatori care prin tot ce fac doresc să se confunde cu divinitățile lor protectoare cabaline: purtând la picioare zurgălăi, clopoței și bețe încrucișate pe piept sub formă de ham, imitând prin joc tropăitul, galopul și încălecatul calului, culminând cu schimbarea numelor de botez cu nume de cai (Călușer, Călucean, Căluț, Călușan)³².

Memoria epică colectivă cuprinde un univers imaginar bogat, care deși pare anacronic și ușor hazliu pentru lumea modernă, corespunde unor aspecte resimțite cât se poate de real în contextul lumii rurale de odinioară.

Existența umană a modernității embolizată de stereotipul travaliului cotidian nu mai are timpul să asculte glasul unei civilizații tradiționale și nici răbdarea necesară descifrării semnificațiilor și dimensiunilor unor realități sensibile din lumea ce a fost.

²⁷ Narcisa Știuca, *op.cit.*, loc.cit.

²⁸ S. Florea Marian, *op.cit.*, p.240

²⁹ Ibidem

³⁰ Idem, p. 266

³¹ I. Ghinoiu, *op.cit.*, p.37

³² Ibidem

Interlocutori:

- *Elisabeta Murariu, 72 ani, Racovița (com. Racovița)*
- *Jurescu Eva, 79 ani, Hitiaș, (com. Racovița)*
- *Steici Elena, 85 ani, Chizătău, (com. Belinț)*
- *Coșariu Maria, 76 ani, Belinț, (com. Belinț)*
- *Vuia Elena, 69 ani, Chizătău, (com. Belinț)*
- *Marinescu Florica, 65 ani, Chizătău, (com. Belinț)*

TRADIȚII ȘI RITUALURI DE CRĂCIUN ÎN SATUL BĂNĂȚEAN (I)

Carmen Man

Cuvinte cheie: tradiții, ritualuri de Crăciun

Key words: traditions; Christmas rituals

Abstract: *The herewith article presents Christmas traditions and rituals from the Banat region. We have decided to analyze this theme not only because Christmas is one of the most important Christian holidays, but because it is the most awaited holiday of the year. It is long awaited by adults, elders, teenagers and children as well.*

According to our study that we have made last winter based on a semi structured interview in the two villages (Biled, Ciclova Română) we have observed some changes that are lately occurring during this holiday. A lot of children associate this holiday with Santa Claus and not with the birth of Jesus Christ. Due to this fact the nowadays youth might not know the Christmas customs that other times children (our parents, when they were young) were involved in, and, therefore they might not appreciate their value. In our study we would like to briefly present the customs and rituals that are taking place at Christmas time; the pagan and also the Christian ones that derive from pagan origins, the carols, the local cakes, the Christmas log and the pigs slaughter on the Ignat day.

Here are the names of just a few authors that have inspired us with their work: V. Băncilă, Șt. Chișu, I. Ghinoiu, T. Herseni, T. Pamfile.

Cu trecerea timpului biserica a devenit un focar de iradiere a ritualurilor, astfel încât acestea s-au difuzat (răspândit) în rândul poporului devenind obiceiuri¹. Orice obicei popular este contrariat de ritualul religios al bisericii, dar o dată ce acesta a pătruns în popor, primește o oarecare independență față de ritualul inițial. Cu timpul el ajunge să se desprindă complet de ritual și poate suferi unele modificări.

În cadrul creștinismului, care apare ca religie de stat mai târziu, ritualurile religioase s-au suprapus peste anumite obiceiuri păgâne. Astfel, este destul de greu de identificat un obicei care este pur creștin. Obiceiurile de Crăciun cum sunt colindele, colacii, tăiatul porcului de Ignat au la origine substraturi păgâne.

¹ Lavric S., 1997. p. 45

1 Postul Crăciunului

Postul Crăciunului se desfășoară pe o perioadă de 40 de zile, începând din 15 noiembrie și încheindu-se pe 24 decembrie. El este marcat de penitență, reculegere sufletească, interdicții alimentare. În această privință singura excepție are loc în 20 decembrie, de Ignat, când se sacrifică porcul, iar ea se referă doar la copii. Copiii sunt cei care au privilegiul de a gusta primii din porcul sacrificat. Lor li se oferă spre a fi consumate coada și urechile animalului². Aceștia sunt singurii care au voie să încalce interdicția în această zi. Din această privință și din cea a distracției postul Crăciunului este mai puțin sever spre deosebire de celelalte posturi de peste an.

În această perioadă a postului Crăciunului începe sezonul șezătorilor, se întrunesc cetele de colindători, se învață și se repetă colinzile, se fac pregătirile pentru a întâmpina într-un mod cât mai inedit această sărbătoare a Crăciunului.

2 Ignat

Ivan Evseev definește Ignatul ca fiind „un personaj din mitologia calendaristică a românilor, reprezentând cazul unui sincretism păgân-creștin și denumirea sărbătorii dedicate acestui sfânt, ocrotitor al porcilor ținută în data de 20 decembrie”³.

În concepția lui Ion Ghinoiu, Ignat este o „divinitate solară care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Ignatie Teofanul din calendarul ortodox, sinonim cu Ignatul Porcilor”⁴.

Ignat este zeul care moare și renaște împreună cu timpul la solstițiul de iarnă. În antichitate porcul care era un simbol al vegetației era sacrificat cu ocazia morții sau renașterii unor divinități precum: Attis, Osiris, Demeter, Persefona. Ritualul de sacrificare a porcului are loc în 20 decembrie, în ziua de Ignat și marchează astfel deschiderea ciclului sărbătorilor de înnoire a timpului odată cu solstițiul de iarnă⁵. Ziua de Ignat este dedicată doar ritualului de sacrificare a porcului, în această zi nu se lucrează nimic în rest. Femeile care lucrează în ziua de Ignat sunt „torturate și opărite cu apă clocotită” de către Înătoarea, traducerea feminină a sfântului. Țăranii sunt de părere că porcul care nu este sacrificat în ziua de Ignat nu se va mai îngrășa, deoarece cu o seară înainte el își visează cuțitul, iar întârzierea înjunghierii lui poate să atragă necazuri asupra gospodăriei.

Acțiunea de tăiere a porcului prezintă mai multe operațiuni care s-au păstrat cu strictețe de-a lungul timpului:

- înjunghierea porcului are loc în zori sau dimineața;
- în unele sate din Banat înainte să aibă loc înjunghierea gospodina dă de pomană o farfurie cu făină și un pumn de sare în sănătatea porcilor pe care îi mai are în gospodărie⁶;
- oamenii miloși nu trebuie să asiste la acest ritual deoarece se crede că porcul moare greu iar carnea lui nu va fi bună⁷;

² Hedeșan O., 1998, p. 68

³ Evseev I., 1998, p. 182-183

⁴ Ghinoiu I., 1997, p. 87

⁵ Lavric S., 1997, p. 137

⁶ Hedeșan Otilia, 1998, p. 70

⁷ Ghinoiu Ion, 2004, p. 138

- în momentul înjunghierii porcul este ținut de coadă de un copil;
- se efectuează diferite semne ritualice pe corpul animalului;
- se jumulește părul pentru confecționarea pensulelor;
- porcul se pârlște cu paie – încinerarea simbolică a cadavrului – sau jumulirea pielii pentru opinci;
- tăierea urechilor și a cozii care se oferă copiilor, apoi tăierea capului și introducerea lui în casă cu râțul în față – ritualul se oficiază pentru bunăstarea gospodăriei;⁸
- tăierea în bucăți a porcului și prepararea alimentelor specifice Crăciunului.

În unele zone ale țării după această operațiune are loc pomana porcului care consta în dăruirea unei farfurii cu carne, cârnați, caltaboși celor apropiați: rudelor, vecinilor.

Toate aceste acte rituale care se efectuau aveau un scop de purificare, de fertilizare a pământului, de alungare a spiritelor rele și de asigurare a sănătății și bunăstării familiei prin sacrificarea porcului închinat zeului solar. Acestea au păstrat de-a lungul timpului urmele unor ritualuri (practici) păgâne, însă semnificația acestora s-a pierdut⁹.

Esența acestui întreg act ritualic care are loc în ziua de Ignat este sângele, „lichidul vital care dă forță, putere și sănătate”¹⁰.

2.1 Povestea lui Ignat

Ignat a fost un om sărac care neavând ce să pună pe masa de Crăciun pleacă în pădure pentru a vâna un porc sălbatic. În drumul său prin pădure se întâlnește cu diavolul deghizat în popă. Acesta îi propune omului un schimb: îi oferă 9 porci în schimbul a ceea ce are el acasă și nu știe. Ignat acceptă schimbul, trocul, dar întorcându-se acasă află că nevasta i-a mai născut un copil, pe cel de-al nouălea, pe care el trebuie să îl dea diavolului conform înțelegerii. Ignat este salvat de către Dumnezeu și Sân Petru care în acea perioadă sunt oaspeții lui. În timpul nopții când diavolul vine să ia ce îi aparține conform înțelegerii, Dumnezeu îi propune ca mai întâi să se întreacă în câteva ghicitori, „cimilituri” – o practică veche legată de riturile de trecere.

Ghicitorile se referă la dezlegarea unor simboluri numerologice:

- 1 – este pușca cu un plumb care bine umblă;
- 2 – omul cu doi ochi care bine vede;
- 3 – omul care cu trei degete își face cruce;
- 4 – carul cu patru roți, care bine umblă;
- 5 – omul cu cinci degete la mână, care bine poate lucra;
- 6 – sunt șase boi la plug care duc brazda bună;
- 7 – sunt șapte fete în șezătoare ca să fie aceasta deplină;
- 8 – unde sunt opt feciori în casă să nu bagi mâna pe fereastră că o scoți ruptă;
- 9 – sunt cei 9 grași pe care îi va mânca Ignat cu cei 9 copii ai lui¹¹.

⁸ Hedeșan Otilia, 1998, p. 70

⁹ Lavric Sorin, 1997, p. 137

¹⁰ Hedeșan Otilia, 1998, p. 68

¹¹ ibidem, p. 66-67

Dezlegând cu ușurință toate întrebările Dumnezeu este recunoscut de către Satana care va pieri sub fereastra casei. Astfel lui Ignat îi rămân cei 9 porci pentru a fi consumați la masa de Crăciun împreună cu familia.

Otilia Hedeșan ne prezintă o variantă mai generală și mai cunoscută a acestei povești. În cadrul cercetării de teren pe care am efectuat-o în satul Ciclova Română, din jud. Caraș-Severin am reușit să culeg povestea lui Ignat, dar cu mici variații. Această poveste culeasă de la domnii Covăsală Tudor și Caragea Viorel este o poveste locală, cel mult regională. Ei mi-au relatat că povestea lui Ignat se spune în seara de Ajun.

„Bunica mea zicea că Ignat a fost un om sărac cu mulți copii” (Caragea Viorel). Într-o zi se hotărăște să plece la târg să-și cumpere și el un porc să taie de Crăciun. Pe drum se întâlnește cu unul care avea o turmă de porci și care îl întreabă încotro se îndreaptă. Omul îi spune că merge la târg, deoarece vrea să își cumpere un porc, dar nu are bani. Diavolul personificat într-un păstor îi spune că îi dă el cei 7 sau 10 porci pe care îi are, dacă omul îi dă în schimb ce nu știe că are acasă. „Păi, se gândește omul, eu cât îs de sărac ce pot să am ce nu știu acasă, că n-am nimica” (Covăsală Tudor). Omul se gândește că nu are nimic de pierdut și se hotărăște să facă târgul. În urma trocului el pleacă acasă cu cei 7 sau 10 porci (în funcție de poveste). „Când ajunge acasă i-o născut nevastă-sa și nu știa că o născut. Și acuma trebuia să dea copilul în schimbul porcilor” conform înțelegerii (Covăsală Tudor). Seara pe înserate necăjindu-se omul de necazul ce s-a abătut asupra lui, aude că îi bate cineva la fereastră cerându-i să-l găzduiască peste noapte. Ignat îi răspunde că îi sărac și i-a născut și nevasta și nu are unde să-l găzduiască. Până la urmă se învoiește și îl primește în casă. „Când la miezul nopții vine cel care a fost cu porcii și bate la fereastră. Zice: am venit să-mi dai ce n-ai știut că ai acasă. Acuma străinul îi zice: lasă-mă pe mine să ies la fereastră și să vorbesc eu” (Covăsală Tudor). Diavolul îi spune că îi pune 7, 10 întrebări și dacă nu știe să-i răspundă îi ia copilul. Atunci acesta începe să întrebe și Dumnezeu îi răspunde.

Cei 1 – un Dumnezeu în cer

2 – doi ochi omul are și bine vede

3 – trei fete tot la perete și nu mai rodește (Caragea Viorel)

4 – patru roți are carul, carul bine merge (Caragea Viorel)

patru boi la plug multe pite aduc (Covăsală Tudor)

5 – cinci degete are omul la o mână, omul bine lucră

6 – șase găuri la o fărde....

șase copii ai mei (Caragea Viorel)

7 – șapte fete la o casă multă sărăcie varsă (Covăsală Viorel)

șapte nasturi au pe ei (Caragea Viorel)

8 – opt feciori la casă mult belșug aduc

9 – cei nouă copii ai mei

10 – zece porci tăiați la perete aruncați

Și atunci diavolul spune: „Târg, Doamne că tu ești. Pieri drace că tu ești”

(Covăsală Tudor)¹² sau „Pieri Doamne că tu ești. Ba pieri tu Iudo să rămână porcii să-î mănânce copii” (Caragea Viorel)¹³. Și așa diavolul a dispărut, iar Ignat a rămas cu familia întreagă și cu porcii diavolului. Povestea relatată de domnul Caragea Viorel se rezumă până la numărul 7, în timp ce varianta relatată de domnul Covăsală Tudor prezintă o ghicitoare cu 10 întrebări. Domnul Covăsală ne-a spus că așa cum povestea se spune doar în seara de Ajun, tot așa porcul se sacrifică doar în ziua de Ignat, altfel el nu aduce belșug în casă. Ritualul de sacrificarea a porcului în ziua de Ignat, relatarea poveștii lui Ignat în Ajun alcătuiesc un moment important în cadrul sărbătorii de Crăciun.

Bibliografie:

- **Evseev, Ivan**, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, București, 1998
- **Ghinoiu, Ion**, *Obiceiuri populare de peste an*, ed. Fundației culturale române, București, 1997
- **Ghinoiu, Ion**, *Sărbători și obiceiuri românești*, ed. Elion, București, 2004
- **Hedeșan, Otilia**, *Povestea lui Ignat. O posibilă lectură*, *Analele Banatului – Etnografie*. IV, Timișoara, 1998
- **Lavric, Sorin**, *Cartea de Crăciun*, ed. Humanitas, București, 1997
- **Pamfile, Tudor**, *Sărbători la români*, ed. Saeculum I.O., București, 1997
- **Pistolea, Vasile**, *Sărbători religioase și datini la români*, ed. Marineasa, Timișoara, 2006
- **Țoca, Ioan**, *Sărbători religioase, datini și credințe populare*, ed. Alfa, București, 2004

¹² Covăsală Tudor. 60 ani, informator din Ciclova Română, jud. Caraș-Severin

¹³ Caragea Viorel. 65 ani, informator din Ciclova Română, jud. Caraș-Severin

TREI SATE BĂNĂȚENE. DINAMICA ELEMENTELOR IDENTITARE ȘI A MODELELOR CULTURALE TRADIȚIONALE

Melinda Dincă

Cuvinte cheie: Jamu Mare, Știuca, Becicherecul Mic, elemente identitare, modele culturale

Key words: Jamu Mare, Știuca, Becicherecul Mic, identity elements, cultural models

Abstract: *The three investigated rural communities –Becicherecul Mic, Jamu Mare and Știuca – have developed complex strategies for the construction and affirmation of their identity revealed through elements of cultural models specific to each of the three types of communities mentioned above. The case study intended to describe and analyze of the following elements that stand at the basis of constructing a social identity: symbols, places emblematic to the community's identity, identity heroes, Christian and secular celebrations, the game zone, helping each other and the community spirit, national groups, religious groups and kinship relationships through marriage.*

Cele trei comunități rurale investigate în studiul de caz au dezvăluit strategii de construcție și afirmare identitară complexe, surprinse prin elementele ale modelelor culturale specifice pentru fiecare dintre cele trei tipuri de comunitate vizat. Studiul de caz a urmărit descrierea și analiza următoarelor elemente ce stau la baza construcției identității sociale: *simboluri, locuri identitare ale comunității, eroi identitari, sărbători creștine și laice ale satului, zona ludică, întrajutorare și spirit comunitar, grupuri naționale, grupuri religioase și raporturi de rudenie prin alianță.*

Studiul a vizat populația rurală a județului Timiș și are la bază o cercetare de teren prin proiectarea și aplicarea unui instrument de culegere a datelor care cuprinde atât itemii pentru interviuarea subiecților, cât și instrucțiuni pentru realizarea observației sociologice și a colectării datelor din documentele disponibile în teren.

Selecția subiecților investigați este de tip semi-dirijat urmărind trei categorii sociale:

(1) Liderii formali ai comunității (primar, preot, director de școală);

(2) Liderii informali ai comunității (persoane care difuzează informații, inițiatori de activități comunitare);

(3) Persoane care nu fac parte din categoria liderilor.

Subiecții au fost identificați cu ajutorul tehnicii bulgărelui de zăpadă.

Numărul interviurilor și extinderea lor pentru fiecare caz s-a bazat pe principiul redundanței și astfel s-au obținut între 55 (minim admis prin designul studiului) și 78 de interviuri pentru fiecare comunitate satească cuprinsă în studiul de caz. Observația directă neparticipativă are ca scop inventarierea elementelor identitare specifice comunității (specificitate dată prin: simboluri locale, regionale și naționale de felul: stemă, steag, port popular, monumente, eroi identitari, locuri identitare, elemente de arhitectură și distribuție a spațiului etc.).

Descrierea comunităților:

Jamu Mare. Localitatea este atestată documentar în anul 1370 sub numele *Suma* (*suma* – pădure sau zgomot, cuvânt de origine slavă, *hum* – ridicătură de pământ). În anul 1717 o dată cu eliberarea Timișoarei și a satelor din împrejurimi de sub dominație turcească, *Sama* este înregistrată cu ocazia recensământului cu 67 de case. În 1791 apare în documente primul notar (cu ștampilă înregistrată în Sama cu inscripția N-Zsan). Aflăm astfel, că sub Austro-Ungaria satul se numea *Nagy - Zsan*. Între 1803 - 1809 au loc două strămutări importante de populație: o parte a populație de naționalitate română din sat este strămutată în *Román Petrat* (acum găsim localitatea sub numele de *Petrovaselo* în Serbia) în locul căreia au fost aduși locuitorii de naționalitate germană din *Freudenthal* (sat deluros ce mărginea Nagy-Zsan-ul și a cărui locuitori se confruntau cu lipsa apei potabile). În anul 1909 găsim înregistrată sărbătorirea unui secol de existență a localității pe amplasamentul actual. În 1924 prin rectificarea granițelor cu Iugoslavia, localitatea a fost încorporată în teritoriul românesc și a primit numele de Jamu Mare, ortografiat din 1970 *Jamu Mare*. Aflat la 75 km de municipiul Timișoara și la 29 km de cea mai apropiată localitate urbană (Deta), Jamu Mare este un sat izolat în mediul rural timișean. Comunei Jamu Mare îi aparțin satele: Clopodia, Ferendia, Gherman și Lățunaș. Legăturile dintre Jamu Mare și localitățile apropiate sunt asigurate prin șosele asfaltate (autobuze cu destinație în cele mai importante centre urbane regionale: Timișoara, Deta, din județul Timiș și Oravița și Moldova Nouă în județul Caraș-Severin și calea ferată (gara se află în interiorul satului).

Becicherecu Mic. Localitatea este menționată documentar în anul 1332 sub denumirea de *Potkerequ*. Arhivele bisericești păstrează documente care atestă plata „zecimii papale” în anul 1334 de către parohia locală pentru susținerea acțiunilor armate împotriva păgânilor turci. În recensământul populației din 1717 sunt înregistrate 36 de case în Becicherec, locuite de populație de naționalitate română și sârbă, iar satul purta numele de *Peschered*. În 1723 satul este înregistrat pe harta generalului Mercy „Carte des Temeswarer Banates” ca aparținând districtului Timișoara. Generalul Mercy aduce în anul 1727 primele familii de coloniști germani

în Bercicherec. La începutul secolului XIX *Becicherecu Mic* este locuit în majoritate de populație de naționalitate germană (în 1802 sunt înregistrate 904 germani). La sfârșitul secolului XIX satul cunoaște o perioadă de puternică dezvoltare economică așa încât în anul 1918 satul avea 681 de case și 3666 de locuitori. În anul 1940 sunt înregistrați în *Becicherecu Mic*: 2400 de germani, 485 de sârbi și 385 de români. După anul 1989 emigrează majoritatea familiilor de naționalitate germană, rămânând, la nivelul anului 2005, 41 de germani în întreaga comună *Becicherecu Mic* (populația totală fiind de 4816 locuitori).

anul	botezuri	decese	căsătorii	anul	botezuri	decese	căsătorii
1898	26	21	2	1990	34	20	18
1899	18	12	2	1991	44	21	14
1900	14	16	3	1994	15	30	8
1941	4	7	2	1995	19	19	10
1942	6	7	4	1998	22	20	18
1943	3	8	1	1999	28	19	8
1944	20	16	1	2000	18	24	6
1945	13	10	2	2001	16	22	8
1946	30	22	11	2003	16	27	3
1947	65	4	21	2004	13	26	4
1989	44	30	16	2005	9	11	3

Figura 1. Natalitate, nupțialitate și decese în perioada 1898 – 2005. Sursa: registrele bisericești ale Bisericii Romano-Catolice din *Becicherecu Mic*

Ca particularitate a comunității satești din *Becicherecu Mic*, putem observa cum în perioadele post-conflictuale (1944-1947 și 1989-1991) excedentul natural este pozitiv. Cu toate că nu avem la dispoziție date despre soldul migratoriu pentru perioadele pentru care am găsit în registrele bisericești situația botezurilor, cununiilor și înmormântărilor creștine și doar putem presupune o anume evoluție a mortalității infantile (între botezurile menționate în tabelul de mai sus), totuși este sesizabil modelul bănățean al natalității scăzute, iar creșterea numărului populației se explică doar prin creștere demografică ca urmare a migrațiilor, satul absorbind imigranți din alte regiuni ale țării.

Știuca. Istoria localităților din comuna Știuca începe din perioada dominației turcești. În 1590 localitatea este atestată documentar. Sub denumirea *Ebendorf* satul

a fost re-întemeiat de către coloniști germani între 1784-1787. Aceștia proveneau din Luxemburg, Bavaria și Austria. Mai târziu a imigrat aici și populație de naționalitate slovacă și germană (pemi) din Boemia. În 1786 șaizeci de familii formate din 214 persoane, majoritatea din Luxemburg, s-au așezat în localitatea Știuca. Dintre neamurile fondatoare ale noului sat sunt atestate documentar: Dasinger, Hebel, Lahmann, Maas și Sauer. Din anul 1867, în timpul administrației austro-ungare, satul primește numele de *Csukás*. Din 1919 satul primește numele de *Știuca*. Începând cu 1966 în localitatea Știuca au început să imigreze populație ucraineană provenind din zona Maramureșului. Primele neamuri de ucraineni care au populat satul Știuca au fost: Beuca, Anișoreac și Miculaicsuk (în anul 2005 populația ucraineană reprezintă 85,8% din populația satului). Comuna Știuca cu satele aparținătoare Știuca, Oloșag, Dragomirești, Zgribești, este situată în zona colinară (196 m altitudine) din sudul județului Timiș. Între satele comunei sunt distanțe care variază între 4 – 5 km față de centrul de comună. Distanțe până la cele mai apropiate municipii față de Știuca sunt: Timișoara: 74 km, Lugoj: 14 km. Vârsta medie a locuitorilor satului Știuca este 26,8 ani (în anul 2005).

	Județul TIMIȘ MEDIUL RURAL	Comuna JAMU MARE	Comuna BECICHERECU MIC	Comuna ȘTIUCA
Status socio economic:				
0 – 14 ani	20,36 %	18,90 %	21,28 %	28,1 % (↑7,82%)
15 – 59 ani	58,56 %	54,85 %	62,24 %	54,08 %
60 ani și peste	21,075 %	26,23% (↑5,15%)	16,47 %	19,69 %
Ocupații	agricultori și crescători de animale	agricultori și crescători de animale	agricultori și crescători de animale (84,86%)	agricultori, crescători de animale, exploatare forestieră și munca în domeniul construcțiilor în Italia a populației active masculine
S u p r a f a ță agricolă	80,74 % din suprafața totală a județului	84,40 % din suprafața totală a comunei	92,79 % din suprafața totală a comunei	84,72 % din suprafața totală a comunei (8.555ha din 10.108ha)
Teren arabil	61,27 %	57,36 %	70,50 %	43,35 % (↓17,92%)
Grupuri religioase:				
Ortodoxă	72,49 %	Ortodoxă (majoritate, fără date statistice)	Ortodoxă (majoritate, fără date statistice)	Ortodoxă (46,63 %) Ortodoxă de rit vechi (26,03 %) Total: 72,66 %
Romano-Catolică	9,83 %	Romano-Catolică (FD)	Romano-Catolică (FD)	Romano-Catolică 1,14%
Reformată	1,64 %	-	-	Reformată - 0,27%

Penticostală	5,92 %	Penticostală (FD)	Penticostală (FD)	Penticostală - 23,42%
Greco-Catolică	1,27 %	Greco-Catolică (FD)	-	Greco-Catolică - 0,22%
Baptistă	1,36 %	Baptistă (FD)	Baptistă (FD)	Baptistă – 1,3%
Advențiști	procent subunitar	Advențiști (FD)	Advențiști (FD)	Advențiști - 0,11%
Martorii lui Iehova		-	Martorii lui Iehova (FD)	-
Mozaică		-	-	-
Grupuri etnice (în procente supraunitare)				
Români	81.95 %	86.95 %	89.27 %	34,76 % (↓ 47,19%)
Maghiari	6,41 %	7,30 %	1,39 %	-
Romi	3,82 %	2,19 %	4,07 %	-
Ucraineni	2,05 %	-	1,60 %	63,65 % (↑ 61,6%)
Germani	1,49 %	1,89 %	1,91 %	0,97%
Sârbi	2,24 %	-	-	-
Bulgari	1,37 %	-	-	-
Tipul de comunitate		Omogenă	Eterogenă	Atipică

Figura 2. Descrierea comunelor Becicherecu Mic, Jamu Mare și Știuța în cifre. Surse: Recensământul Populației României la 18 martie 2002. Datele referitoare la ocupații și grupuri religioase din comunități sunt preluate din arhivele locale (registre bisericești, documente ale primăriei, monografiile locale etc.).

Simboluri și locuri identitare

Imaginile simbolurilor identitare au fost în general convergente în cele trei comunități. Astfel, *stema și steagul* reprezintă pentru toți sătenii din cele trei localități investigate, simboluri ale identității naționale, puternic reprezentate în mentalul colectiv. *Portul popular* rămâne un simbol al tradiției și un simbol identitar regional.

Două dintre cele trei comunități studiate păstrează între simbolurile identitare locale și *monumente istorice* în amintirea *eroilor comunității*. Afirmarea puternică a identității sociale a comunității sâțești din Becicherecu Mic prin simbolistica numeroaselor monumentele istorice amplasate spațial în zonele cheie ale satului (în centru comunei, la cimitir) atestă nevoia diferențierii de altul (în acest caz, deloc neglijabila influență a mediului urban) prin confirmarea identității sociale proprii.

Simbolistica câmpului este legată în particular de ocupația originară a sătenilor, agricultura, gospodărirea pământului – comunități prin excelență *agricole*, chiar dacă în prezent mai puțin *agricole*.

În ceea ce privește *locurile identitare*, primăria, căminul cultural, biserica, barul și ulița satului sunt cele mai uzuale locuri în care se discută viața satului. Alegerea unuia sau altuia dintre acestea ține de rang, de vârstă și pentru unele situații, de apartenență la un anumit sex.

Eroi comunitari

În lumea eroilor comunitari ai satelor timișene intrăm pe urmele lui *Ioachim*, căruia „*i-au trecut pașii prin comună*”, cum ne este prezentat atât de

sugestiv, unul dintre eroii fondatori ai Jamului Mare, de către primarul localității. Analiza răspunsurilor primite a furnizat imagini distincte ale celor trei sate sub aspectul gradului de atașament față de eroii comunitari.

Satele fără eroi fondatori, cu afirmații identitare de felul „eroii suntem noi, acum” (bărbat, Știuca), care nu mai au legături cu trecutul istoric și care trăiesc în timpul havuz al lui Blaga, aleg alte elemente de afirmare a identității sociale. În comparație, eroii numeroși ai Becicherecului: și istorici și fondatori și militari și contemporani, în aceeași măsură celebrați și re-validați în încercarea continuă de preservare a valorilor trecutului, fac parte din strategia de afirmare a identității sociale. Între alte motivații, proximitatea mediului urban, lipsit de o populație care, prin diversitatea ei să poată păstra *portul* și *obiceiurile* unei tradiții comune, reprezintă iarăși, ca și în cazul excedentului de monumente ale comunității din Becicherecu Mic, o formă de strategie identitară prin care sătenii își re-affirmă deosebirea față de urbanii timișoreni din vecinătatea apropiată.

Vedem astfel, cum frecvența afirmării identității grupale crește o dată cu implicarea grupului în câmpul interacțional, datorită schimburilor, influenței și comparării dintre sat și orașul lângă care se află.

Sărbători

În comunitățile studiate distingem două tipuri de sărbători: *sărbătorile creștine* și *sărbătorile laice*. Cea mai importantă sărbătoare a satului pentru fiecare comunitate este sărbătoarea hramului bisericii sau Ruga. Toți respondenții cunosc desfășurarea practicilor rituale și semnificația acestei sărbători. La rugă participă toți oamenii din sat, nu numai comunitatea creștină organizatoare și în mod obișnuit la rugă sunt invitați și din satele din împrejurimi.

Sărbătorirea hramului bisericii datează în imaginarul sătenilor din vremuri imemorabile, așa încât foarte puțini respondenți precizează cu acuratețe data primei rugi, care a avut loc o dată cu sfințirea bisericii. Dat fiind că cele trei comunități au avut până recent în componență un număr semnificativ de populație germană catolică, au sărbătorit „din totdeauna” și Kirchweich-ul, ruga germană catolică. O dată cu emigrarea populației germane din Banat în perioadele recente (o dată cu naționalizarea proprietăților în această regiune și în perioada imediat următoare căderii regimului comunist) a încetat și sărbătorirea Kirchweich-ului în satele Becicherecu Mic și în Jamu Mare. În mod excepțional, Știuca nu se încadrează în această situație. Cu toate că numărul populației germane a scăzut semnificativ de peste 35 de ani, iar ucrainenii (85.88% în satul Știuca) sunt ortodocși de rit vechi, comunitatea din Știuca sărbătorește și astăzi Kirchweich-ul catolic al germanilor cu mare fast fiind considerată cea mai importantă sărbătoare a satului.

Sărbătorile laice sunt puțin numeroase în toate cele trei comunități investigate. Încercarea de a înlocui zilele de sărbătoare active până în 1989, s-a materializat prin sărbătorile laice inaugurate recent în comunitățile studiate: Sărbătoarea Câmpenească (2001, Jamu Mare), Sărbătoarea Copiilor (2001, Jamu Mare).

Jocuri

Jocul practicat cu frecvența cea mai mare și care atrage cei mai mulți simpatizanți în toate cele trei comunități este fotbalul. În general, fotbalul se joacă regulat, existând campionate inter-sătești sau inter-județene. Este destinat cu precădere bărbaților și reprezintă o formă de petrecere a timpului liber situată pe primul loc între preferințele sătenilor.

Jocul de cărți, jocul de table și șahul sunt alte forme de socializare în timpul liber, des întâlnite în viața satului și care prezintă avantajul de a putea fi practicate în mod independent de un spațiu special amenajat, de un număr relativ mare de participanți și de o durată de timp alocată desfășurării jocului, cum este cazul fotbalului. Astfel, oamenii se strâng în grupuri mici pe la porți, la bar sau în casa vreunui împătimit și practică cu regularitate aceste forme de joc, numite sugestiv *jocuri de societate*.

Dansurile populare, cu un succes însemnat în rândul anumitor categorii de vârstă (bătrânii și cei foarte tineri) sunt practicate regulat în cadrul sărbătorilor satului.

Spirit comunitar

În cele trei sate întrajutorarea este un fenomen obișnuit care are la bază vechiul sistem al clăcilor. Întrajutorarea se manifestă preponderent între vecinii de pe aceeași stradă sau între toți locuitorii satului în situații de criză. Însă, în percepția sătenilor, astăzi situația economică precară a slăbit forma și frecvența ajutorului reciproc. Excepție face, așa cum ne-am obișnuit deja, comunitatea din Știuca, acolo unde *se ridică o casă într-o lună și oamenii se ajută unii pe alții și la munca pe câmp* (bărbat, Știuca). Identitatea satului, de comunitate unită la bine și la rău, s-a modificat în ultimele decenii sub aspectul economic, socio-cultural și demografic.

Transformărilor în configurația etnică și religioasă a satelor produse prin mișcările de populație, li se adaugă modificările structurale prin schimbarea proprietății, dezvoltarea infrastructurii și a mijloacelor de comunicație în masă. Aceste modificări au dus la devalorizarea întrajutorării țărănești.

Relații interetnice

În Jamu Mare și Becicherecu Mic populația majoritară este de naționalitate română (peste 86%), iar în satul Știuca găsim o comunitate formată astăzi din ucraineni în proporție de 85.88%.

Relațiile inter-etnice sunt pozitive și integratoare: *la noi nu contează etnia, oamenii se înțeleg foarte bine între ei. Uite: eu sunt român, dar mă înțeleg bine cu rușii (...); țiganii de la noi sunt țigani care fac treabă bună. Apoi mai sunt rutenii. lipovenii*, ne precizează un locuitor din Știuca.

Membrii grupurilor naționale minoritare sunt *oameni buni* pentru că sunt *ai noștri*. Observăm astfel, primatul integrării sociale în fața oricăror tendințe de segregare sau de izolare socială: cu tot conservatorismul față de anumite practici

sociale aduse din zona Maramureșului, ucrainenii adoptă modelele culturale ale germanilor (majoritari în satul Știuca la momentul venirii primelor neamuri de ucraineni): sărbătorește hramul bisericii ortodoxe prin practici ritualice ale catolicilor, adoptă arhitectura satului bănățean șvăbesc (cu casele mari, văruiate în alb în fiecare primăvară etc.) și integrează ucrainenii nou-veniți după aceleași *roșturi sătești*, iar romii sunt integrați în comunitatea sătească în pofida imaginii generale negative ce domină mentalul colectiv vis a vis de acest grup etnic.

Putem spune că intoleranța, segregarea sau izolarea socială față de oricare grup „străin” se dizolvă pe măsură ce crește frecvența interacțiunile sociale semnificative ca durată și intensitate cu acest grup, pe măsură ce comunitatea prin mijloace de control social, integrează „străinul”. O dată integrat, *celălalt* devine *de-al nostru*. Acest mecanism al coexistenței reprezentărilor opuse cu referire la același grup social ne arată dependența identității sociale de categoriile de apartenență și de experiența socială mai mult sau mai puțin directă cu *altul relevant*. Oamenii se plasează pe scala opoziție – asemănare – identitate, în funcție de experiența socială anterioară și de categoriile sociale identificate cu ajutorul percepțiilor și reprezentărilor inculcate social.

Relații inter-religioase

Grupul religios cel mai semnificativ din punct de vedere al numărului enoriașilor îl reprezintă ortodocșii. Religia ortodoxă este cea mai răspândită în prezent în cele trei comunități. Există însă mici deosebiri legate de practicarea ritului ortodox vechi sau nou: în Becicherecu Mic comunitatea sârbească respectă calendarul vechi și în Știuca populația majoritară, ucrainenii sunt de asemenea, ortodocși de rit vechi. Cu toate că grupul etnic al germanilor catolici s-a diminuat în ultimele decenii în regiune, totuși biserica catolică ocupă locul secund în ceea ce privește numărul enoriașilor.

O altă modificare fundamentală sub aspectul identității religioase a comunităților investigate este dată de apariția unor noi confesiuni religioase. În mai toate comunitățile rurale bănățene apar noi comunități religioase puternic organizate socio-economic, iar cele trei sate studiate nu fac excepție de la această regulă. Totuși putem observa că Becicherecu Mic și Jamu Mare sunt avantajate din acest punct de vedere. Becicherecu Mic prezintă cele mai multe astfel de noi confesiuni sau numărul cel mai mare de pocăiți – cum îi numesc sătenii: penticostali, baptiști, Martorii lui Iehova, Adventiști de Ziua a Șaptea, iar în Jamu Mare sunt reabilitate și construite noi locașe de cult după 1989. Relațiile inter-religioase sunt deschise și pozitive.

Raporturi de rudenie prin alianță: căsătoria și nășia

Relatările subiecților intervievați ne povestesc despre căsătoria de odinioară care avea loc cu binecuvântarea părinților, era precedată de pețitul miresei de către

familia mirelui, *nașul trebuia să fie tot acela care l-a hotezat, iar dacă era mort [atunci] să fie un membru al familiei respective - urmașii în locul părinților și se căuta după avere: cât pământ dă socrul mic, cât dă socrul mare și atunci, dacă se potrivea, mergea, dacă nu, nu* (dl. A. B., 77 de ani, Becicherec). Însă obiceiurile vechi contrastează cu noile tendințe în privința înrudirii prin alianță: *nu se mai păstrează tradiția, căsătoria a devenit un concubinaj ce se legalizează după ani de zile, (...) nu mai impun părinții, ei (tinerii) își găsesc perechea* (dl. D., 66 de ani, Jamu Mare). Se respectă însă cu strictețe tabuurile căsătoriei legate de apartenența la aceeași rudenie: nu se fac căsătorii până la gradul al treilea de rudenie și, în unele cazuri, nu se acceptă deloc o rudă pentru căsătorie: *după verișor al treilea nu-i voie că e păcat* (dna. M. R., 43 de ani, Becicherecu Mic). Nici una dintre cele trei comunități nu prezintă astăzi tendințe endogamice puternice: *Cornea a luat de la Biled (...) mai înainte mergeau cu căruțele cu nuntă, aduceau fata lu' Viorica lu' Isac din Hodoni* (dl. M. V., 81 de ani, Becicherecu Mic). Locul de unde își iau fetele pentru căsătorie poate fi satul, satele din împrejurimi sau chiar alte regiuni ale țării: *de ceva ani se căsătoresc și din alte sate, spre exemplu, nora mea este olteancă* (dl. D., 66 de ani, Jamu Mare). Etnocentrismul este prezent mai ales în rândul persoanelor vârstnice, dar rămâne între valori de normalitate. Apartenența la același grup etnic și religios a partenerului pentru căsătorie este însă binevenită pentru garantarea unei căsnicii solide, cred mulți dintre respondenții din Jamu Mare: *majoritatea caută să fie român cu român* (dl. C. I., 62 de ani, Jamu Mare).

Concluzii

Comportamentul comunitar (sau *deschiderea către celălalt*) care a fost studiat categorial – descriptiv în prima parte a studiului, în a doua secvență investigativă a fost supus analizei nemijlocite a subiecților intervievați. Atributele grupate în categoria *deschidere...* reprezintă imaginea comunității despre un mod dezirabil de a face sau de a fi a săteanului, respectiv un ideal identitar moral. A fi *hun, harnic* sau *de ajutor* reprezintă nu numai o auto-apreciere pozitivă a individului sau a grupului sau o valorizare pozitivă a celui alt (vecinul sau membrul altui grup), ci și o măsură a oamenilor, un criteriu puternic inculcat după care oamenii fac parte sau nu din in-group-ul comunitar sătesc și se pot identifica cu acesta. Practic, atributele ce vizează *deschiderea către altul* din comunitate, valorizate pozitiv, ne permit să vedem intensitatea raporturilor de asociere, cât de mult aparține individul comunității și în ce măsură se identifică cu alte grupuri de referință, acestea funcționând normativ asupra comportamentelor individuale.

Conchidem astfel, că bănățenii din satele din județul Timiș manifestă o toleranță crescută față de celelalte grupuri regionale. Atitudinea bănățenilor, surprinsă prin autoplasarea pe scala distanței sociale față de celelalte grupuri regionale și prin heteroidentificarea grupurilor regionale din România, ne dezvăluie tabloul unui grup regional tolerant, cu aprecieri pozitive și față de grupul regional al muntenilor, cu care sătenii din Banat nu întrețin raporturi sociale interacționale active și care

rămâne cel mai vag conturat între reprezentările sociale ale acestora. De asemenea, ei afirmă în majoritate, stereotipuri pozitive față de toate grupurile etnice care trăiesc în Banat, fiecare dintre acestea fiind caracterizate de către autohtoni prin atribute de felul: *harnic, muncitor, bun la suflet, gospodar*.

Minoritățile naționale sătești, însumând o proporție de aproape 15% din populația rurală a județului Timiș, sunt bine integrate în comunitate, iar familiile mixte din punct de vedere etnic au devenit o obișnuință a locului. Relațiile inter-etnice sunt pozitive și integratoare: *Uite: eu sunt român, dar mă înțeleg bine cu ruși sau: țiganii de la noi sunt țigani care fac treabă bună*. Grupul etnic rrom, din colajul etnic timișean este perceput în mod excepțional și prin atribute negative, însă când se face referire la rromii din interiorul satului, atunci imaginea este una pozitivă. Așadar, membrii grupurilor naționale minoritare sunt *oameni buni* pentru că sunt *ai noștri*. Însă ce înseamnă de-al nostru pentru oamenii din satele bănățene? Înseamnă să fi *bun, fălos, muncitor, harnic, avut, gospodar, religios, cinstit*, așa cum se auto-caracterizează în cuvintele lor, majoritatea bănățenilor (80% din populația rurală timișeană, la nivelul anului 2004). În acest fel, acceptarea și integrarea străinului ține de aceste calități pe care străinul trebuie să le arate bănățeanului pentru a deveni *de-al lui*. Identitatea bănățeană se conturează astfel, în mod similar identității naționale a românilor.

În demersul nostru, am considerat identitatea socială sub aspectul ei relațional și nu al aceluia de substanță, pornind de la premisa că identitatea se manifestă în relația cu out-group-ul sau în relația cu altul, în orice caz afirmarea, validarea și re-confirmarea ei sunt determinate de măsura în care există o interacțiune socială. Individul aduce cu sine pe câmpul interacțional aspectele sale pozitive sau pe care le consideră a fi pozitive, iar acest lucru se întâmplă indiferent de nivelul sau forma interacțiunii. Așadar, identitatea trebuie să fie formată din atribute pozitive, care potențează grupul de apartenență, atribute care se re-configurează într-o structură optimă pentru a conferi membrilor o stimă de sine pozitivă cu fiecare nouă situație socială. Ea se re-negociază astfel, cu fiecare context social și este determinată esențialmente de specificul grupal (în cazul nostru comunitar). În lipsa interacțiunii, identitatea se afirmă doar în legătură cu imagini gata-fabricate-social de felul stereotipurilor și al prejudecăților. În acest sens, ne apare relevantă modificarea de imagine identitară a romilor în reprezentările sociale ale comunităților rurale investigate prin cercetarea de față. În general și/sau când este vorba despre *alți rromi*, hetero-identificările acestora sunt preponderent negative, iar când se face referire la *rromii noștri, din satul nostru* imaginea se modifică substanțial într-una pozitivă.

Astfel, putem afirma că nu există o identitate primară, nu găsim elemente ale datului istoric sau socio-cultural care să nu poată suferi schimbări. Dacă eram obișnuiți să credem că religia, naționalitatea, genul ori apartenența la o categorie socială sau alta ne conferă o identitate stabilă, valori perene și apartenențe sigure,

astăzi probăm contrariul, chiar și în lumea satului românesc. Așadar permanența este astăzi deschisă schimbării, tradiția, obiceiurile și obișnuințele sunt puse sub semnul îndoielii.

BIBLIOGRAFIE

1. BARTH., F. (1969), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Oslo, Universitets Forlaget
2. BĂDESCU, I., BURUIANĂ, C. (Coord.) (2003), *Țăranii și noua Europă*, București, Editura Mica Valahie
3. CERULO, K. A. (1997), Identity Construction: New Issues, New Directions, în *Annual Review of Sociology*, vol. 23, pp. 385 – 409
4. CHELCEA, S. (2001), *Metodologia cercetării sociologice*, București: Editura Economică
5. CHIPEA, F. (1997), *Comunități de frontieră*, București, Editura ISOGEPEUXIN
6. DUBAR, C. (2003), *Criza identităților: Interpretarea unei mutații*, Chișinău, Editura Știința
7. DURKHEIM, É. (1912/1995), *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași, Editura Polirom
8. GOFFMAN, E. (1959/2003), *Viața cotidiană ca spectacol*, București, comunicare.ro
9. HERRMANN, R. K., RISSE-KAPPEN, Th., BREWER, M. B. (Eds.) (2004), *Transnational Identities. Becoming European in the EU*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
10. ILUȚ, P. (1999), Identitatea multiplă și condiția cognitiv-axiologică a studentului, în *Sociologie Românească*, nr. III/1999
11. MĂRGINEAN, I. (1982), *Măsurarea în sociologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică
12. MIRCEA, C. (1995), *Etica tragică sau despre nebunia colectivă*, București, Editura Cartea Românească
13. RITZER, G., SMART, B. (2001), *Handbook of Social Theory*, London, Sage Publications
14. STAHL, H., H. (1939), *Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul Căminului Cultural*, Ediția a II-a, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, Serviciul Social
15. STAHL, H. H. (2002), *Istoria socială a satului românesc. O culegere de texte*, București, Editura Paideia
16. TAJFEL, H., TURNER, J. C. (1981), Social Identity Theory, în *Human Groups and Social Categories*, Cambridge, Cambridge University Press
17. VOICU, B., RUSU, H. (Eds.) (2005), *Perspective on the European*

Postcommunist Societies, Sibiu, Editura Psihomedica

18. VOICU, M., VOICU, B. (Coord.) (2006), *Satul românesc pe drumul către Europa*, Iași, Editura Polirom

19. WEIGERT, J. A. (1986), The Social Production of Identity: Metatheoretical Foundations, în *The Sociological Quarterly*, vol. 27, No. 2, pp. 165 – 183

20. WEIGERT, J. A., TEITGE, J. S., TEITGE, T. W. (1986), *Society and Identity*, Cambridge, Cambridge University Press

21. ZAMFIR, C., VLĂSCEANU, L. (Coord.) (1998), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel

MUZEOLOGIE, CONSERVARE, VARIA

REVISTA MSB MARKETINGUL DE IMAGINE AL MUZEULUI SATULUI BĂNĂȚEAN ÎN MASSMEDIA

Borco Ilin

I. Revista MSB

1.1. Argument

O instituție serioasă – fie că este privată fie că este de stat – necesită, în calitate de carte de vizită consistentă, o prezentare care să o oglindească într-o manieră concretă. Acest mod de promovare a unei instituții, mai ales a uneia de tip muzeal cum este cazul nostru, prin intermediul unei reviste, este unul dintre cele mai adecvate. El nu lasă loc de prea multe întrebări fără răspuns sau loc pentru neclarități. O publicație/revistă ajută substanțial o instituție la clădirea imaginii ei, atât pe planul social cât și pe cel moral. De aceea consider necesar ca, pe lângă editarea „Anuarului”, care abordează în general subiecte de specialitate din domeniul bănățean etno-istoric, Muzeul Satului Bănățean să editeze, trimestrial sau la intervale mai scurte, propriul său buletin informativ sub formă de revistă.

Toate grupurile de ofertanți de produse și servicii – companiile, agențiile, piețele auto/telecomunicații/industrie/confecții/alimentație/sănătate, etc – au imaginea sau ofertele pe pliante, în reviste cu profil propriu sau într-o altă grilă de marketing de prezentare. Muzeul Satului Bănățean face, prin revista trimestrială MSB, o ofertă morală și culturală: pune accent atât pe realitatea imediată a valorilor culturale și tradiționale, cât și pe cele uitate sau rarefiate. Imaginea Muzeului Satului Bănățean nu este angajată strict numai pe promovarea spațiului muzeal din Pădurea Verde și pe obiectivele vizitabile. Ea își lărgeste aria de lucru construind un mesaj pe cât de real pe atât de sănătos. Prin tot ceea ce face, conține și reprezintă, Muzeul Satului Bănățean atinge și menține următoarele linii de ordin socio-cultural: „Acesta este Banatul, cel de șes și de munte, așa au trăit bunicii voștri”, „Acestea sunt aspectele de viață din Banat și nu numai, ocupațiile oamenilor și viața satului”, „Tradiția este un bun moștenit, nu doar ceva ce a trecut, și ea persistă și astăzi”, „Conștiințele valorice prezervate în mediul rural vă sunt la dispoziție, atât pentru informare cât și pentru îmbogățire spirituală”.

Pe lângă o sumedenie de evenimente (unele chiar de anvergură) găzduite de Muzeul Satului Bănățean – Festivalul Etniilor, o parte din Festivalul Inimilor, Festivalul „Plai”, Zilele Copilui, Târgul Meșterilor Populari, Roadele Toamnei, expoziții canine, etc – o revistă de cincizeci de pagini color integral face ca această imagine a instituției

noastre să fie rezumată în format accesibil și profesionist. Revista, cu titlul MSB, însumează activitatea instituției muzeale, iar spectrul ei de acționare se lărgeste, așa că ea face trimitere la tot ce înseamnă cultură tradițională, obiceiuri, datini și istorie.

Pe lângă conținutul publicației, care ține de domeniile specifice anunțate mai sus, calitatea execuției și aspectul ei exterior (hârtie de calitate, colorit foarte bun, număr de pagini destul de mare) denotă lipsă de diletantism sau pură experimentare. S-a dorit ca un conținut bogat și frumos să fie servit într-un ambalaj la fel de serios și estetic, pentru promovarea integrală a imaginii Muzeului Satului Bănățean.

1.2. Orientarea revistei

Orientarea revistei MSB este una cultural-socială, iar echilibrarea materialelor alese ca și conținut departajează publicația în mai multe segmente, iar prin acest fapt se evită direcția ei unilaterală, cum ar fi, de exemplu, doar cea de specialitate. Nu este nevoie să menționez că revista nu are nici o orientare/culoare politică sau tentă în acest domeniu, scopul ei fiind adresa la conștiința culturală a publicului larg. Astfel, publicația MSB însumează evenimentele petrecute și găzduite în incinta Muzeului Satului, activitatea sa expozițională în țară și străinătate, abordează diverse datini și obiceiuri, precum și fenomene pe scară istorico-socială, cum ar fi stingerea lentă a unor medii rurale. De asemenea, concepția acestui buletin informativ nu scapă din vedere nici dezbaterile la adresa unor subiecte actuale din aria pe care o acoperă, cum ar fi situația unor muzee (Arad) sau polemica privind statutul unui produs (Cânepa – material de dr Rodica Colta). Un echilibru și o seriozitate în concepția revistei oferă și două editoriale, la început și la capăt, semnate de directorul instituției Andrei Milin și de șeful relații cu publicul Borco Ilin. Nu este uitat nici „Banatul muzical”, un segment foarte bogat în tradiția și cultura tuturor zonelor etnografice.

1.3. Conținutul

Revista MSB are un conținut bine echilibrat din puncte de vedere al naturii materialelor. Urmând o linie editorială profesională, începe cu un cuvânt introductiv al șefului instituției muzeale, al directorului Andrei Milin. Materialele se succed urmând o linie lentă de urcare în ceea ce privește greutatea și importanța textelor – de la pur informativ la evenimente și apoi la specialitate. Publicația continuă cu „Zilele copilului la MSB” – informație/eveniment – și face o trecere spre datini și tradiții bănățene. Subiectul ediției este materialul forte, și, de cuviință, abordat pe cât de larg se poate. Ideea este ca acest subiect să reprezinte un fenomen pe cât de actual pe atât de interesant, condițiile îndeplinite de titlul „Sate care mor – Bulza – destin și istorie”. Acest pasaj al lucrării de față nu dorește o revistă a presei a publicației MSB, ci sublinierea efortului cognitiv depus în echilibrarea ei conceptuală. Fiind un magazin cultural și buletin informativ în același timp, diversitatea materialelor este bine dispersată în conținut. Desigur, din

punct de vedere profesional, consider că acest conţinut necesită să fie „spart” şi de un interviu cu oameni din domeniu sau cu persoane care țin de instituțiile precum Consiliul Judeţean Timiș, Centrul de Cultură și Artă etc. Un rezumat al agendelor culturale al altor muzee din țară ar completa buletinul nostru informativ. De asemenea, în edițiile viitoare se doresc și semnături mai grele în revistă, a unor timișoreni de cultură, care nu ne-au onorat cu textele lor din cauze tehnice.

Se are în vedere și elaborarea unor prețuri standard pentru spațiul publicitar.

2. Marketingul de imagine al Muzeului Satului Bănăţean

1.1. Relațiile cu presa

Un segment important de activitate la imaginea Muzeului Satului Bănăţean îl reprezintă relațiile cu massmedia – cu presa scrisă și radioteleviziunea.

Toate evenimentele găzduite de instituția noastră, de altfel ca și cele organizate de Muzeul Satului Bănăţean, sunt anunțate în presă prin fax și prin intermediul poștei electronice. De fiecare dată sunt anunțate radioteleviziunile locale și câteva ziare timișene. Unul și același fax este trimis de două sau de trei ori tuturor instituțiilor massmedia amintite. De asemenea, împreună cu directorul muzeului, cei din departamentul relații cu publicul răspundem prompt la interviuri televizate, radiodifuzate sau publicate în presa scrisă pe subiectele cutare din respectivul moment dat.

De asemenea, presei îi sunt puse la dispoziție toate informațiile privind obiectivele vizitabile din Muzeul Satului, precum și agenda culturală a anului curent.

Un lucru indispensabil sunt și afișele care anunță și ilustrează toate evenimentele ce urmează să fie organizate sau găzduite de Muzeul Satului Bănăţean. Ele trebuie să fie compacte atât din punct de vedere informativ cât și din cel estetic. Ca urmare, pentru realizarea lor se folosește tehnica computerizată, autorul lor fiind subsemnatul.

Personal am organizat câteva conferințe de presă la Muzeul Satului Bănăţean și un workshop massmedia.

1.2. Implicarea directă

În repetate rânduri am avut și o implicare directă și chiar individuală și în segmentul mai ramificat al imaginii Muzeului Satului Bănăţean. Anume, am efectuat (împreună cu fotografii Iosif Fekete Muller) o expoziție de fotografie al satului Pădurani (jud. Timiș) în urma unei cercetări și deplasări pe teren timp de o săptămână. De asemenea, tot muncă de teren a fost și realizarea materialelor documentare (fotografie, filmare) în satele din Clisura Dunării pe subiectul „Lăsata Secului”. A urmat apoi sortarea fotografiilor și panotarea lor la Gyula. Ungaria. Menționez și o implicare

directă la munca pentru expozia Muzeului Satului la Făget, cu subiectul portul popular și expoziție fotografică a bisericilor de lemn din Banat. Fiind personal „răspunzător” și pentru realizarea calendarului Muzeului Satului Bănățean pe anul 2008 – alegerea fotografiilor, a conceptului grafic și fotografierea unor imagini cuprinse în calendar – menționez aportul meu la propagarea imaginii instituției muzeale în care sunt angajat pe post de muzeograf-relații cu publicul.

UTILIZAREA PEDAGOGICĂ A MUZEULUI SATULUI BĂNĂȚEAN TIMIȘOARA

Melania Călărășanu

Cuvinte cheie: pedagogie muzeală, intenții educative

Mots clé: éducation muséale, intentions éducatifs

Résumé: Le texte est consacré à l'éducation muséale et traite de deux problèmes: les intentions et les interventions éducatives au Musée du village de Timișoara pendant la première moitié de l'année 2008.

Intenții educative

Am conceput proiectul *Utilizarea pedagogică a Muzeului Satului Bănățean* bazându-ne pe asemănarea în multe privințe dintre scopurile educației muzeale și cele ale educației școlare și am urmărit deschiderea muzeului etnografic în aer liber tuturor copiilor preșcolari și școlari, liceenilor, studenților, cât și copiilor cu dizabilități și minorilor delincvenți instituționalizați. Scopul acestui proiect este de a i se descoperi publicului tânăr în spațiul limitat al reconstituirii reprezentative a satului bănățean tradițional, universuri de cunoaștere diferite cuprinse în patrimoniul muzeal expus, într-un mod activ, prin animații ludice și pedagogice care să inițieze și să dezvolte atât atitudini afective raportate la timpul trecut și prezent cât și sentimente pozitive cu privire la obiectele culturale expuse iar în sens mai larg, cu privire la lumea umană trecută și prezentă.

Proiectul este gândit să se realizeze în cadrul unor parteneriate de colaborare cu instituțiile de învățământ interesate, grădinițe, școli generale, licee, facultăți, vizând intervenții educative cu tematici și finalități adecvate și pune la îndemâna acestor segmente de public utilizarea permanentă și continuă a muzeului nostru din punctul de vedere al didacticii muzeale prin programe educaționale coordonate. Proiectul vizează atragerea copiilor prin intermediul instituțiilor de învățământ în muzeu, acolo unde unii părinți nu merg sau refuză să meargă. Prin acest proiect ne așteptăm ca acel copil care a vizitat cu școala muzeul nostru să aducă cu el altădată părinții, bunicii, familia. Prin atragerea mai întâi a grădinițelor și a școlilor urmărim o extensie a frecventării Muzeului Satului Bănățean și totodată milităm ca vizitarea muzeelor să intre în viața cotidiană a copiilor și a familiei din care fac parte.

Intervenția educativă în spațiul muzeal în cadrul parteneriatelor educaționale încheiate cu grădinițe și școli include două părți:

- I. vizita unui număr limitat de obiective muzeale, o vizită deci pe segmente a muzeului (la fiecare revenire în muzeu prezentându-se aceluiași public un alt segment), vizita fiind comentată și animată de către muzeograf în funcție de vârsta vizitatorului copil sau adolescent și de tema aleasă (de exemplu Arhitectura lemnului, Sisteme de gătit și de încălzit, Olăritul și atelierul olarului, Banatul istoric multiethnic și multicultural, Organizarea interiorului casei românești bănățene sau a celei slovace, maghiare, germane, Țesutul și războiul de țesut, Țesături de interior etc.)
- II. activitatea educațională de exprimare a creativității în muzeu, aleasă din oferta muzeului de către coordonatorii din grădinițe sau școli și cei din muzeu, aventura educativă fie în atelierul de creativitate finalizată în obiecte create de copii, măști, păpuși, icoane, pe lemn sau pe sticlă, desene, colaje, modelaje, care vor fi luate acasă sau care supuse unei selecții vor fi expuse în sala de clasă a școlii de la Bârna din incinta muzeului sau în grădiniță sau școală, fie sub forma unui joc interactiv care să permită familiarizarea copiilor cu noțiunile explicate.

Iată oferta activităților educaționale ce pot avea loc în secția expozițională în aer liber a Muzeului Satului Bănățean, propuse grădinițelor și școlilor cu clasele I-VIII, ciclului primar și gimnazial și liceelor, în cadrul programelor de pedagogie muzeală, lista dorindu-se a fi dezvoltată printr-o colaborare dintre muzeografi și cadre didactice, specifică fiecărei școli în parte, într-un dialog continuu.

În sala de clasă a școlii de la Bârna din incinta muzeului nostru, care dispune de bănci cu pupitre, de o catedră și de o tablă propunem:

- desfășurarea unei ore la alegere, de dirigenție, de română, de istorie, de religie, de muzică, de desen etc.;
- desfășurarea unei mese rotunde, a unui cerc literar, a unei festivități de premiere;
- lectura unei povestioare scurte, a unor proverbe sau a unor poezii în grai bănățean;
- expoziții ale creațiilor elevilor realizate în școlile lor sau în muzeul nostru;
- concursuri tematice legate de promovarea culturii și tradiției populare;

În fața birtuțului de la Bârna din incinta muzeului, la cele trei mese lungi de lemn în aer liber, în sezonul cald, propunem activități de educație plastică: desen, pictură, colaje, confecționarea măștilor, a păpușilor îmbrăcate în port popular bănățean, modelaje în plastilină, în lut, în aluat, colaje etc. cu selectarea creațiilor și expunerea imediată a lor în sala de clasă a școlii din muzeu.

Pe scena muzeului propunem serbări, festivități de premiere, spectacole de dans, muzică, teatru iar în fața scenei, desene cu creta pe asfalt.

În mediul natural al muzeului propunem:

- activități de recreere: plimbări, jocuri;
- activități sportive: cros, ciclism pe aleele muzeului;

- activităţi fizice: grădinarit, săditul pomilor, culesul plantelor pentru ierbar, prinderea insectelor pentru insectar;
- activităţi de ecologizare a mediului;
- şcoli de vară: şcoala de olărit, şcoala de pictură a icoanelor pe sticlă sau lemn etc.

Desfăşurarea activităţilor de pedagogie muzeală în secţia expoziţională în aer liber depinde însă de condiţiile meteorologice favorabile.

În şcoli şi grădiniţe muzeul oferă proiecţii de filme cu subiect etnografic, expoziţii itinerante de o zi, expoziţii sub formă de lecţie la clasă, participarea muzeografului la lecţii pe teme convenite din domeniile etnografiei, la montarea unor expoziţii temporare sau la constituirea unor puncte muzeistice cu obiectele etnografice colectate de copii.

Vizita în muzeu se continuă cu o perioadă de timp dedicată întrebărilor, evaluării feedback-ului şi premierii copiilor sau cu completarea unui chestionar conceput pentru elevii de o anumită vârstă. Este de dorit ca în şcoală să aibă loc o activitate în urma vizitei în muzeu, coordonată de către cadrul didactic însoţitor despre informaţiile obţinute, despre ceea ce elevul a învăţat în muzeu.

Proiectul are în vedere o desfăşurare de lungă durată a colaborărilor, completarea continuă a ofertei activităţilor de pedagogie muzeală inclusiv adaptarea ei la toate categoriile de vizitatori din grădiniţe, şcoli, licee, facultăţi şi extinderea parteneriatelor cu o cuprindere cât mai mare a instituţiilor de învăţământ. Totodată are ca finalităţi generale formarea privirii estetice a publicului tânăr, favorizarea acelor experienţe în muzeu care să-l sensibilizeze pe vizitatorul copil, pe vizitatorul adolescent sau tânăr şi să-l facă activ ca urmare a descoperirilor în contactul cu obiectele culturale autentice expuse şi să-l ajute să se implice în cunoaşterea patrimoniului din satele bănăţene pe care să-l descopere şi să-l protejeze şi faţă de care să aibă atitudini şi trăiri pozitive. De asemenea urmăreşte să-l conştientizeze cu privire la importanţa culturii în viaţa sa şi a însuşirii unei filozofii a învăţării continue, spaţiul muzeal cu patrimoniul său expus devenind o sursă aparte a acestei învăţări. Toate activităţile educaţionale din muzeu au ca scop să-l facă pe vizitatorul preşcolar, şcolar sau adolescent să revină în muzeul nostru fie cu grupul, fie cu familia, fie singur.

Două obiective specifice ţintite constau în a-i oferi vizitatorului foarte tânăr şi tânăr prilejul de a achiziţiona în muzeul nostru unele cunoştinţe simple din diversele domenii ale etnografiei, pas cu pas, puţin câte puţin la fiecare vizită şi în acelaşi timp, în a-i da posibilitatea să-şi exprime creativitatea în diverse moduri, cea plastică folosind motivele de decor din arhitectura rurală sau din ornamentală tradiţională a ţesăturilor, ceramicii, a obiectelor din lemn, prin mijloace pedagogice diverse aflate la îndemâna muzeografilor, menite să-l poziţioneze pe vizitator în starea de participant activ, de creator, de coechipier, de jucător, de călător în aventura cunoaşterii şi al creaţiei şi să-i ofere altceva, în locul monotoniei unui ghidaj monocrom şi lung, prin tot muzeul.

Ultimele consecinţe ale activităţilor de pedagogie muzeală vizează o extensie a publicului prin atragerea copiilor şi a tinerilor însoţiţi de familiile lor la evenimentele

din agenda culturală anuală a muzeului, o bună adaptare a lor la viața socială cât și integrarea lor în comunitatea în care trăiesc.

Câteva intervenții educative

Odată cu încheierea parteneriatelor ne-am pus problema: Cum să inițiem legăturile între mediul cultural din muzeul nostru și cel școlar astfel încât să le facem durabile? Cum să stimulăm dialogul dintre dascăli și lucrătorii din muzeul nostru în cadrul acestor parteneriate spre folosul elevilor? Cum să stăvim curiozitatea acestora de a veni la muzeu și de a reveni, cu scopul de a descoperi și redescoperi de fiecare dată obiectul etnografic în contextul său muzeal, ca element component al unei lumi tradiționale trecute pe care o pot reconstitui la fiecare vizită, într-un alt mod, determinat de atingerea unor noi stadii de cunoaștere?

Am găsit unele răspunsuri prin desfășurarea diferitelor activități de pedagogie muzeală în muzeu sau în școli, pe parcursul primei jumătăți a anului 2008 în cadrul parteneriatelor educaționale. Prezentăm mai jos câteva dintre ele:

1. Expoziția de icoane *Copiii vestesc Învierea Domnului* ale elevilor Liceului Pedagogic Carmen Sylva din Timișoara coordonați de doamnele profesoare de religie Anișoara Ioana și Mariana Mucea, cu ocazia Sfințelor Sărbători de Paști. Expoziția temporară din ciclul sărbătorilor pascale a fost inclusă în agenda culturală a muzeului și deschisă în perioada 16 aprilie - 20 mai 2008, icoanele pe lemn și sticlă fiind expuse în sala de clasă a școlii de la Bârna din incinta muzeului. Evenimentul cultural s-a desfășurat în două etape și locații: prima etapă a inclus vernisarea expoziției în muzeu în data de 16.04.2008, cu participarea a două clase de elevi de la Liceul Pedagogic Carmen Sylva, alții decât creatorii icoanelor iar a doua etapă decernarea diplomelor și a premiilor (o diplomă, un ou de ciocolată, un suport de lemn pentru pictat icoana) elevilor creatori ai icoanelor în sala festivă a Liceului Pedagogic Carmen Sylva în data de 23 aprilie 2008.

S-au realizat fotografii și în muzeu și în școală și au fost transferate pe suport electronic, coordonatorii din partea școlii ai activității primind câte un compact disc.

Obiectivele muzeale au vizat popularizarea creațiilor elevilor, conștientizarea de către elevi și cadre didactice a faptului că sala de clasă din școala muzeului se află la dispoziția lor spre a fi folosită ca spațiu expozițional și că ei sunt bineveniți aici spre a desfășura și alte activități educaționale din oferta muzeului. Premiarea elevilor cu bucăți de lemn a avut ca scop stimularea creativității și revenirea lor în muzeu de Crăciun cu o altă expoziție de icoane pictate pe lemnul primit. De asemenea s-a urmărit stimularea dialogului dintre muzeograf și cadrele didactice coordonatoare care să se finalizeze prin colaborări periodice de-a lungul anilor.

2. Activitatea de pedagogie muzeală din Agenda culturală pe anul 2008, expoziția

itinerantă de o zi *A fost odată...*, în patru şcoli din Timişoara, la Şcoala cu clasele I-VIII nr.12, în 3 iunie 2008, la şapte clase(clasa a II-a B, clasa a II-a C, clasa a III-a A, clasa a IV-a A, clasa a III-a B, clasa a V-a D, clasa a VI-a B), la Liceul Pedagogic Carmen Sylva în 4 iunie 2008, la opt clase (la clasa a III-a A, clasa a III-a C, clasa a III-a D, clasa a II-a B, clasa a IV-a A, clasa a IV-a C, clasa a IV-a B, clasa a IV-a D), la Şcoala cu clasele I-VIII nr. 22, în 6 iunie 2008, la şase clase (clasa a III-a C, clasa a III-a D, clasa a III-a A, clasa a II-a D, clasa a IV-a C, clasa a V-a C), la Şcoala cu clasele I-VIII nr. 11, în 10 iunie 2008 (în locul Grădiniţei cu P.P. nr. 14 Timişoara unde activitatea a fost anulată din cauza epidemiei de varicelă), la opt clase (clasa I-a A, clasa I-a B, clasa a II-a A, clasa a II-a B, clasa a III-a A, clasa a III-a B, clasa a IV-a A, clasa a IV-a B). Segmentul de public a fost preponderent cel din ciclul primar şi a cuprins aproximativ şapte sute de elevi.

Evenimentul cultural a constat din prezentarea unei expoziţii de fotografii cu tematică etnografică despre spălatul şi gătitul în secolele trecute în spaţiul bănăţean, sub forma unei lecţii la fiecare clasă separat, într-un proiect de pedagogie muzeală, cu evaluarea feedback-ului şi premierea elevilor cu fotografii.

Fotografiile (format A3) fixează imagini despre un mod de viaţă uitat, trăit de strămoaşele noastre într-un timp trecut, în casele lor tradiţionale ţărăneşti pe vremea când în satele bănăţene nu era curent electric. Copiii le-au fost arătate şi pe larg comentate pe firul unor poveşti, fotografii care surprind diverse obiecte etnografice extrase din contextul lor tradiţional reconstituit în muzeu şi care ilustrează într-o anumită ordine urmărită de muzeograf, două ipostaze ale unui mod de trai din trecut şi anume modul în care străbunica spăla şi călca şi modul în care ea gătea pe când iluminatul se făcea cu lampa de gaz.

Au fost prezentate ca introducere fotografia unei case vechi dintr-un sat bănăţean, apoi fotografia uşii de intrare dinspre stradă în prisma casei, copiii propunându-li-se o poveste, o călătorie imaginară prin această poartă care să-i ducă în secolele trecute pentru a o vedea pe strămoşa noastră gătind şi spălând... Alte două fotografii cu lămpi de gaz au sugerat timpul în care curentul electric lipsea din casa străbunicii... Au urmat apoi două seturi de fotografii, tot format A3, pe suport de carton colorat, optsprezece fotografii despre modul de a găti, optsprezece despre modul de a spăla şi călca.

Comentarea fotografiilor şi prezentarea modului de trai de demult a fost imaginată ca o călătorie în spaţiul de dincolo de fotografie, copiii fiind atraşi să-şi închipuie acest drum spre trecutul rădăcinilor lor ţărăneşti şi să vorbească, să-şi spună părerea, să facă comparaţii, să găsească asemănări sau diferenţe în experienţa lor de viaţă trăită la ţară. Prezentarea fotografiilor cu povestea imaginii purtate s-a făcut cu participarea activă a elevilor într-un dialog continuu cu muzeograful.

Setul de fotografii despre gătit a cuprins fotografii ale unor tinde prezentând evoluţia mobilierul de bucătărie în timp, fotografii cu diverse sisteme de gătit, fotografii cu obiecte de uz casnic. Copiii au fost familiarizaţi cu spaţiul în care gătea bunica, cu obiectele folosite de ea la prepararea şi păstrarea hranei, cu sistemul de gătit folosit şi

cu o anumită terminologie, ei însușindu-și cuvinte noi ca vatră, horn deschis, comârlie, lingurar, cuptor cu plită, sobă cu plită, șpoiort etc.

Setul de fotografii despre modul în care spăla străbunica bănățeancă cuprinde imagini cu locul de unde își lua apa bunica, cu fântâna cu cumpănă, cu recipientele folosite, pârlăul, covata, troaca, mașina manuală de spălat din lemn în două ipostaze deschisă și închisă, mașina de lemn pentru storsul rufelor, cu săpunul de casă și povestea facerii lui, cu fierul de călcat de diferite modele, cel mai vechi cu piatră, altele cu cărbuni, cu un ștergar de ornament nelipsit din tinda de odinioară.

Apoi a urmat o scurtă testare a cunoștințelor dobândite de elevi pe parcursul activității pentru stabilirea feedback-ului. fie în scris, ei răspunzând la întrebarea *De ce este importantă existența unui muzeu al satului bănățean în Timișoara?* fie oral, la întrebarea *Cum se numește obiectul din fotografie și la ce era folosit?* A urmat premiarea a trei elevi din fiecare clasă care au răspuns corect la întrebarea pusă, cu câte o fotografie de format 13/ 18 cm prinsă pe un carton, cu imaginea unui obiect etnografic dintre cele prezentate de către muzeograf în cadrul expoziției.

Copiii au fost invitați să vină în muzeu spre a căuta și descoperi în obiectivele muzeale, obiectele etnografice fotografiate ceea ce ulterior s-a și întâmplat.

Obiectivele muzeale țintite au fost:

- stimularea dialogului dintre reprezentanții sectorului muzeal și cei din sistemul de învățământ în cadrul parteneriatelor încheiate între muzeul nostru și instituțiile de învățământ mai sus menționate;
- atragerea dascălilor ca participanți activi la colaborarea partenerială;
- conștientizarea de către elevi a importanței unui muzeu al satului bănățean în Timișoara;
- conștientizarea de către elevi a faptului că ei sunt importanți și bineveniți în muzeul nostru, cu școala, cu familia sau cu prietenii;
- atragerea copiilor spre muzeul nostru prin stârnirea curiozității și sensibilizarea lor cu privire la importanța cunoașterii, promovării și păstrării valorilor etnografice tradiționale din spațiul bănățean;
- impulsionearea dorinței copiilor de a veni și reveni în muzeu printr-o prezentare a muzeului și a ofertei activităților educative din muzeu;
- conștientizarea copiilor cu privire la apartenența lor la o etnie și la rădăcinile lor, la arborele lor genealogic dus înapoi în timp și regăsit în spațiul satului bănățean sau a satului românesc din țară, unii copii având familii provenind din alte regiuni;
- stârnirea dorinței copiilor de a veni în muzeu pentru a căuta și descoperi obiectele etnografice prezentate în fotografii, în contextul lor inițial, cu ocazia primei vizite de după această activitate;
- o altfel de percepere a muzeului de către elevi, ca loc în care la fiecare revenire se întâmplă altceva, ca loc în care ei sunt provocați ludic, intelectual și creativ, perceperea muzeului ca loc al aventurii cunoașterii, al descoperirilor și căutărilor, ca spațiu al creativității;

- stimularea revenirii lor în muzeu prin premii;
- conştientizarea importanţei căutării de către elevi în casa bunicilor de la ţară a obiectelor vechi, a necesităţii conservării şi păstrării acestora ca mărturii ale timpului trecut pentru generaţiile viitoare.

Cadre didactice din fiecare şcoală şi-au exprimat aprecierea în legătură cu acest gen de activitate de pedagogie muzeală conturându-se opinia că ea este stimulativă pentru elevi în planul cunoaşterii, al comunicării şi al socializării. Toţi copiii din aceste clase şi-au exprimat dorinţa de a veni sau reveni la muzeu. Ca urmare a acestei expoziţii multe clase de elevi din aceste şcoli au venit la muzeu în perioada imediat următoare însoţiţi de dascălii lor ca să participe la activităţile de pedagogie muzeală incluzând şi sărbătorirea copiilor cu ocazia zilei lor de 1 iunie.

3. Activităţile de pedagogie muzeală cu prilejul sărbătoririi zilei copilului în muzeu s-au desfăşurat în perioada 23 mai -14 iunie 2008. Preşcolarii şi şcolarii din şaptesprezece şcoli şi grădiniţe cu care muzeul nostru are parteneriate educaţionale au participat la una din activităţile de creativitate din oferta muzeului nostru după vizita comentată de către muzeograf a unor obiective muzeale.

În 5 iunie 2008 au venit la muzeu elevii claselor I-IV de la Şcoala cu clasele I-VIII Urseni, coordonatoare de proiect din partea şcolii fiind doamna Sorina Milin, institutor la clasa I-a, iar celelalte cadre însoţitoare fiind doamnele Sorina Vid, institutor la clasa a II-a, Liliana Antal institutor la clasa a III-a şi Diana Barnoş institutor la clasa a IV-a.

Dăm spre exemplificare desfăşurătorul activităţii de pedagogie muzeală şi şcolară în cadrul parteneriatului cu muzeul al acestei şcoli cu specificarea că şi celelalte activităţi cu participarea altor şcoli a avut în muzeu un traseu programatic similar:

- o vizită a unui segment din muzeu, a patru obiective muzeale. casa de la Birchiş, casa de la Căpâlnaş, şcoala de la Bârna, biserica de la Topla, cu ghidaj specializat astfel încât la următoarea vizită elevii să ia contact cu alte obiective muzeale, urmată de o scurtă perioadă de întrebări legate de cele văzute şi auzite despre patrimoniul muzeal şi de premiarea cu fotografii cu temă etnografică a trei elevi care au răspuns corect la întrebările puse de muzeograf;
- recitarea în biserica de la Topla de către copii a rugăciunii *Înger, îngerăşul meu*;
- vizitarea expoziţiei de desene ale elevilor Eco-şcolii cu clasele I-VIII nr. 16 Timişoara şi de modelaje în plastilină ale elevilor Şcolii cu clasele I-VIII nr. 20 din Timişoara, din sala de clasă a şcolii de la Bârna din incinta muzeului, creaţiile expuse fiind realizate în muzeu;
- proiecţia de fotografii pe suport electronic pe peretele sălii de clasă a şcolii din muzeu, cu oferta celor două şcoli de vară, şcoala de olărit şi şcoala de pictură a icoanelor pe sticlă şi lemn vizând popularizarea lor şi atragerea participării copiilor;
- activitatea de expresie plastică, modelajul în plastilină al unei construcţii

tradiționale țărănești din muzeu: activitatea de creativitate a avut loc în aer liber;

- selectarea modelajelor și expunerea lor în sala de clasă a școlii din muzeu;
- vizitarea propriei expoziții de modelaje în școală;
- decernarea fiecărei clase în parte a unei diplome de participare la activitatea de creativitate;
- recreerea copiilor constând dintr-o plimbare gratuită cu titicarul prin muzeu;
- fotografierea unor instantanee din timpul acestor activități și fixarea lor pe suport electronic.

Partener de proiect al școlii din Urseni a fost Școala cu clasele I-VIII nr. 20 din Timișoara a cărei activitate de pedagogie muzeală s-a desfășurat în data de 4 iunie 2008.

Obiectivele muzeale specifice urmărite și atinse au fost:

- stimularea dorinței copiilor de a veni și reveni în muzeu printr-o prezentare segmentară a muzeului, de fiecare dată alta și a ofertei câtorva activități educative în muzeu din care să aleagă una pentru următoarea vizită;
- conștientizarea faptului că la fiecare revenire în muzeu li se va prezenta un alt segment de cunoaștere a patrimoniului muzeal urmat de o activitate de exprimare și realizare plastică prin introducerea unor noi cunoștințe de ornamentică tradițională;
- o percepere a muzeului de către elevi ca loc al dobândirii unor cunoștințe simple din diversele domenii ale etnografiei printr-o provocare intelectuală animată de către muzeograf dar și ca loc în care sunt provocați ludic și creativ;
- stimularea creativității exprimate în muzeu prin premii, diplome, material didactic pus la dispoziția lor și prin expunerea imediată a creațiilor executate de copii în muzeu.

Scurte concluzii

Activitățile de pedagogie muzeală din prima jumătate a anului 2008 desfășurate în Muzeul Satului Bănățean au antrenat peste o mie două sute de copii preșcolari și școlari realizând unul din scopurile propuse și anume extensia numărului de vizitatori. S-a reușit perceperea spațiului muzeal de către dascăli și copii nu numai ca spațiu al cunoașterii ci și ca spațiu al creativității și al jocului. S-a realizat folosirea sălii de clasă a școlii de la Bârna din incinta muzeului ca spațiu expozițional, adăpostind continuu expoziții ale copiilor, de icoane, de ouă colorate, de desene, de modelaje, de colaje. În cadrul parteneriatelor educaționale încheiate s-a stabilit dialogul între muzeografi și cadre didactice ca și coordonatori ai activităților de pedagogie muzeală. În școlile partenere peste nouă sute de elevi au participat la activitățile de didactică muzeală susținute de către muzeograf, reușindu-se stimularea venirii și a revenirii copiilor în Muzeul Satului Bănățean din Timișoara.

ACTIVITATEA SECTORULUI TEXTILE DIN CADRUL LABORATORULUI ZONAL DE CONSERVARE- RESTAURARE, MUZEUL BANATULUI TIMIȘOARA (1975 - 2007)

Hedy M-Kiss

Cuvinte cheie: laboratorul zonal, conservare-restaurare, Muzeul Banatului

Key Words: zonal laboratory, conservation-restoration, Banat Museum

***Abstract:** The author present in a succinct way more that 30 years of activity and the achievements of the textile department from the zonal preservation – restoration from Timisoara. The topical precarious situation, according to the author opinion, can be annihilated re-establishing a modern laboratory, with specific endowments at European standards as well as employing qualified and certificated personnel.*

Ținând seama de acceptarea orientării europene, din perioada respectivă, privind importanța patrimoniului cultural-național, în cadrul avuției naționale, precum și activitatea de lărgire a orizontului de cunoaștere, în baza Legii nr.63/1974 și Decretul nr.13/1975 au fost înființate 11 laboratoare zonale de conservare-restaurare din țară, printre care și cel din Timișoara.

Laboratorul Zonal de Conservare-Restaurare Timișoara a funcționat, pe parcursul timpului în diferite locații amenajate și neamenajate: Muzeul Banatului, din P-ța Huniade nr. 1, Palatul Baroc, din P-ța Unirii nr.1, Palatul Dicasterial, Str. Ceahlău nr. 1, parter, singura locație amenajată corespunzător cu o suprafață de 574 m², conform cerințelor și normativelor de restaurare și protecția muncii, asigurând fluxul tehnologic prevăzut. În cadrul sectorului textile au fost alocate patru încăperi spațioase cu o dotare specifică, satisfăcătoare la momentul respectiv.

Începând din 1997, după declanșarea restaurării clădirii Dicasterialului, Laboratorul Zonal de Conservare-Restaurare a fost constrâns să ocupe diferite spații neamenajate, la Muzeul Banatului, la Palatul Baroc, respectiv Bastionul Terezia, unde a funcționat Sectorul Textile până în anul 2007, când a fost mutat și de acolo, la Castelul Huniade. Actualmente, în 2008, Laboratorul funcționează în primele două locații, iar aparatura, dotarea tehnico-materială, parțial a fost casată și adăpostită.

Conform normativelor în vigoare, profilul și structura funcțională a Laboratorului Zonal Timișoara a fost axată pe investigații, restaurări și conservări de obiecte din domeniul arheologiei, istoriei, artei și etnografiei, cuprinzând sectoarele

de investigații și ateliere de restaurare, printre care se număra și cel de textile. Rolul esențial de cunoaștere, evaluare, salvare, recuperare prin metode de restaurare și conservare, de ocrotire și valorificare a obiectelor patrimoniului național, a dat un nou impuls orientării muzeologice naționale, creând un cadru organizat, dotat corespunzător tehnic, totodată a definit meseriile de restaurator și conservator.

În concordanță cu această structură, în primul an de funcționare a Laboratorului Zonal Timișoara, începând din 1975, au fost încadrați specialiști cu studii superioare, printre care ing. Viorica Aghițoaie, cu pregătire tehnică, Magda Vitályos (Kazinczy, Ziman), Carmen Florica Matei, Liliana Agache, Sorin Nicodim, Hedy Nadra (Nicodim, M-Kiss) cu pregătire artistică, precum și cu studii medii, printre care Ana Maria Mestecănean (Colceriu, Bogdan), Carmen Arghir (Sotelecan) și Mărioada Capătă (Davidoiu) ca restauratori.

În perioada 1975-1982 angajații de la Sectorul Textile au urmat stagiile de perfecționare CSPC București cu durată de 1-3 ani, parcurgând cursuri teoretice urmate de stagii de pregătire practică la Muzeul Național de Artă București, Muzeul Național de Istorie București, Muzeul Satului București, Castelul Peleş Sinaia (1976-1980), Muzeul Posada, Muzeul Banatului Timișoara, obținând atestatul în reataurare textile. Grupa de textile, coordonată de Radu Florescu, a beneficiat de lectori de excepție în persoana doamnelor Maria Muzicescu, Viorica Dene ș.a., precum și de coordonatori de practică cu experiență, în persoana doamnelor Elena Maluhin, Ana Barca ș.a.

Restauratorii Sectorului Textile au prezentat numeroase obiecte restaurate și conservate cu ocazia diferitelor expoziții temporare de specialitate, totodată au participat activ la realizarea expozițiilor de bază precum și de cele temporare ale Muzeului Banatului. Astfel, în 1979, expoziția „Portul popular bănățean”, Novi Sad, Jugoslavia; în 1980, expoziția „Restaurare, conservare”, Muzeul de Artă București; în 1980, expoziția „Veșmânt bisericesc secolul al XVIII-lea”, Muzeul Mitropoliei Banatului, Catedrala Mitropolitană, Timișoara; în 1981, expoziția „Restaurare, sistem curativ și estetic”, Biserica Mizericordienilor, Timișoara; în 1982, expoziția „Coloranți vegetali în arta populară”; în 1987, 1988, „Expoziție Națională de restaurare-conservare”, București; în 1994, expoziția „Barocul în arta populară”, Timișoara; în 1999, expoziția „Restaurare, reconstituire, restituire-în spațiul spiritual al satului bănățean”, Muzeul de Etnografie, Timișoara.

Bilanțul acțiunilor de restaurare-conservare din cadrul Laboratorului Zonal Timișoara se concretizează într-un număr de peste 12000 de obiecte de patrimoniu cultural național, ceramică, metal, hârtie, textile, lemn și pictură, printr-o mare diversitate de obiecte care prin tratamente aplicate, prin stoparea proceselor de degradare, prin stabilizarea stării de conservare și redarea aspectului estetic, original, au reintrat în circuitul firesc al patrimoniului mobil.

Șefi de Laborator:

Elena Stratul, biolog, în perioada 1975-1981.

Viorica Aghițoaie, inginer tehnolog pentru textile, 1980-1990.

Liliana Iuga (Marcu), profesor de chimie, 1990-2007.

Drd. Dan Octavian Paul, restaurator metale, 2007- prezent

Restauratori cu studii superioare:

Viorica Aghițoaie, inginer tehnolog pentru textile.

Născută la 16 septembrie 1946, sat Domnești, comuna Pufești, județul Vrancea. Absolventă al Institutului Politehnic Iași, Facultatea de Industrie Ușoară-Textile. Secția Țesătorie, 1969. În laborator: 1975-1977 muzeograf restaurator, Atestat ca restaurator textile în 1977, după cursul de doi ani la CSPP, 1977-1980 muzeograf restaurator principal. 1980-1990- șef laborator, până la pensionare.

Lucrări publicate:

AGHIȚOAIE, VIORICA, 1979, *Din experiența de restaurare a colecțiilor Castelului Peleş (IV)*, Rev. Muz., An.16, Nr.3, pag.45, București

AGHIȚOAIE, VIORICA. 1981, *Cîteva considerații privind expoziția "Restaurarea – sistem curativ și estetic"*, Rev. Muz., An.18, Nr.10, pag.81, București

AGHIȚOAIE, VIORICA, 1989, *Laboratorul zonal de restaurare și conservare Timișoara – factor activ de redare în circuitul expozițional al pieselor de patrimoniu*, Rev. Muz., An.26, Nr.6, p.30, București

AGHIȚOAIE, VIORICA, 1992, *Aspecte privind restaurarea unei bedernițe*, Rev. Muz., An 29, Nr.2, p.33, București

AGHIȚOAIE, VIORICA. 1999-2002, *Problematica restaurării unor covoare cu noduri din colecția „Ormós” a Secției de Artă a Muzeului Banatului*, Analele Banatului, Arta, Seria nouă, Vol. IV., p. 433-441, Timișoara

AGHIȚOAIE, VIORICA, DRAȘOVEAN, FLORIN, 2004, *Date despre impresiunea unei țesături descoperite în așezarea neolitică târzie de la Foeni „Cimitirul ortodox” (jud. Timiș)*, Patrimonium Banaticum. vol.III, p.47-49, Ed.Waldpress, Timișoara

AGHIȚOAIE, VIORICA, 2000, *Restaurarea covoarelor etnografice un mod de păstrare a vechilor tradiții populare din Banat*, AMP, 13, nr. 2, p.729-739.

Magda Vitályos (Kazinczy-Ziman), artist plastic, membru al U.A.P. Timișoara.

Născută la 5 aprilie 1942 în localitatea Ghidfalău din județul Covasna; decedată în 2003 la Timișoara. Absolventă al Institutului de Arte Plastice „Ion Andreescu” din Cluj-Napoca, Secția Textile, 1967. În laborator: 1975-1976, ca muzeograf restaurator textile.

Carmen Florica Matei, artist plastic, membru al U.A.P. Timișoara. Născută la 29 octombrie 1952 în București. Absolventă al Institutului de Arte Plastice „Ion Andreescu”

din Cluj-Napoca. Secția Tapiserie. Modă, Imprimeu. 1977. În laborator: 1977-1978. ca muzeograf restaurator textile.

Sorin Nicodim. artist plastic, membru al U.A.P. Timișoara. Născut la 28 noiembrie 1951 în localitatea Tirgu Ocna din județul Bacău. Absolvent al Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București. Secția Tapiserie, 1977. În laborator: 1980-1985. ca muzeograf restaurator textile.

Liliana Agache. artist plastic, membru al U.A.P. Timișoara. Născută la 17 august 1954 în localitatea Ploiești din județul Prahova. Absolventă al Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București. Secția Tapiserie, 1977. În laborator: 1978 - ca muzeograf restaurator textile

Lucrări publicate:

AGACHE, LILIANA. 1981. *Aspecte privind restaurarea unui steag din patrimoniul Muzeului Banatului*, Rev. Muz., An.18, 1981, nr.2, pag 46, București

IUGA, LILIANA, AGACHE, LILIANA, OBRAD, REGHINA, 1998. *Laboratorul zonal din Timișoara 22 de ani de activitate în slujba patrimoniului cultural*, Analele Banatului, vol.6, p.57-69, Timișoara

Drd. Hedy M-Kiss. restaurator textile I, expert restaurare textile MCC, artist plastic textile-tapiserie, membru al U.A.P. Timișoara. Născută la 15 mai 1956 în localitatea Timișoara. Absolventă al Universității de Vest, Facultatea de Arte, Secția Textile-Tapiserie, Masterat Conservare - Restaurare, Facultatea de Arte, 2007. În Muzeul Banatului Timișoara: din 1975. În laborator: 1976-1981, ca restaurator textile, 1981-1988, respectiv, 2003-2007, ca restaurator textile cu studii medii, din iulie 2007 restaurator textile I, studii superioare.

Lucrări publicate:

KISS, HEDY, 2005. *Restaurarea Antimisului din anul 1708 de la Mitropolia Kruședol*, Analele Banatului, Etnografie, Vol.VI., p.229-238, Ed.Mitropoliei, Timișoara

KISS, HEDY, 2005. *Restaurarea Antimisului Grecesc din 1751*, Analele Banatului, Etnografie, Vol.VI., p.239-249, Ed.Mitropoliei, Timișoara

KISS, HEDY, 2005, *Restaurarea Antimisului Mitropolitului Ioan I. Georgievici al Carlovățului*, Analele Banatului, Etnografie, Vol.VI., p.250-263, Ed.Mitropoliei, Timișoara

KISS, HEDY, 2005, *Studiu asupra restaurării unui obiect de artă decorativă*, Analele Banatului, Etnografie, Vol.VI., p.264-285, Ed.Mitropoliei, Timișoara

- KISS, HEDY, 2005, *Restaurarea și conservarea unei lucrări de artă postmodernistă „Demonul lui Maxwell” de Ștefan Bertalan*, Analele Banatului, Etnografie, Vol.VI., p.286-301, Ed.Mitropoliei, Timișoara
- KISS, HEDY, 2005, *Restaurarea unui covor de rugăciune din colecția Zsigmond Ormós a Muzeului Banatului Timișoara*, Restaurarea știință și artă, Muz.Jud.Brașov, p.177-181, Ed.C2, Brașov
- KISS, HEDY, 2005, *Conservarea steagului Reuniunii de cântări „DOINA”, 1920, din Sănnicolau Mare*, Restaurarea știință și artă, Muz. Jud. Brașov, p.194-201, Ed.C2, Brașov
- KISS, HEDY, 2004-2005, *Steagul Formațiunii de Pompieri Voluntari din Tormac, județul Timiș*, Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie, Vol.XII-XIII, p.547-564, Ed.Mirton, Timișoara
- KISS, HEDY, 2006, *Rastaurarea obiectului tridimensional: Ștefan Bertalan-Polimorfism II. Ecuație comportamentală*, Patrimonium Banaticum, Vol.IV, p.419-426, DCCPNTM, Ed.Mirton, Timișoara
- KISS, HEDY, 2006, *Restaurarea unui covor cu noduri din colecția Muzeului de Artă Timișoara*, Memoria Satului Bănățean, Satului Românesc, vol 4, p.139-146, Ed.Solness, Timișoara
- KISS, HEDY, 2006, *Eșarfa de maestru de mason în colecția Muzeului Banatului Timișoara*, Memoria Satului Românesc, vol 4, p.147-153, Ed.Solness, Timișoara
- KISS, HEDY, 2006, *Restaurarea unui felon din secolul al XVIII-lea din colecția Mitropoliei Banatului*, Memoria Satului Românesc, vol 4, p.154-162, Ed.Solness, Timișoara
- KISS, HEDY, 2006, *Starea de conservare a tapiseriilor familiei baronului Neumann, Complexul Muzeal Arad*, Memoria Satului Românesc, vol 4, p.163-185, Ed.Solness, Timișoara
- KISS, HEDY, 2006, *Restaurarea lucrării „Structură elastică” a Grupului Sigma din Timișoara*, Memoria Satului Satului Românesc, vol 4, p.186-193, Ed.Solness, Timișoara
- KISS, HEDY, 2006, *Conservarea activă a trei lucrări de pictură chinezească pe mătase naturală*, Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie, Vol.XIV, p.547-564, Ed.Mirton, Timișoara
- KISS, HEDY, 2006, *Semnificația simbolică a brâului ornamentat cu oglinzi și mărgel, Patrimonium Banaticum*, Vol.V, DCCPNTM, p.165-171, Ed.Graphite, Timișoara
- KISS, HEDY, 2007, *Steagul Reuniunii de cîntări (1882) și steagul Asociației iubitorilor de Muzică (1871-1891), două mărturii ale vieții muzicale din Timișoara*, Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie, Vol.XV, p.321-335, Ed.Mirton, Timișoara
- KISS, HEDY, 2007, *Redescoperirea unui veșmânt liturgic complet din piele, format din casula, stola și manipulus, din colecția Muzeului Banatului Timișoara*, Memoria Satului Românesc, Vol. VIII, p.221-235, Ed.Eurostampa, Timișoara
- KISS, HEDY, 2007, *Steagul Societății Morarilor Timișoreni, 1881-1925, dedicat*

- Sfântului Ioan de Nepomuk*, Memoria Satului Românesc, Vol. VIII, p.251-259, Ed.Eurostampa, Timișoara
- KISS, HEDY, 2007, *Steagul omagial milenar, 896-1896*, Memoria Satului Românesc, Vol. VIII, p.261-267, Ed.Eurostampa, Timișoara
- KISS, HEDY, 2007, *A Székely Nemzeti Múzeumban őrzött zászlók állapotfelmérése*, Isis, Erd. Magy. Rest. Füz. 6, p.63-71, 79-81, 90-91, Székelyudvarhely
- KISS, HEDY, 2008, *A Kézdivásárhelyi Céh Múzeumban őrzött zászlók állapotfelmérése*, Isis, Erd. Magy. Rest. Füz. 7, p. 63-77, 124-135, Székelyudvarhely
- KISS, HEDY, 2007, *Conservarea a patru fețe de încălțăminte din piele, Cetatea medievală Timișoara*, poster, Sibiu
- ȚICU, D., TABAN, M., MUREȘAN, A., KISS, HEDY, 2007, *Din istoria vexilologiei bănățene*, Catalog de expoziție, Muzeul Banatului Montan, Reșița
- DRAȘOVEAN, FI., FENEȘAN, C., FLUTUR, A., SZENTMIKLOSI, A., KOPECZNY, ZSUZSA, DINU, G., EL SUSI, GEORGETA, M-KISS, HEDY, ȘEPTILICI, R., DINU, NICULINA, 2007, *Timișoara în amurgul Evului Mediu, Conservarea fragmentelor de piele provenite din descărcarea arheologică cetate Timișoara 2006*, p.161-220, Ed.Mirton, Timișoara (ISBN 978-973-52-0335-1)
- M-KISS, HEDY, 2008, *Antimisul grecesc de la 1733, studiu de caz*, Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie, Vol.XVI, Ed.Mirton, Timișoara
- M-KISS, HEDY, 2008, *O piesă textilă din perioada pașoptistă, în colecția Muzeului Banatului Timișoara*, Memoria Satului Românesc, Vol. IX, Ed.Eurostampa, Timișoara
- M-KISS, HEDY, 2008, *Studiul hampei steagului Societății Morarilor din Timișoara, 1881-1925*, Memoria Satului Românesc, Vol. IX, Ed.Eurostampa, Timișoara
- M-KISS, HEDY, 2008, *Drapelul Pompierilor Voluntari Timișoara-Cetate, inaugurat la 20 August 1898*, Memoria Satului Românesc, Vol. IX, Ed.Eurostampa, Timișoara
- M-KISS, HEDY, 2008, *Steagul Reuniunii de Înmormântări HUMANITAS din Timișoara*, Memoria Satului Românesc, Vol. IX, Ed.Eurostampa, Timișoara
- M-KISS, HEDY, 2008, *Activitatea sectorului textile din cadrul Laboratorului Zonal de Conservare-restaurare, Muzeul Banatului Timișoara (1975-2007)*, Memoria Satului Românesc, Vol. IX, Ed.Eurostampa, Timișoara
- M-KISS, HEDY, 2008, *Colecția de textile istorice, secolul XVIII-XX, Muzeul Banatului Timișoara, steaguri, drapele, fanioane, steme, blazoane, ferpape, panglici, sub tipar*

Restauratori cu studii medii:

Anamaria Mestecăneanu (Colceriu, Bogdan).

Născută la 16 octombrie 1952 în localitatea Curtea, județul Timiș. Absolventă a Liceului Economic din Timișoara. În laborator: 1975-1991, ca restaurator principal textile.

Carmen Arghir (Sotelecan).

Născută la 2 aprilie 1954 în localitatea Dej, județul Cluj. Absolventă a Licelui Teoretic Dej (Colegiu Andrei Mureșan). În laborator: 1975-1978, ca restaurator textile.

Mariana Capătă (Davițoiu).

Născută la 18 august 1956 în localitatea Oradea, județul Bihor; decedată în 2008 la Timișoara. Absolventă a Licelui C.D.Loga, seral, Timișoara. În laborator: 1978-1987, ca muncitor textilist, din 1999 atestată ca restaurator textile. din 2007 expert restaurare textile.

**OBIECTE TEXTILE RESTAURATE, 1978-2008
(Conform registrului de laborator)****Anul 1978:**

Chilim, 2 buc., rc., Inv. 897, 898

Ștergar de oglindă, 2 buc., rc., Inv. 7950/1 (28589), 7950/2 (28589)

Pernă decorativă (căpătâi), rc., Inv. 5100 (21748)

Anul 1979:

Pernă, 15 buc., c., Inv. 1663, 6829, 7091, 7092, 7342/2, 7342/8, 7342/4, 6818, 6694, 6015, 6863, 6696, 7294/4, 7013, 6862

Ștergar, 20 buc., c., Inv. 4501, 6744, 6745, 3272, 6725, 3588, 4311, 3524, 3024, 2551/2,

3271, 3026, 4133, 3290, 4518, 4563, 8077, 4863, 4869, 705

Izmană, 3 buc., c., Inv. 1514, 4253/2, 4797

Poale, 5 buc., c., Inv. 1560, 802, 3729/2, 3138/2, 4397/2

Spăcel, 5 buc., c., Inv. 689, 7578, 1474, 3481, 487

Pișchir (Ștergar), c., Inv. 1610

Cămașă și izmene, 2 buc., c., Inv. 4253/2, 4797

Spăcel și poale, 3 buc., c., Inv. 3729/2, 3138/2, 4397/2

Cămașă bărbătească lungă, 4 buc., c., Inv. 7708, 8219, 7321, 7714

Față de masă, 20 buc., c., Inv. 1600, 4459, 7080, 7340, 7181, 4795, 3448, 4828, 7333, 4376, 4852, 7341, 3365, 7034, 4131, 7132, 1605, 3947, 4754, 4755

Steg al Regimentului I. Voluntari, r., Inv. 229, Parohia Belint, jud. Timiș

Anul 1980:

Covor etnografic, 4 buc., r., Inv. 942, 902, 912, 7763/1

Anul 1981:

Covor etnografic, 5 buc., r., Inv. 932, 8703, 888, 896, 7763/2

Anul 1982:

Ștergar, 7 buc., c., Inv. 5102, 5120, 5104, 5128, 5127, 5125, 5193

Față pernă, 2 buc., rc., Inv. 758, 1993

Față pernă, 3 buc., c., Inv. 757, 3834, 3835

Chilim, 10 buc., r., Inv. 950, 918, 926, 7968, 915, 4842, 3546, 927, 860, 6766

Lepedeu, r., Inv. 8880

Bederniță, r., Inv. 818, Episcopia Ortodoxă Arad, jud. Arad

Anul 1983:

Steagul corului Chizătău, r., Inv.7611, Sat Chizătău, jud.Timiș (continuat în 1984)

Față de masă, 3 buc., r., Inv. 8858, 4348, 4349

Chilim.5 buc., r., Inv. 908, 928, 929, 948, 956

Covor cu noduri, 2 buc., r., Inv. 954, 952

Conci, 3 buc., r., Inv. 16, 17, 36

Opreg, 6 buc., r., Inv. ?, Muzeul Lugoj, jud.Timiș

Anul 1984:

Conci, 6 buc., r., Inv. 22, 32, 37, 438, 7521, 641

Cepșă, 3 buc., r., Inv. 314, 337, 1531

Costum bisericesc, 2 buc., r., Inv. 6514, 6515, Mitropolia Banatului Timișoara (finalizat în 1986)

Anul 1985:

Drapelul pompierilor din Timișoara Cetate, r., Inv. 6038

Emblema orașului Timișoara, r., Inv. 3538

Blazon de familie, 3 buc., r., Inv. 3534, 20823, 20824

Anul 1986:

Covoare cu noduri, 2 buc., r., Inv. 948, 949

Covoare cu noduri, 4 buc., c., Inv. ? (2 buc. finalizate în 1987)

Lambrechine, 2 buc., r., Inv.4685, T.A.G.C-U.I.T.R București

Păpuși (de teatru), c., Inv. ?, Muzeul Stațiunii Buziaș, jud.Timiș

Anul 1987:

Afiș mătase din 1857, c., Inv. ?

Afiș mătase din 1799, c., Inv. ?

Panglici scrise, 18 X 2 buc., r., Inv. ?

Drapel cor, 2 buc., r., Inv. ?

Anul 1988:

Opreg, 5 buc., r., Inv. 164, 165, 167, 170, 289

Covor cu noduri, r., Inv. 950

Tapiserie U.T.C, c., Inv. 4548

Anul 1989:

Covor cu noduri, r., Inv. 953

Drapel, 2 buc., r., Inv. 5358, 5745

Anul 1990:

Ie. r., Inv.5475

Poale, r., Inv. 5476

Costum femeiesc (poale și ie), 3 buc., Inv. 1026, 3488, 3703

Covor cu noduri, 2 buc., rc., Inv. 948, 949

Anul 1991:

Relicvă sârbească, r., Inv. 5358

Covor cu noduri, 3 buc., rc., Inv. 950, 952, 955

Anul 1992:

Blazon nobiliar, r., Inv. 5745

Covor cu noduri, r., Inv. 953

Cămașă (costum șvăbesc), c., Inv. 3857

Cămașă femei (costum german), c., Inv. 3870

Cămașă femei, 5 buc., c., Inv. 687, 2692, 3815, 5459, 8491

Cămașă femei (costum sârbesc), c., Inv. 1483

Cămașă bărbătească, 2 buc., c., Inv. 1569, 3378

Cămașă bărbătească, (costum maghiar), c., Inv.8097

Cămașă albă (costum maghiar), c., Inv. 1759

Cămașă femei (costum maghiar), c., Inv. 1048

Poale (costum maghiar), 2 buc., c., Inv. 1047, 1758

Poale (costum german), c., Inv. 3759

Poale, 2 buc., c., Inv. 3793, 5460

Batista brodată, 2 buc., c., Inv. 5448

Izmană, 3 buc., c., Inv. 1022, 1570, 1956

Izmană (costum maghiar), c., Inv. 8098

Mânecute, 2 buc., c., Inv. 1022

Fustă (costum german), c., Inv. 8651

Anul 1993:

Cămașă bărbătească, 2 buc., c., Inv. 1021, 2802

Poale, c., Inv. 3519

Șorț (costum german), r., Inv. 8649

Șorț (costum maghiar), r., Inv. 1756

Cordon (cordon costum german), r., Inv. 3874

Șal roz (costum german) r., Inv. 8649

Obiecte etnografice, 3 buc., c., Inv. ?

Anul 1994:

Chilim, 2 buc., r., Inv. 3611, 4087

Acoperământ de masă sfânt, r., Inv. 7229 (finalizat în 1995)

Cătrînță, 2 buc., r., Inv. 353, 7083 (finalizat în 1995)

Pălărie (costum german), r., Inv. 3864

Cunună de mireasă, r., Inv. 8227

Guler, r., Inv. 1006

Obiecte etnografice, 27 buc., c., Inv. ?

Anul 1995:

Chilim, 2 buc., r., Inv. 892, 7033

Fustă albă (costum german), r., Inv. 11381

Cravată (costum german), r., Inv. 11381

Cruce catifea, r., Inv. 2848

Cămașă femeii (costum bulgăresc), r., Inv. 2927

Obiecte etnografice (podoabe vestimentare), 32 buc., c., Inv. ?

Anul 1996:

Chilim, r., Inv. 4743

Covor cu noduri, r., Inv. 949

Haine costum pompieri, 2 buc., r., Inv. ?

Fustă (costum bulgăresc), r., Inv. 2927 (finalizat în 1997)

Fustă (costum german), r., Inv. ? (replici)

Obiecte etnografice, 45 buc., c., Inv. ?

Anul 1997:

Față de masă, r., Inv. 4349

Opreg, 2 buc., c., Inv. 170, 137

Anul 1998:

Chilim, 2 buc., r., Inv. 901, 898

Anul 1999:

Chilim, r., Inv. 878

Prapure, c., Inv. 2906

Costum popular bănățean sec.XIX, c., Inv. ? (finalizat în 2000)

Podoabă de cap bulgărească, c., Inv. 1980

Veșmânt bisericesc, r., Inv. 1144/6514-6515

Anul 2000:

Chilim, 2 buc., r., Inv. 870, 8126

Opreg, 2 buc., r, rc., Inv. 170, 137

Anul 2001-2002-2003

Evantai dantelă, r., Inv. 193

Vergini Sante, r., Inv. 1126

Scena de petrecere, r., Inv. 854

Colecția aromână (șubă lungă, traistă, față pernă, ciorapi 2 buc.), r., Inv. ?

Covor cu noduri, r., Inv. 951

Anul 2004

Drapel Corul Sănnicolau Mare, rc., Inv. 107

Față de masă dantelată, r., Inv. 11582

Covor persan, r., Inv. 1018 (finalizat în 2005)

Lucrare de artă de Ștefan Bertalan „Demonul lui Maxwell”, r., Inv. 5475

Antimis, r., Inv. 5004

Antimis, r., Inv. 1896

Antimis, r., Inv. 2912

Steagul Reuniunii de Cântări „Doina”, r., Inv. ?

Opreg, 4 buc., c., Inv. 160, 101, 3338, 7564/9

Covor cu noduri, r., Inv. 1017

Anul 2005

Perdele, 2 buc., c., Inv. 3819/1, 3819/2

Stergare, 5 buc., c., Inv. 3696/1, 3696/2, 3807/1, 3807/2, 4159

Drapel Peciu Nou, r., Inv. ?

Lucrare de artă de Ștefan Bertalan „Ecuatie Comportamentală” r., Inv. 5476

Costum bărbătesc, c., Inv. 2663

Glugă Valea Bistrei, c., Inv. 5419

Stergare, 5 buc., c., Inv. 1581/6, 7532/34, 1581/8, 1582/1, 1581/5

Brâu cu oglinzi, r., Inv. 2681

Cămașă cu brâu, c., Inv. 2665

Pictură chineză pe mătase, r., Inv. 163, 162, 164 (finalizat în 2006)

Anul 2006

Lucrare de artă Grup Sigma „Structură elastică”, r., Inv. ?

Piei arheologice, 165 buc., c., Inv. ? (finalizat în 2007)

Concluzii

Sectorul de Textile din cadrul Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare din Timișoara și-a dovedit pe parcursul anilor, pe baza calității și cantității pieselor lucrate, că era principalul sector în salvarea, conservarea și restaurarea pieselor, atât de fragile, a patrimoniului textil. În urma a numeroaselor mutări dotarea s-a deteriorat complet, fiind

în întregime casată, iar spațiu de lucru amenajat nu mai există. Personalul de specialitate constă din două persoane: drd. M-Kiss Hedy, studii superioare și Capătă Mariana, studii medii. În situația actuală este anevoios să vorbim despre Sectorul Textile și funcționarea acestuia. Se justifică pe deplin preocuparea conducerii Muzeului Banatului Timișoara și a Laboratorului de Conservare-Restaurare pentru a dobândi și amenaja un nou spațiu, adecvat și dotat, în care să se poate desfășura procesul de salvare a patrimoniului mobil, de către personal numeros, calificat și atestat, într-un mod civilizat, conform legilor și practicii curente acceptate în Europa.

STEAGUL REUNIUNII DE ÎNMORMÂNTĂRI HUMANITAS DIN TIMIȘOARA

Hedy M-Kiss

Cuvinte cheie: steag, restaurare

Key words: flag, restoration

***Abstract:** The Humanitas funeral reunion flag came, by donation, to the possession of Banat's Museum Timisoara, History department, Memoirist fund. It was sacred in October 19, 1930, in the Romanian Orthodox Church from Elisabetin. Miss Aurora Balas was named as godmother of the flag. The flag has a complex structure and it has a significant documentary value for the local history.*

Colecția de steaguri a Muzeul Banatului Timișoara, Secția de Istorie, Fond memorialistic. s-a îmbogățit recent, prin donație, cu un steag având o structură complexă, de valoare documentară însemnată pentru istorie locală.

Steagul, fără număr de inventar, datează din 1930, este o confecție manuală și a fost purtată cu ocazii specifice asociației Humanitas.

Dimensiunile steagului: 130 X 160 cm. Accesorii: hampă, vârf de hampă. Date tehnice: material textil, țesătură jaquard, broderie alto relief, fir metalic argintiu, franjuri metalici, lemn, alamă.

Descriere: Steag în formă de dreptunghi, având două rânduri de material textil de culoare neagră cu motiv de viță de vie și două fețe.

Avers: inscripție realizată prin brodere alto relief cu fir metalic de culoare argintie: „REUNIUNEA DE ÎNMORMÂNTĂRI / HUMANITAS / TIMIȘOARA – ELISABETIN / 1914 – 1930”¹

. Dimensiunea literelor este de 5.5 – 8,5 – 6 cm, iar cifrele de 6 cm. În cele două colțuri ale steagului sunt ornamente fitomorfe, brodate în alto relief.

Revers: inscripție în limba germană: LEICHEN – VEREIN / HUMANITAS / TIMIȘOARA – ELISABETIN / 1914 – 1930”, traducerea legendei de pe avers. Literele sunt de 5 – 9 – 6 cm, iar cifrele de 6 cm. Colțurile sunt ornamentate identic cu avers.

Steagul este ornamentat cu franjuri metalici de 4 cm, de culoare argintie. Este fixat de hampă prin 14 carabine metalice, care se pot atașa de cele 14 inele fixate în hampă.

Hampa este din lemn de esență tare, de culoare natur, lăcuit, lungimea 270 cm, o 4 cm. Este realizată din două bucăți, care se înșurubează prin intermediul unui manșon metalic. Lemnul este ornamentat, prin strunjire, cu două elemente rotunde de 8/8 respectiv 9/9 cm.

Vârful hampei este din alamă, formă lanceolată, cu lungime totală 47 cm. Pe ambele fețe este ornamentat cu litera „H” (Humanitas) în relief.

Deși obiectul textil se apropie de o vârstă venerabilă, starea de conservare este perfectă, necesitând în continuare o păstrare adecvată cu asigurarea condițiilor de conservare corespunzătoare, pieselor textile de dimensiuni mari.

STUDIUL HAMPEI STEAGULUI SOCIETĂȚII MORARILOR DIN TIMIȘOARA, 1881-1925

Hedy M-Kiss

Cuvinte cheie: hampă, morărit, Timișoara

Key words: flag pole, millers guild, Timișoara

Abstract: *After the flag pole identification the author had the opportunity to study, entirely and in its complexity, the pieces data, flags accessory. Therefore, the data about the flag pole, presented here, complete in an organic way the description and the presentation of the millers society flag Timisoara, an original document about the miller trades industry movement from Banat.*

Hampa cu numărul de inventar 4390, este o piesă muzeală deosebită, completă, fiind aferentă steagului comemorativ al Societății Morarilor din Timișoara, Verein der Temesvarer Müller 1881-1925¹. Cu ocazia publicării stării de conservare a acestui steag, a descrierii sale integrale, nu am avut date referitoare la existența acestei hampe. După identificarea hampei am avut prilejul de a studia în întregime și în complexitatea ei datele acestei piese, accesoriu steagului. Așadar, datele despre hampă, prezentate aici, completează în mod organic descrierea și prezenarea steagului Societății Morarilor din Timișoara.

Hampa este din lemn de esență moale, vopsită în alb, având diametru de 6 cm, diametrul ornamentului, confecționat din tablă alămită, este de 12 cm. Dimensiuni: lungime totală 270 cm, din care partea proximală 170 cm, iar partea distală 100 cm. Vârful hampei, de formă lanceolată, este din alamă, fiind de 25 cm lungime și ornamentat, identic pe ambele fețe, cu însemnele morarilor, utilizate în morărit: 2 pietre de moară și două site încrucișate.

Hampa este prevăzută cu 4 panglici, ele au fost atașate cu diferite ocazii: Panglica nr.1, cu fundă, inscripționată, brodată. Dimensiunea 175 X 23 cm, identic la ambele brațe. Funda este de 80 cm lungime. Este confecționată dintr-o pânză de bumbac de culoare albastră, inscripționată prin brodare cu șnur decorativ auriu și argintiu: „Babetta Prochaska 1881” respectiv „Verein der Temesvarer Müller 1925”. Anii menționați sunt încadrați de două ramuri încrucișate brodate și cu bumbi metalici decorativi. Cele două

¹ KISS, HEDY, 2007, *Steagul Societății Morarilor Timișoreni, 1881-1925, dedicat Sfântului Ioan de Nepomuk*, Memoria Satului Românesc. Vol. VIII, p.251-259. Ed. Eurostampa. Timișoara

capete libere ale panglicii sunt ornamentate cu franjuri realizate din fir metalic cu miez textil, de 6 cm lungime. Panglica nr.2, simplă, fără fundă, pânză de bumbac de culoare roșie. Dimensiunea 140 X 5 cm. Panglica nr.3, simplă, fără fundă, reprezintă tricolorul românesc, pânză de bumbac. Dimensiunea 300 X 10 cm. Panglica nr.4, simplă, fără fundă, tull negru. Dimensiunea 220 X 70 cm.

Hampa este prevăzută cu 340 bucăți plăcuțe personalizate, gravate, de diferite dimensiuni și ornamente. Lipsesc 5 bucăți. Repartizarea plăcuțelor este aleatorie, fără a respecta o ordine a rândurilor.

În partea superioară a hampei sunt plasate plăcuțele mari cu numele celor mai însemnate personalități al momentului inaugurării și sfințirii steagului. O evidențiem pe doamna Babetta Procháska, mama sau nașa steagului, soția lui Eduard Procháska (1826-1892), deoarece atât soțul, copilul cât și cumnatul au fost întreprinzători renumiți în industria morăritului din Banat.

Partea superioară a hampei.

Plăci mari, 16 buc.: Frau / Babetta / Procháska / Fahnen- / Mutter, Eduard / Procháska / Grindungs / Präses, Dir. / Ludwig / Procháska, Dir. / Eduard / Procháska, Ilonka / Procháska, Augustin / Pacha / Apost. Adm., Marianne / Procháska. Leona / Procháska, Dr. / Oskar / Procháska, Dr. / Iuliu Coste / Prefect, Terus / Procháska, Dr. / Viktor / Procháska, Eduard / Gayer, Johann / Kratochvill, Kayser / Lajos / prépost-kanonok, Dir. / Artur / Kutrér.

Plăci de dimensiuni medii, 19 buc.: Dr. / Lucian / Gheorgheviciu / Șef primar, Dir. Dr. / Ladislaus / Rubschich, Johann / Gayer, Dir. / Maurus / Körper, Dr. / Georg / Keller, Anton I. / Piros / Sekretär, Cavalliere / Cesare / Codeca, Dr. / Desider / Káldi, Dir. / Adalbert / Schauer, Dir. / Heinrich / Bauer, Dir. / Gustav / Basch, Josef / Gebhardt / Kassier, Kaspar / Prové, Dr. / Johann / Behavetz, Josef / Poeiser / Präses, Anton / Friedrich / Vise- Präses, Dr. / Milivoj / Stefanovits, Johann / Dragomir / Kontroller, Josef / Krejcsek / Kontroller.

Plăci mici, 122 buc.: Ludwig / Buza, Heinrich / Löebl, Weisz / Henrik, Vinseus / Schuritzer, „Turul” cipőgyár / r. t., Tvári / „Bega” / gözmalom / r. t., König / Anna, Josef / Spitz, A. Krämer / Gertiamos, Fábian / Imre, Deményi / Mór, Grün / Lázár / Cluj, Andreas / Schmidt / St. András, Rudolf / Gemeinhardt, Schweider / János, Karl / Meisdorf, Andor / Keppich, Marcell / Fischer, Rosa / Schneider / Liebling, Max / Roth, Nikolaus / Bringer, Halász / Jenő, Apro / Anier, Klein / Dávid, Brauer / Mátyás, Margittai / Ignác, Lipsește 1 buc., Aykuh / Toraióje, Joh. Hehn / Újvár, Brüder / Montag / Brassó, Schwél / Béla. Műmalom / faosztálya, Dr. / Vértés Adolf / és / Dr. / Huszár Ödön, Ad. / Regius / Cluj, L. Bartl / Grabatz, Preagler / János, Kimmel / I. & Co. / A. G., Gimpler / János, Bauer / János / Grabat. Bálint / Andor, Bozsák M. / és fia, Citron

/ Fülöp / Médiás, Heiker / Ágoston, A. / Albert / Chnéz, Konsztantinovits / Szofran / Szatmár, Tvári / Első / Tptár, Salló / Ervin, Keller / János, M. / Hajduska / Craiova, Zemler / Gusztáv, Simonis / Gusztáv, Denk / Keresztély, Bretter W. / T.-Mures, Varga / István, Richard / Taussig / Graz, Josef / Reitner / Wien, Benedikt / Norbert / vez. ig., Viktória / Malom / Bpest, Feuerlicht / Mór, Schwartz / Ferenc, M. / Trudt / Parác, Schneider / Szofi, A. / Behr / Grabatz, Blau / Sándor, Farchy / S., Béla Weil / A. Julian, Szilly / Miklós, Präs. / E. Bacher / Budapest, Preiber / István, Műmalom / Vaggengyár, Lipseste 1 buc., Deiner / Ernő, J. / Behr / Grabatz, Josef / Kuhn / Oradea-m, Barcsai / Sándor, Robert / Troszt, Stefan / König, König / Emil, Roth / Gisella, Johann / Schultz, Gottsall / Mihály / Grabat, Grosz / Imre, Czitrom A. / T.-Mures, J. / Birkenheuer / Grabatz, J. / Weitzman / Végvár, C. Zimmermann / Grosjecsa, Bánáti / Gözmalom / r. t. / Garabos, Bauer / Mátyás, Palócz / Félix / ig. / Bpest, Műmalom / üvegosztálya, Krausz / Richard, Első / N-Szentmiklósi / Malom, Rudolf / Stransky / Wien, Szana / Zsigmond / vez. ig., Klein / Miklós / Grabat, Molnár / Ede, I. Antonosivits / T.-Severin, Műmalom / műhelyek / osztálya, G. Walczér / Gyergyámos, P. / Bajusz / Zsombolya, Probst / János / vez. ig., Johann / Soós, Timişiana, Gen. Dir. / Ioan / Onren, Holländer / Miksa, Rudolf / Sziszmán, Leonhardt / Jung, Tvári / Szeszgyár / r. t., Temesmühle / A. G. / Csákova, Taussig / József / ig., / Wauthum / Bruno, H. / Neumann / Mercidorf, Koch / Gyula / Topoly, Karl, Marty, Pfendt / Jakab, Thelmann / Vilmos, Kamargt & Meder, Fridrich / Tstvérek, Wildpert / Vilmos, Josef / Ketter, Hladek / Sándor, Josef / Kopányi, „Aurora” / Petrofilera, Nikolaus / Wagner, St. / Sehr / Csákova.

Plăci foarte mici, 113 buc.: Bayer / György, Fábry / Raimund, Sebastian / Müller, Josef / Kocsis, Schmidt / Mihály, Johann / Gaupf, Franz / Krisztus, Rózsa / János, Karl / Turdy, Csörgits / Lajos, Georg / Volovits, Helm / Franz, Josef / Cséki, Adam / Prinz, Julie / Schwetzer, Stefan / Gajemes, Gyenes / Anna, Ilie / Tomin, Anton / Monasy, Balogh / Géza, Kirch / Julia, Josef / Becker, Ferd. / Rogel, Herm. / Schmiedt, Kepp / Nikolaus, Rudolf / Unipán, N. / Stadlmann, N. / Blau, Josefine / Becker, Karl / Steiner, Rudolf / Hauser, Herm. / Stick, Jakab L. / Magyar, Agnesz / József, Karl / Kádár, Peter / Kühner, Nik. / Kardos, Maloth / Antal, Edm. / Schmidt, Hegedüs / Mihály, Hipfl / György, Em. / Lukász, Ed. / Neuhold, Julius / Stichmann, Ferdinand / Brenner, Frau. / Kath. / Schäftlrmayer, Péter / Kratochvill, August / Hogl, Péter / Schestartz, Franz / Gaupp, Stunicsek / Pál, Ebner / Péter, Grössing / Jakab, Grössig / Elisabeth, Franz / Benesch, Frau. / Aloisia / Kratochvill, Skabla / János, Rosalia / Sieber, Franz / Kramsel, Fr. / Teresia Kratochvill, Hehn / Franz, Triedr. / Wallner, Adolf / Gerstl, Florian / Sieber, Frau / Gisela / Stehmann, Franz / Samu, Johann / Kailár, Karl / Lenhardt, Alexander / Péter, Szilvang / Alajos, Rudolf / Silvang, August / Lahm, Markus / Popovits, Johann / Schäftlanger, Karl / Fusz, Jakob / Grafs, Popescu / Johann, Georg / Bingert, Martin / Wagner / sen., Mátyás / Dobossy, Banosov / Mátyás, Siska / János, Loy / Miklós, Maruy / István, Tóth / Teréz, Félix / König, Karl / Kerestély, Péter / Csokán, Csorba / Miklós, Batta / József, Batta / Erzsébet, Zisek / Nikolaus, Balacsi / Ferenc,

Stefan / Kovács, Johan / Stefan (1925. scris cu creion), Szalma / István, Georg / Petrovits (1925. scris cu creion), Csobu / Alajos, Sáfrány / János, Lukhamp / Johann, Georg / Kampian, N. / Schuld / u. Frau / Gyarmata, Ritter / Károly, Forgács / Mátyás, S. Eisenberg / Recas, Árpád / Löwy, Árpád / Christoph, Schwäb. / Zentral / Bank / r. t., Dengl & Kleiman / Temesvár, Gáspár / Antal, Deák / László.

Partea inferioară a hampei.

Plăci mici, 62 buc.: Franz / Mühlkun, Keresk. és Gd. / Bank r. t. / Tvár, Josef / Bart, Telbisz / Ádám, Kimmel / Károly, Illy / József, Péter / Bratu, Bergovits / Mór, Reunion. / Cump. / de făină / Cluj, Farkas / Károly, Dir. / Rudolf / Albrecht, Reich / S. L., Radu / és Kunst, Sidon / Oszkár / ig., Franz / Breier, Pauker / Jagnes, Grünbaum / Raoul, F. / Walleth / Nizkydorf, Johann / Dietinger, Franz / Golker, P. / Molitor / Sacalaz, Ármin / Friedmann, J. / Bappert / Kl.- / Becskerek, Dir. Ádám / Klotz, Lantos / Ernő, Kásu / Ferenc, Pöck / Géza, Tv.-Jozsefv. / Népbank / r. t., J. / Keller / Sandorhaus, Dreder / Albert, N. / Rabong / Orcidorf, Dir. / Rudolf / Steiner. Srové / Márton, Michels / Ferenc, Horváth / Fülöp, Bonomi / Károly, Müller / Jakab / ig., M. / Bromberger / Temesvár, N. / Weichand / Cenei, M. / Catalan / Temesvár, Schneider / Gyula, Steier / Mátyás, Márki / és / Barta, Weigner / Ernő, Adolf / Klinenberg, J. / Halberg / Hodoni, Interconty- / nental / A. G. / Temesvár, F. / Rosenzweig / Varjas, Schiller / István, Kutrer / Félix, Anton / Schaff, Kerényi / Miklós, Joszt / Mátyás, E. / Götter / Detta, Bárdos / Ádám, Hermannstädtler / Allg. / Sparkassa, Tvári. / Sörfözde r. t., Lieblich / Béla, H. / Markovits / Oradea M., Jarosevits / Mihály, Dir. / Jakab / Arnold, Pollák / Dezső.

Plăci foarte mici, 8 buc.: Wosil / Martin, Michael / Jordán, Mayer / Lajos, Majer / Róza, Josef / Kepp, Gyenes / Pál, Stefan / Jaits, Anton / Taufer, Lipsesc 3 buc.

Concluzii

Acest obiect de patrimoniu istoric, steagul, hampa, vârful hampei și panglicile, împreună constituie una dintre cele mai complete și valoroase piese ale colecției de vexilologie a Muzeului Banatului Timișoara. Este o mărturie documentară inedită, dintre cele mai bine conservate, privind Societatea Morarilor din Timișoara, Verein der Temesvarer Müller, în perioada 1881-1925.

DRAPELUL COMANDAMENTULUI POMPIERILOR VOLUNTARI TIMIȘOARA – CETATE, INAUGURAT LA 20 AUGUST 1898

Hedy M-Kiss

Cuvinte cheie: drapel, pompieri, Timișoara-Cetate

Key words: flag, firemen, Cetate quarter

Abstract: *The author presents the firemen command flag from the Fortress – Timisoara district, a special documentary textile piece concerning the voluntary firemen movement from Banat. It describes entirely the flag, the flag pole, the pole top and the personalized plats from this one that maintains a very good preservation shape after more than 1111 years of existence, being one of the most complex flags from the Banat's Museum collection Timisoara.*

Una dintre cele mai frumoase și complete piese textile din colecția de vexilologie a Muzeului Banatului Timișoara este drapelul Pompierilor Voluntari Timișoara – Cetate¹, sfințit

¹ Kakucs, L., *Breslele, manufacturile și dezvoltarea industrială a Banatului între anii 1717-1918*, Ed. Mirton, 2008. Timișoara: „În primul an al stăpânirii habsburgice, problemele legate de combaterea incendiilor din orașul Timișoara, era subordonat autorităților militare. Datoria militarilor în această direcție era reglementată prin instrucțiunile („Feuerordnong”), emise de comandantul garnizoanei, generalul Wallis și intrate în vigoare în noiembrie 1716. Din vechile procese verbale ale magistraturii germane a orașului Timișoara reieșea, că începând cu 1 ianuarie 1718, datoriile pompierești au intrat în competența conducerii civile a orașului. În instrucțiunile Administrației Banatului, către magistratura orașului din date de 1 ianuarie 1718 se cerea, că pentru combaterea incendiilor, fiecare cetățean să țină în casa lui o scară și un butoi cu apă. Unul dintre primele prevederi ale magistraturii orașului cerea demolarea hornurilor de lemn și lut al caselor vechi și înlocuirea lor prin hornuri construite din cărămizi și piatră. Măsuri absolut necesare având în vedere pericolul incendiilor într-un oraș relativ dens populat. În anul 1739, Administrația Țării Banatului, a reînnoit cererea formulată deja în anul 1718, către conducerea orașului, ca să fie luate măsuri ca fiecare locuitor să aibă în casa sa un vas cu apă, necesar pentru combaterea incendiilor. Chiar dacă informațiile păstrate ne vorbesc despre existența pompierilor din Timișoara încă din anul 1727, totuși conducerea orașului nu a luat toate măsurile necesare combaterea și preîntâmpinarea incendiilor. În acest sens trebuie să interpretăm, raportul generalului Hamilton din anul 1734, care sublinia necesitatea elaborării unui regulament pentru preîntâmpinarea și combaterea incendiilor. În ciuda observațiilor critice al lui Hamilton, cum reieșea din punctul nr. 22 al Regulamentului pentru organizarea orașului din anul 1755 (Policey Ordnung) încă nu era elaborat un plan pentru combaterea incendiilor (Feuer Ordnung). Ultimul punct al regulamentului din anul 1755, cerea construirea unei clădiri separate, din materiale solide, pentru păstrarea obiectele (scări, vase) și mașinile (Wasser-Maschinen), necesare combaterii incendiilor. După istoricul Josef Geml, primele formațiuni al pompierilor voluntari din Timișoara au fost înființate în anul 1869 în cartierele Fabric și Josefîn, și în anul 1873 în Cetate. Pe o diplomă de onoare, a Pompierilor Voluntari din Fabric, acordată în anul 1871 cetățeanului Schlichting Johann, conform tradițiilor democratice ale Timișorii, se poate citi în cele patru limbi folosite de populația, deviza pompierilor: „Unu pentru totu și totu pentru unu”. Diploma tipărită, păstrează și imaginea sigiliului și drapelul pompierilor. Atât sigiliul cât și drapelul sunt decorate cu Sf. Florian, iar legenda în limba maghiară: „TEMESVÁR- GYÁRKÜLVÁROSI POLGÁRI ÖNKÉNTES TŰZOLTÓ KAR” (în traducere: Formația pompierilor voluntari civili din Timișoara-Fabric, n.n.). Nu avem informații, dacă pompierii voluntari din Fabric, purtau la paradă uniforma reproducă

la data de 20 august 1898. Steagul aparține Secției de Istorie având numărul de inventar 6038. hampa având număr separat de inventar: 46.

Drapelul, de formă dreptunghiulară, are două fețe, este confecționat din mătase roșie, jakard de tip damasc, realizat din 3 bucăți de 50-53-23 cm lățime. Este prevăzut cu franjuri metalici, confecționați mecanic, de 5 cm lungime. O latură este prevăzută cu 11 inele de fixare de hampă. Dimensiunile piesei textile: 180 X 115 cm.

Descrierea drapelului

Aversul, este din confecționat din țesătură jakard de tip damasc de culoare roșie. În centrul spațiului compozițional este un medalion reprezentând pe Sfântul Florian, personaj realizat prin colaj textil din mătase colorată, cu accente și volumetrie redată prin broderie cu ață de brodat colorată, în culorile violet, albastru, gri, orange, în partea inferioară, reprezintă fumul și apa, în partea stângă fiind o căsuță maro, cu flăcări ieșite prin acoperiș, culorile fiind redade prin folosirea aței de brodat de culoare galben, crem, roșu, orange. Patronul și protectorul pompierilor ține în mână dreaptă un ciubăr cu apă și stinge focul. Medalionul, de dimensiuni 72 X 67 cm, este paspolat cu lezardă textilă de 2 cm lățime, confecționată mecanic, din fire de culoare aurie. Inscripția în jurul medalionului este în limba maghiară: „Sft.Florian”² (scris boltit concav, în

pe diplomă. Păstrând independența și comanda proprie, cele trei formațiuni amintite, s-au unit în anul 1877. Formațiunea pompierilor voluntari din Elisabetin, înființată în anul 1885, s-a unit în același an cu formațiunea pompierilor voluntari din Josefîn. Sediul pompierilor voluntari din Cetate se afla la început în magazinul lui Szabady Frigyes, care era și comandantul unității, fiind transferate abia în anul 1895 într-o încăpere a magistraturii. În anul 1896, pe strada Wall din Cetate a fost construit un depozit și un turn de observații pentru pompierii voluntari. Sediul central al pompierilor, Căzarma de azi a pompierilor militari din Josefîn a fost construită în anul 1905. Printre comandanții vechi ai pompierilor voluntari din Timișoara cunoaștem numele lui: Forgács József, Suchan Martin, Varga Lőrinc (Fabric), Novotny József (Elisabetin) și Szabady Frigyes, Nagy László și Eduard Hermann (Cetate). Anii consemnați pe drapelul prezentat de noi, coincid în linii mari cu anii de activitate a tâmplarului, și senatorului Heim Nikolaus (1877–1934). Din anul 1914 senator, pompieri activ din anul 1898, comandantul unității pompierilor din Cetate din anul 1926. Pentru meritele deosebite aduse dezvoltării orașului Timișoara, Heim Nikolaus a fost decorat în anul 1934 de către guvernul român”.

² Numele Sfântului Florian derivă din limba latină: *Florianus*, ce ar însemna *înfloritor, magnific*. El este considerat patronul pompierilor, fiind o creație a fricii ancestrale față de una dintre cele mai devastatoare elemente: focul. El a fost întruchiparea umană a pompierului zeității. Totodată este simbolul unor virtuți umane, ale statorniciei, perseverenței, onoarei, dăruirii și ajutorului față de semenii.

Sfântul Florian, cetățean roman, s-a născut în a doua jumătate a sec. III, în Cesia (azi în Austria de Sus). În timpul împăratului Diocletianus s-a înrolat în legiunea romană unde, datorită talentului și curajului său, a avansat în ierarhia militară, devenind în scurt timp comandantul redutei Caecia. Conform legendei, cu ocazia unui foc devastator, ce mistuia pădurile din jurul redutei, Florian a reușit să-l stingă, într-o situație considerată fără perspectivă. Soldații săi, care au fost salvați de la o moarte sigură în flăcări, au atribuit gestul său puterii supraomenești și harului dumnezeiesc. Din relatările ulterioare ale acestei întâmplări s-a născut legenda Florian. În timpul persecutării creștinilor, simțul dreptății, l-a determinat pe Florian să se opună cruzimii practică de prefectura Aquilinius. S-a alăturat celor 40 de camarazi ai săi intermițiți, mărturisind acceptarea credinței creștine. În urma refuzului închinării zeilor romani, prima pedeapsă a fost pierderea slujbei, fiind exilat în localitatea ce se numește azi Sankt Pölten, în nord-estul Austriei. Neres-

partea superioară, în traducere Sfântul Florian), respectiv, „Patronul Pompierilor” și „a tűzoltók védőszentje” (scris boltit concav, în partea inferioară). Inscripția este brodată cu fire argintii.

Medalionul central este flancat lateral, în poziție de mijloc, cu cifra „18”, în partea stângă, respectiv „98”, în partea dreaptă, reprezentând anul sfințirii drapelului formațiunii de pompieri voluntari din Timișoara-Cetate, în 20 august 1898. Dimensiunile literelor este 8 cm. respectiv 5.5 cm. iar în cazul cifrelor 8 cm. Cele patru colțuri sunt ornamentate cu motive vegetale, vrejuri, frunze și arabescuri, de culoare argintie.

Pe această față, ca și pe următoarea, inscripția în limba română, probabil a fost adăugată ulterior. În acest caz broderia este realizată cu ață groasă, de culoare aurie. Timpul inscripționării în limba română este incertă, probabil cu ocazia unui eveniment aniversar după 1918.

Reversul drapelului a fost confecționat din același tip de material fiind ornamentat în colțuri similar aversului. În centrul spațiului compozițional este o reprezentare a obiectelor caracteristice pompierilor: coif, târnăcop, ciocan, cârlig, cange, scară, găleată, frânghie, trompetă întrețesute cu ramuri de măslin, în poziție încrucișate. Ața de brodat utilizată la realizarea ramurii de măslin este în diferite nuanțe de verde, verde închis, verde deschis-gălbui. Ustensilele specifice au fost realizate prin tehnica colajului textil.

Inscripția în jurul acestei compoziții este în limba maghiară: „A temesvári önkéntes tűzoltó-egylet” (scris boltit concav, în partea de superioară), „Augustus” (scris pe orizontală, în partea stângă), „20” (scris pe orizontală, în partea dreaptă), „III (:belvárosi:) parancsnoksága” (scris boltit concav, în partea inferioară, în traducere comandamentul III, Cetate).

Inscripția brodată a fost realizată cu fire argintii. Dimensiunile literelor argintii sunt de 8 cm. respectiv de 5.5 cm, iar literele aurii sunt de 8 cm, respectiv de 5 cm.

Menționez că acest drapel în 1985 a beneficiat de tratamente complete de restaurare și conservare în Laboratorul Zonal de Conservare-Restaurare, Sectorul Textile, din cadrul Muzeului Banatului Timișoara, din colectivul de restauratori a făcut parte și subsemnata.

pectarea exilului și ajutorul dat unui grup de creștini, îl costă viața, el fiind tăiat de viu în bucăți, de către romani, după care a fost legat de o piatră de moară și aruncat în râul Enns. A murit ca martir la 4 mai 304 în Lauriacum, azi „Lorch” în Austria. În mărturiile scrise se relatează faptul că corpul său, care s-a agățat de o stâncă, a fost păzit de o acvilă, până ce a fost găsit de o creștină, pe nume Valeria, care l-a transportat în Lorch și l-a înmormântat creștinește. Peste mormântul lui a fost înălțată mănăstirea călugărilor Augustini. Cultul lui Sf. Florian s-a răspândit în zona Austriei de Sus, Tirol, Bavaria, în Polonia și în Ungaria. Raclele sale au ajuns la Bologna. Datorită faptului că a murit în apele râului, a martirajul său, a fost considerat în evul mediu ocrotitorul sfânt al celor ce sufereau în urma viiturilor și inundațiilor.

Ca sfânt ocrotitor împotriva focului, persoana lui Sf. Florian a devenit cunoscută începând din sec.al XV-lea. În urma colonizării populației austriece și germane din sec. al XVII-lea, cultul Sf. Florian s-a răspândit și în sud-estul Europei, în Banat. Serbarea zilei sale, în 4 mai, pentru pompieri înseamnă confirmarea atașamentului și credinței lor față de munca nobilă și salvatoare, totodată păstrarea și continuarea tradițiilor.

Având în vedere starea de conservare avută anterior restaurării s-au întocmit propunerile de restaurare în funcție de investigațiile efectuate, care au stat la baza restaurării efective.

Cu ocazia investigațiilor materialelor componente, ce au constat din analize vizuale, microscopice, chimice, fotografieri, testări ale materialelor și coloranților pentru identificarea materialelor componente, a deteriorărilor în vederea stabilirii tratamentelor, rezultatele au fost următoarele: țesătură jaquard din fire naturale de mătase pentru urzeală și fire bumbac pentru bătătură; broderia, fire metalice aurii de diferite aliaje, cupru, zinc și de diferite fineți, cu miez textil de mătase naturală; fire metalice argintii, înfășurate pe miez textil de mătase; fir de mătase naturală și artificială de diferite fineți și culori; fire de bumbac de diferite fineți și culori; diferite țesături pentru colaj; diferite șnururi din fire de mătase naturală și bumbac; paiete metalice aurii, aliaj de cupru și zinc; lezardă, fire de mătase naturală și fire metalice aurii, aliaj cupru și zinc; șnur, fire de mătase naturală și bumbac; carton pictat și carton suport; țesătură suport bumbac (căptușeală); franjuri, din fire metalice aurii înfășurate pe miez textil de mătase naturală.

În ceea ce privește tehnica de confecționare s-au constatat următoarele: drapelul este confecționat prin îmbinarea cusăturilor manuale și mecanice a diferitelor țesături brodate sau simple. Boderiile sunt realizate pe diferite suporturi, țesătură jaquard, damasc, dublată de o țesătură de bumbac, cu diferite fire de bumbac, de mătase naturală, de diferite fineți și cromativă variată. Motivele în relief, în mod special inscripția și cele din colțurile drapelului, au un suport de carton. În acest caz broderia se numește altorelief, asemănătoare fiind cu broderiile medievale bizantine.

Firele metalice ale broderiei sunt de diferite forme, simple, înfășurate pe suport, spiralate și sub formă de șnur. Țesătura de bază este realizată din fire de mătase artificială, în zona motivelor florale, legătura de bază fiind damasc, motivele rips fals. Țesătura pentru broderia Sfântului Florian este de tip atlas, iar țesătura suport dublură este de bumbac în legătură pânză.

Lezarda și franjuri sunt realizați prin țesere, fiind prinse prin cusătură manuală. În partea dinspre hampă steagul este prevăzut cu un șnur de cânepă în scopul întăririi rezistenței prinderii de hampă.

Înainte de restaurare drapelul a prezentat diferite tipuri de deteriorări: fizico-mecanice, constând din depuneri de praf și murdărie, pe întreaga suprafață a piesei; ruperi și destrămări ale firelor de mătase ale țesăturii jaquard, datorate sistemului de prindere, în special în partea superioară și a colțului inferior; destrămări ale țesăturii, constând în lipsa firelor de urzeală și bătătură. Deasemenea, lipsuri și destrămări au fost constatate în zona firelor broderiei, a celor metalice și de mătase, a țesăturii suport, în zona pictată a feței Sfântului Florian, unde țesătura a prezentat numeroase cute.

Deteriorări fizico-chimice au fost de diferite tipuri: pete, de diferite naturi, coloranți, noroi, smoală, în special pe fața cu însemnele pompierilor, în partea centrală și cea inferioară. Îmbătrânirea firelor, atât ale țesăturii cât și a broderiei, fragilizarea acestora, sunt datorate acțiunii în timp a factorilor externi. Decolorarea firelor s-a produs

în special prin oxidare și a firelor metalice, în special a celor de la inscripții în limba maghiară și din zona motivelor vegetale din cele patru colțuri.

Având în vedere tehnica de execuție a drapelului și ponderea deteriorărilor menționate s-au propus o dezinfecție generală, tratamente chimice, curățiri locale, cu o ușoară consolidare a firelor cu adezivi. Totodată s-a procedat la rehidratarea firelor textile cu soluții adecvate pe bază de glicerină. Firele metalice au fost curățate cu soluție de complexon și romopal urmate de neutralizări și uscare rapidă cu soluție de alcool etilic. După uscarea completă a țesăturii pe o suprafață plană s-a procedat la consolidarea propriuzisă, pe o țesătură de bumbac, imrimată cu sarpifan 5 % și alcool, prin metoda laminării la cald.

Zonele pictate și cele brodate au fost consolidate cu soluție de cosmoloid, paralel cu rețușările corespunzătoare. După efectuarea tuturor etapelor de consolidare drapelul a fost reasamblat și redat circuitului expozițional al patrimoniului muzeal.

Hampa, piesă accesorie a drapelului de pompieri, considerată eronat ca obiect de sine stătător, străin în fapt de drapel, înregistrată cu număr de inventar 46, este confecționată din lemn de stejar și se compune din două părți.

Partea proximală: 218 cm lungime, din care tija de susținere a vârfului hampei, care lipsește, în lungime de 6 cm, diametru de 0,5 cm; manșon metalic superior de 9 cm, fixat cândva de lemn cu un șurub transversal cu piuliță fluture, actualmente lipsește; lemn, locul plăcuțelor metalice personalizate, de 195 cm lungime; manșon metalic inferior de 8 cm lungime, care este locul inserării părții inferioare a hampei prin înfiletare.

Partea distală se compune din manșonul metalic superior de 7 cm, la care se adaugă o porțiune filetată de 1,5 cm, filete pași mari, fixat de lemn cu două holțșuruburi mari laterale; ornament metalic circular de 11 cm; partea de lemn rotunjită, goală, de culoare maro închis, 99 cm lungime; manșonul metalic inferior de 11 cm, ce acoperă partea terminală a hampei, fiind prins de lemn cu un holțșurub mic bazal.

Diametrul hampei este de 4,5 cm, partea proximală fiind ornamentată, de la mijloc în jos, cu canale semicirculare longitudinale, inițial vopsite în auriu. Pe o porțiune goală de 120 cm, între plăcuțe, se observă locul a 11 cuie de fixare și susținere a steagului de hampă. Starea de conservare a hampei este relativ bună.

Hampa este prevăzută în total cu 252 bucăți de plăcuțe metalice personalizate, conținând numele gravate ale acelor care au participat la sfîntirea steagului, la care se adaugă urmele cuielei a 19 bucăți, care actualmente lipsesc. Dintre plăcuțele de alamă 6 bucăți sunt mai mari (forme ornamentate), 4 bucăți sunt de dimensiune medie (forme de scut) și 242 bucăți sunt mici (forme dreptunghiulare stilizate).

Rândul I. Plăci mari 6 bucăți, lipsesc 10 bucăți:

Czernek és társnői, Lipsesc 5 buc., Nagyméltóságú / Báró Fehérváry / Géza / honvédelmi / miniszter, Lipsește 1 buc., Dr. Molnár / Viktor / Temesi / főispán, Lipsește 1 buc., Németh / József / c. püspök, Lipsește 1 buc., Sr. Ex. F. M. L. / Ludwig Ritter / Schwitzer

v. / Bayersheim, Lipsește 1 buc., Méltóságos / Popovits / Nikanor / gör. kel / püspök, Lipsește 1 buc.

Plăci mici, 64 bucăți, lipsesc 2 bucăți:

Dr. Lassy / József / kir. tabl. elnök, Báró / Ambrózi / Béla, Sobeszla / Károly / kir.tanács., Lindner G. / t. főparancsnok, Sz. I. Margit / társulat, Kaufmann / Ignác, Izraelita / hitközség, Weisz / Gerson / és társa, Dr. Schweiger / Bertalan / ügyv., Nagy / László, Klein / Hermann, Lamberg / Imre, Remkó / Erzsébet, Óaradi / városi / tűzoltóság, Leyritz / Árpád, Szegedi / önk. / tűzoltóság, Hermanstädtler / freiwillige / Feuerwerke, Kohn / Ignác, Árgyelán / Mihály / Pészak, Verseczi / önk. / tűzoltóság, Dr. / Niamessny / Gyula / ügyv., Nagybecskereki / önk. / tűzoltóság, Basahidi / önk. / tűzoltóság, Temesvári Josefstadt / Sparcassa / Act.- Ges., Vizkeleti / V., Temesvári / polg. / olvasóköri, Fischer / Jakab, Schneider / Gizella, Gyarmatai / önk. / tűzoltóság, Rékási / önk. / tűzoltóság, Scherban / József, Temesvári / Józsefvárosi / önk. Tűzoltó / parancsnokság, Payer / Ottó, Vingai / önk. / tűzoltóság, Zsombolyai / önk. tűzoltóság, Ganz és társa / gépgyár / tűzoltósága, Orsovai / önk. / tűzoltóság, W-tw. von / Kocsváry, Heim / Adam, Buschegger / Károly, Fritz / Károly, Brück / Simon, I. temesvári / gyufagyár / tűzoltó / parancsnoksága (așezat în lungul hampei), Radnai / önk. tűzoltóság, Max / Tauber (așezat în lungul hampei), Mehalai / önk. tűzoltó / parancsnoks., Blaskovits / Ferencz / orsz. gy. / képviselő, Stidungarischer / Bank / Act.-Gesellsch., Dr. Frekat / Menyhárt / ügyv., Acht / Salamon, Klein / Dávid, Jánovits / Miklós, W-tw. / Damjanovits, Szűcs / Mátyás, Nagy Kikindai / önk. / tűzoltóság, Meiszner / Alajos, Kocsis / Éva, Lipsește 1 buc., Siebold / B.H., Beck / János, Laub / Bernát, Deutsch / testvérek, Ferri / József, Metz / József, Kremer / József, Pavelka / Ferencz / udv. szállító, Lipsește 1 buc.

Rândul II. Plăci mici 25 bucăți, lipsesc 4 bucăți:

Eduard / Hermana, Schmeltz / Antal (așezat invers), Bohnert / István, Spitzer / Ignác, Szarlomka / József, Holscheid / József, Braschován / Milán, Georg / Muntyán, Hanza / József, Pech / Adam, Endresz / Jakab plébános, Wilhelm / Vogt, Weinhardt / Mátyás, Rausch / Mihály, Mathias / Schedt, Franz / Kugler, Mikoletes / Károly, Franz / Maloth, Burmann / Károl, Staud / József, Johann / Zipp, Kertschek / Gyula, Kubitschek / Ede, Treitler / Ed. I., Lipsește 1 buc., Dobar / István, Lipsesc 3 buc.

Rândul III. Plăci mici 48 bucăți, 3 bucăți lipsesc:

Lipsesc 3 buc., Hemen / Ferencz / kanonok (dimensiune medie), Subotka / Sándor, Kapdebo / Gergely / alispán (dimensiune medie), Navara / József, Geml / József, Leyritz / Ignác, Schmerek / Mátyás, Anton / Beck, Pummer / Francziska, Magyar / Gyula / I., Politzer / Lajos, Perjamosi / önk. / tűzoltóság, Franz / Xaver / v. Cordier, Trautmarti /

György / lovag, Bersidder / Lajos, Stefanovits / Konstantin, Rajmund / Sosner, Novotny / Antal, Dr. / Schönvitzky / Bertalan, Magyar / franczia / biztosító / intézet, Morán / Miksa, Budapesti fővár. / hivatásos / tűzoltó / parancsnokság, Mickoteles / Anton, Oraviczabányai / önk. / tűzoltóság, Dettai / önk. / tűzoltóság, tűzoltóság, Brauch / Vilmos, Schlesinger / Miksa, Beadrai / önk. / tűzoltóság, Weiszninger / Ferencz, Fehértemplomi / önk. / tűzoltóság, / Abonyi / önk. / tűzoltóság, Homoliczai / önk. / tűzoltóság, Franz / Bodnár, Temesvári / önk. tűzolt. / III Belvár., Steierlak-Aninai / önk. / tűzoltóság, Temesvári / iparbank / részv.-társ., Szelhoffer / Károly / műhelyfőnök (dimensiune medie), Muk. a. v. / tűzoltó / parancsnokság, Mramokáki / önk. / tűzoltóság, Rozsa / Lajos, Hobscheild / Mihály, Dr. Dobrov / Ede, Báziási / önk. / tűzoltóság, Resiczai / önk. / tűzoltóság, Karánsebesi / önk. / tűzoltóság, Lencz / János, Haller / Károly, Temesvári / Volks-Sparcassa / Act.-Ges.

Rândul IV. Plăci mici 55 bucăți:

Dr. / Szentkláray / Jenő / kanonok (dimensiune medie), Erzsébet / gőzmalom, Erzsébetvárosi / takaré- / pénztár., Hungária / szőr és gyapjú / nemezgyár, Temesvár / Fabriker / Spar-Cassa / Act.-Ges., Délm. orsz. / keresked. és gazdas. bank, Temesvári / keresk. és / iparkamra, I. temesvári / takar. pénzt. / részv. társ., Makrisches / Stiflungs / Hans, Dr. / Telbisz / Imre / kir.közjegyző, Dr. Bruck / József, Mazsits / Rosine / igazgatónő, Králik / László, Új-Aradi / önk. / tűzoltóság, Lloyd / társulat, Gungl / M. és fia, Stefanovits / Miklós, Polgári / takar. pénzt. / r.t., Dr. Weldin / József, ügyv., Králik / László, Singer / József / tragyagyár, Emerich / Markézy, Palada / András, ifj. Steiner / Károly, Duha / Bálint, Hart / Károly, Ruschil & Lenner, Fiumei / önk. / tűzoltóság, Radiszlovits / Béla, Andris / Ulrich, id. / Steiner / Károly, Steiner / Ferencz, Dr. Petrass / József / ügyv., Emmer / Ferencz, Weisz / József, Johann / Simonsich, Dr. Bleyer / Izsó, Kraul / Ede, Czernicky / Sarolta (placă inversată), Schlichting / János, Schwarz / Dániel, Újvidéki / önk. / tűzoltóság, Grüner / Adolf, Ehrvürd. / innersädt. / Kloster, Nagys. / Donczér / Cornel / kir.tanácsos, Glasz / Kálmán, Vimmer / József, Engl / Mór, Johner, Rudolf, Stuefer / Vilmos, Birnstill / és társa, Dr. Bieder / Vilmos, Gebr / Ladstädter, Anton / Hertler' / Söhne, Pilisch / Jakab.

Rând intermediar, între rândurile III și IV. Plăci mici 33 bucăți:

Kovácsics / Gyula / árvasz. / elnök (dimensiune medie), Kolárits / Nándor, W-tw. / Bernhard / Schwarz, Lovag / Vest Ede, Králik / Lajos, Binglauer / János, Franz / Feszler, Dr. Steiner / Adolf / ügyv., ifj. Back / Árpád, Kazanits / Ferencz, Himmel / I. és C., Dr. Weisz / Bern., W-twe. / Fischlmann, Dancsu / Ferencz, Bayer / Christof, Steiner / Miksa / Spodiumgyár, Marie / Csermojevits, Thaller / Lipót, Knecht / Ármin, Nikolaus / Siebold, Rotter / Vilmos / fakeskedő, Eisenstädtler / Daniel, Koch / Károly, Moldován / István, Galgon / Lajos, Brandt / József / plébános, C. M. / Johner, Dr., Székely /

Mihály / ügyv., Seemayer / Gyula, Ludwig / János / t. biró, Piffli / Alajos, Ladiszlauz / Meiszner, Franz / Schneider.

Rândul V., ce umează după o porțiune liberă, unde se pot observa 11 găuri, locul inelelor de fixare a steagului pe hampă. Plăci mici 21 bucăți:

Gayer / I. F., Rosenthal / Gusztáv, Schwarz / Adolf, Franz / Markézy, W-tw. / Hermann / Klein, Meiszner / György, Dr. / Mály / Antal, Simonsich / Robert, Nagy / Gyula / ügyv., Lechner / Béla, Biach / Hermann, Mária / b. asszony / egylet, Daniel / Fischer, Danczinger, Hertl / Viktor, Medanovits / Géza, Lippai / önk. / tűzoltóság, Szubotha / Antal, Párdányi / önk., tűzoltóság, Atkány / Adolf, özv. / Prochaska / Endréné.

Concluzii

Actualmente piesa textilă, drapelul Pompierilor Voluntari Timișoara – Cetate 1898, se află în stare de conservare relativ bună, necesită însă o curățare uscată precum și o conservare activă, odată cu definirea locului de depozitare potrivită, conform cerințelor conservării obiectelor istorice din material textil. Vârful hampei lipsește.

După mai bine de 20 de ani, în 1985, de când a fost restaurat, precum și după o existență fizică de 111 ani, acest drapel ar putea fi exponat într-o expoziție permanentă în cazul în care se va recurge la o revizuire a stării de conservare. Totodată este necesară reactualizarea metodelor de etalare, a modulului corespunzător de expunere, în același timp și de transport, realizate de către o firmă de specialitate, asigurând o protecție și un microclimat corespunzător conservării pieselor textile istorice, unicate în colecție, clasate în tezaur.

O PIESĂ TEXTILĂ DIN PERIOADA PAȘOPTISTĂ, DIN COLECȚIA MUZEULUI BANATULUI TIMIȘOARA

Hedy M-Kiss

Cuvinte cheie: textile, revoluția de la 1848, restaurare

Key words: textile, 1848 Revolution, restoration

Abstract: *The author presents a textile piece printed with a text, in an adorned border, that refers to the 1848 period. This original text has remained sub estimated until nowadays, scientifically talking. The textile piece has a rectangular form, having 52 x 37 cm as dimensions, without seam, vegetal silk material, and yellow-oxide color. It is extremely interesting, especially through it's text. It contains 21 claiming considered to be the most important for the Romanian nation, and the integral reproduction of the text gives the possibility to the scientific explorers to elucidate its documentary-historic value.*

Cu ocazia cercetării stării de conservare a patrimoniului textil din cadrul Secției de Istorie a Muzeului Banatului Timișoara am găsit o piesă textilă imprimată cu un text, în chenar ornamentat, care se referă la perioada pașoptistă. Piesa este extrem de interesantă, în special prin textul proclamativ, ce conține 21 de revendicări considerate a fi cele mai importante pentru națiune. Acest text inedit a rămas neevaluat până în prezent, din punct de vedere științific.

Obiectul textil, de culoare galben oxidat, este de formă dreptunghiulară, având dimensiunea de 52 X 37 cm, material mătase vegetală netivit, cu text realizat prin imprimare.

Redăm textul integral, scris în limba română, cu litere chirilice și latinești, specific pentru vremea respectivă, pentru a putea fi studiată și evaluată de către specialiști.

Pe avers, textul tipărit, transcris în limba română actuală:

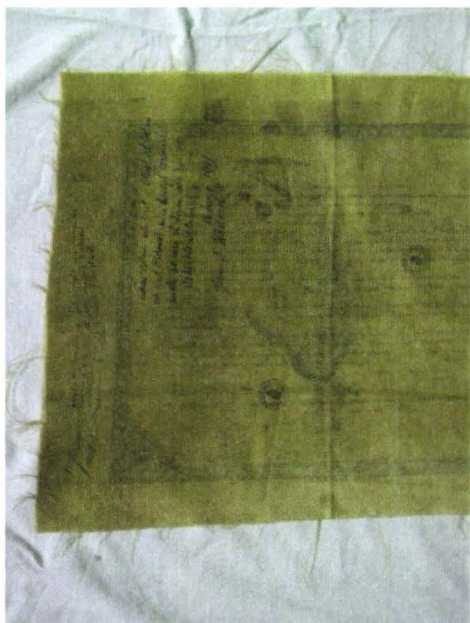
1. Independența administrativă și legislativă a poporului Român, pe temeiul tratatelor lui Mircea și Vlad V.(*oievod*), și neamestec al nici unei puteri din afară la cele din într-u ale sale.
2. Egalitatea drepturilor politice.
3. Contribuție generală.
4. Adunanță generală compusă de reprezentanți ai tuturor stărilor societății.
5. Domnul responsabil ales pe câte cinci ani și căutat în toate stările societății.

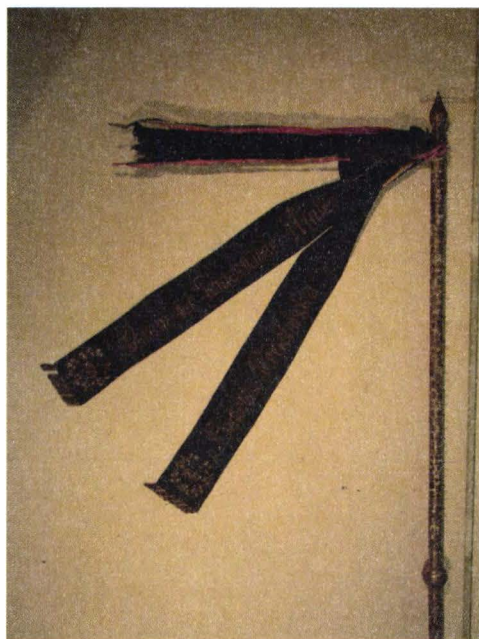
6. Împuținarea listei civile- abdicarea de ori-ce mijloc de corupere.
7. Responsabilitatea ministrilor și a tuturilor funcționarilor în funcția ce ocupă.
8. Libertate absolută a tiparului.
9. Orice recompensă să vie de la Patrie prin reprezentanți săi, far nu de la Domn.
10. Dreptul fie-căruia județ de a'și alege dregătorii săi, drept care purcede din dreptul popoului întreg de a'și alege Domnul.
11. Gvardie națională.
12. Emancipația mănăstirilor închinat.
13. Emancipația clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire.
14. Desrobirea țiganilor prin despăgubire.
15. Reprezentant al țarei la Konstantinopol dintre Românii.
16. Instrucție egală și întreagă pentru tot Românul de amândouă sexele.
17. Desființarea rangurilor titulare ce nu au funcții.
18. Desființarea, pedepsei degraătoare cu bătaia.
19. Desființarea, atât în fapt cât și în vorbă, a pedepsei cu moarte.
20. Așezăminte penitențiar unde să se spele cei criminali de păcatele lor și să easă îmbunătățiți.
21. Emanțipația Izraeliților și drepturi politice pentru ori-ce compatrioți de altă credință.
22. Convocare în dată a unei adunanțe generale, estraordinare constituante, alese spre a reprezenta toate interesele sau meseriile nației, care va fi datoare a face constituția țarei pe temeiul acestor 21 articole decretate de Poporul român.

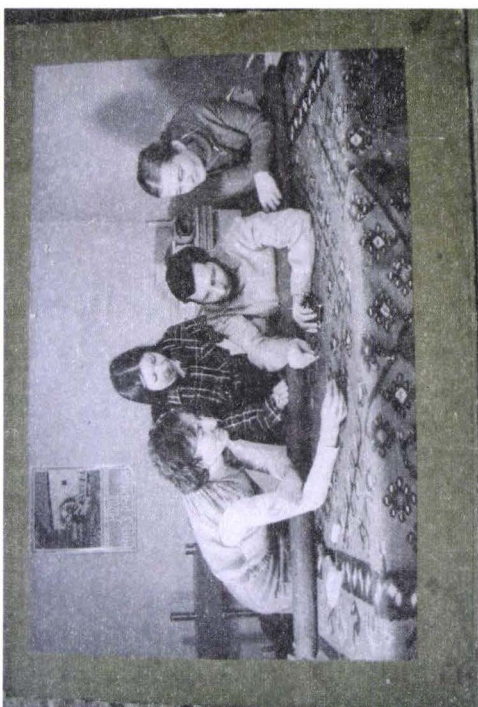
Pe revers: se regăsesc două ștampile rotunde cu Arhivele Statului București, precum și două texte, scrise cursiv de mână, cu cerneală neagră:

Textul 1: Această proclamație a fost purtată pe o pernă, / în procesiunea de la 1848 de către Kostache / Costescu și citită popoului pe câmpia Filaretului de către C.A.Rosetti

Textul 2: Costache Costescu este tatăl L-t Colonel Al.Costescu / iar acest L-t Colonel mi-a hărăzit documentul / acesta pe care îl depun spre păstrare în Arhivele Statului. /18 Iunie 1911 / General Năsturel

RECENZII. VARIA

RECENZIE

Protopopul Mihail Gașpar. Studiu monografic

Pr. dr. Valentin Bugariu

Editura Eurostampa, 2007, 438 p.

Între cărțile ce încearcă să recupereze memoria și creația unor scriitori bănățeni se află și acest studiu monografic, scris cu generos talent și acribie științifică de pr. dr. Valentin Bugariu, inspirat și zămislit în Gătaia, satul natal a lui Mihail Gașpar, unde părintele își desfășoară activitatea duhovnicească. Acest loc a lucrat magic și profund asupra autorului, obligându-l să scoată din cenușa uitării chipul unui scriitor bănățean cu o existență complexă și o cultură enciclopedică.

Pe parcursul celor cinci capitole autorul ne propune o călătorie în viața și activitatea lui Mihail Gașpar, analizând și interpretând scrierile sale și reactualizând subiectele de la care pornește fiecare scriere, fie că e vorba de povestire, schiță, nuvelă, roman sau dramă.

Capitolul I **Convergențe spirituale bănățene** explică convingător devenirea culturală și spirituală a Banatului, preocupările celor din această provincie istorică legate de limba și literatura românească precum și rolul avut de presa de aici pentru dezvoltarea vieții literare: *”Totul pentru a demonstra cum a fost posibilă ivirea personalității lui Mihail Gașpar pe un valoros fond cultural într-un context social-politic dolidora de evenimente memorabile”* - cum a sesizat realist regretatul profesor G.I. Tohăneanu.

Următorul capitol se concentrează asupra biografiei scriitorului, urmărindu-i pașii vieții de la nașterea în locuința modestă a unui preot din satul Gătaia, apoi zburdălniciile fără de griji ale copilăriei, școlile pe care le-a urmat, viața de diacon la Lugoj, apoi preot și protopop la Bocșa, activitate sa culturală și politică. A scris mult și într-o manieră personală povestiri, nuvele, romane, schițe, drame și chiar poezie. A fost redactor la ziarul „Drapelul” lui V. Braniște. La Bocșa a pus bazele publicației „Drum Nou”, gazetă ce se ocupă cu o largă gamă de probleme sociale și culturale. Din punct de vedere politic a fost președintele organizației județene a Partidului Național Țărănesc și deputat din partea acestui partid între anii 1926-1929. Și viața acestei personalități enciclopedice se frânge brusc la numai 48 de ani. Testamentul său rămâne edificator pentru urmași, în el se concentrează întreaga sa trudă bisericească, culturală, școlară și patriotică: *”Aveți grijă de țară”* sunt cuvinte care constituie moștenirea sa spirituală (p.96).

Capitolul III este dedicat operei complexe a lui Mihail Gașpar, aici autorul, cu finețe de bijutier analizează cu strălucire întreaga operă, restrânsă ca volum dar impozantă prin diversitatea genurilor abordate, de la schițe și povestiri, la nuvele și

romane istorice, de la poezie la scrieri dramatice, nefiind uitate nici contribuțiile sale în domeniul traducerii, sau cele de istoric zelos al Bocșei.

Aspecte semnificative ale operei se întitulează capitolul IV. unul dintre aspecte se referă la viziunea lui Mihail Gașpar asupra satului bănățean de câmpie, a satului natal în care tradițiile au rămas intacte, aici sunt informații etnografice veridice legate de așezarea satului, modul de construire a caselor, relațiile dintre țărani, portretul unui dascăl confesional etc. *„Țăramul trăiește trecerea timpului vital și armonios, fiindcă a făcut din viață o punte de sărbători, și când depășește timpul e pentru a intra în eternitate”* (p. 294).

Al doilea aspect semnificativ din opera lui Mihail Gașpar se leagă de portretul fizic al marelui domnitor Ștefan cel Mare, personaj extrem de îndrăgit de el, tare în credință și însuflețit în lupte, domnitorul moldovean devine un simbol al luptei politice și al românilor din Banat.

Capitolul V: **Câteva contribuții de lingvistică și stilistică**, dezvoltă cu competență și analizează amănunțit aspectele lingvistice și stilistice ale operei protopopului Mihail Gașpar.

Scriitorul a prezentat cu predilecție în opera sa, viața satului bănățean de la sfârșitul secolului al XIX-lea, și pentru a contura cu mai multă rigoare și culoare locală aspectele narate a folosit cu măsură numeroase elemente lexicale bănățene. Toate aceste elemente lexicale (populare și regionale, de ordin fonetic și gramatical, arhaice, bisericești, neologisme etc.) sunt analizate cu pertință dovedind că autorul are știința de a lucra pe text. Aici autorul conchide: *„Ne-am mărginit în acest capitol la a da liste cât mai bogate de fapte de limbă specifice scrisului lui Mihail Gașpar, în speranța că specialiștii vor aprofunda aspectele relevate de noi”* (p.418).

Cartea mai conține un mic capitol **În loc de concluzii finale**, o bogată bibliografie și încheie potrivit o creație dedicată unui ilustru scriitor bănățean îngropat nedrept în uitare, dar readus nouă prin aportul fericit și consistent al pr. dr. Valentin Bugariu, un om de cultură dăruit cu har și care pledează insistent pentru realizarea unei ediții critice a operei literare a protopopului Mihail Gașpar.

Ioan Traia

RECENZIE

**Petrovasăla. Întoarcere la începuturi,
Ioan Traia, Traian Trifu Căta
Editura Traian Căta, Vladimirovaț, 2008, 107p.**

La tânăra editură petroviceană „*Traian Căta*” a apărut de curând o monografie destinată originilor românilor din actualul sat, Vladimirovaț. Din prefața cărții semnată de reputatul etnolog Aurel Turcuș aflăm date importante despre primul autor, prof. Ioan Traia, muzeograf la Muzeul Satului Bănățean, el fiind „*unul dintre cei mai buni monografiști bănățeni*” (p. 5). Al doilea semnatar al volumului este Dipl. Ing. Traian Trifu Căta, profesor la Școala Elementară „*I Mai*” din Vladimirovaț, ziarist și redactor-șef la revista „*Familia*” din localitate.

Volumul depășește prin cercetare sferile unei monografii obișnuite, ea fiind o cercetare istorică a microzonei cercetate Jamu Mare-Ferendia-Clopodia- Surducu Mare-Gătaia, deci a locului de baștină al românilor petrovicieni. În *Argument*-ul, semnat de autori vedem crezul cercetătorilor: „*fără o clară și conștientă identitate a trecutului, fiecare generație se va rătăci într-un timp și spațiu cu contururi cețoase*” (p. 7).

După o scurtă introducere în geografia locală (p. 9-11), autorii întreprind o cercetare temerară a satelor microzonei, fără de care cercetarea satelor Jamu-Mare, Clopodia, Surducu Mare „*nu ar avea obiectivitate și claritate fără luminarea și studierea concomitentă a microzonei, în care aceste sate se găsesc într-o întrepătrundere organică cu alte localități. din punct de vedere geografic, politic, economic, social și cultural*” (p. 13).

Cel mai consistent capitol, atât ca întindere și densitate a informației îl reprezintă cel închinat Istoricului așezărilor Jamu-Mare, Clopodia și Surducu-Mare. Astfel, că pentru prima localitate menționată, ca de altfel în întreaga carte, autorii au luat în calcul solide cunoștințe dezvăluite prin intermediul cercetărilor arheologice și istorice locale. La Jamu-Mare exista o așezare hallstattiană, un depozit de bronzuri din seria Cincu-Suseni. Comoara de bronz conținea unelte agricole, arme, piese turnate, nefinisate (p. 15). Și tot din Hallstatt avem un val de pământ. A doua perioadă cercetată este cea a vestigiilor daco-romane, o așezare romană din secolele II-III d.Hr, inscripții care fac referire la Legiunea Flavia-Felix, legiune care a staționat la Berzovis (Berzovia, jud. Caraș-Severin), un regiment al legiunii a staționat la Jamu-Mare (p. 17). Tot din epoca romană avem câteva tezaure monetare: un denar de la Marc Aureliu, câteva monede romane din vremea lui Claudius II Gothicus și până la împăratul Constans și o monedă din timpul regilor carolingieni Ludovic III și Karlaman. Urmele de viață umană s-au înregistrat și în epoca feudală. Și în cazul satului Jamu-Mare se observă aceeași tipologie de viață ca în celelalte localități bănățene: pătură superioară a populației autohtone

reprezentată de cnezi, asimilați o parte nobilimii maghiare, cealaltă parte a decăzut în condiția de juzi sătești. Din această epocă avem prima atestare documentară a satului Jamu-Mare, din anul 1343 sub denumirea de Villa Zamer și Zainer. Milleker a identificat Jamu-Mare de azi cu localitatea Soma/Sama, nume sub care ea figurează în sec. XIV-XVI (p. 36). Sub ocupația habsburgică satul alături de Clopodia și Surducu-Mare a făcut parte din districtul Vârșetului (p. 51). În timpul ocupației turcești (1552-1716) este consemnat la Jamu-Mare o puternică așezare cu cnezi români și preot ortodox.

La Clopodia, arheologul Nicolae Gudea identifică câteva vestigii din epoca romană.

Mai multe urme de locuire sunt înregistrate în satul Surducu-Mare (comuna Forotic, jud. Caraș-Severin). O primă așezare atestată în hotarul actualei localități este o așezare vinciiană neolitică, apoi 4-5 movile din epoca bronzului, fragmente ceramice ornate „cu măturică”. Materialul arheologic descoperit se pare că se încadrează culturii Verbicioara a cărei arie s-a extins până în Voivodina și a evoluat până în Bronzul Târziu (p. 21). În stânga drumul care leagă localitatea de Bocșa se distinge o movilă de pământ la 1,5 km N/E de castrul roman. Castrul era situat la 1,5 km N/E de sat, el este tăiat în două părți egale de șoseaua Surduc-Doclin (p. 23). Pe teritoriul localității există și o mină de aur, argint, cupru și plumb (p. 26). Moșia feudală de la Surduc era deja în anul 1324 o stăpânire bănățeană (p. 49).

Capitolul al III-lea al lucrării este închinat Bisericii și Școlii (p. 81-102). În ceea ce privește Biserica, cea mai veche însemnare a bisericilor din Jamu-Mare, Clopodia, Surducu-Mare o avem din *Conscripția școlilor din diocesa Vârșet-Caransebeș (1749)* (p. 94). Din această conscripție avem și câteva date demografice: Jamu-Mare și Clopodia aveau câte 180 de case, iar Surducu-Mare, 130, dar și numele preoților ortodocși ai localităților: Ivan Iancov (Surducu-Mare), Ioan Iovanov (Clopodia), Nicolae Mihail (Jamu-Mare).

Dintr-o altă *Conscripție (1757)* avem date importante despre situația bisericilor, astfel la Surducu-Mare era o biserică de lemn cu hramul Nașterea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, ridicată sub episcopul Ioan Georgevici în anul 1754. Din același material a fost ridicată și cea de la Clopodia, cu hramul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, ridicată sub episcopul Maxim (1720). În anul 1762, biserica a fost pictată de Vasile Loga din Tismana, diacon așezat la Mănăstirea Srediște, unde a înființat o școală de pictură bisericească. La Jamu-Mare avem biserică de piatră cu hramul Sfântul Nicolae, ridicată sub episcopul Ioan Georgevici în 1753. (p. 95).

În ceea ce privește școala românească, ea are în toate satele ca primă dată de atestare, anul 1776. (p. 99).

Bibliografia cărții este impresionantă, la loc de cinstă stau arheologii: Dumitru Protase, Nicolae Gudea, Liviu Mărghită, Florin Medeleț, Mircea Mare, Gheorghe Lazarovici, Adrian Bejan, istoricii bănățeni: Nicolae Săcară și Ioan Hațegan, istoricii maghiari Fr. Pesty și cei bisericești: Mircea Păcurariu.

Cartea este întregită de concluzii, harta satului Vladimirovaț, un rezumat în limba engleză și cuprins.

Valoarea unei cărți de specialitate, în cazul nostru a unei monografii, stă în cercetarea onestă a autorilor a diferitelor epoci istorice, găsirea tuturor informațiilor și datelor statistice întregitoare. Felicităm autorii și în așteptarea unui al doilea volum îmbiem spre lectură tomul tuturor iubitorilor de istorie locală băănățeană.

Pr. dr. Valentin Bugariu

RECENZIE

Lugojul vatră cultural-folclorică

Gheorghe Luchescu

Editura Marineasa 2008

Apariția aceste cărți. densă în conținut și minunată în formă, **Lugojul vatră cultural-folclorică** este în același timp un gest firesc ce se adaugă cu prisosință cărților anterioare: **Lugojul cultural artistic, Lugojul vatră a unității naționale, Anișoara Odeanu și Spații sacre ale protopopiatului lugojean**, înscriindu-se în aceeași tematică dragă autorului: tradiția culturală a Lugojului. Gheorghe Luchescu, figură proeminentă a culturii și istoriei acestui colț de țară, înveșmântat în tradiție și purtător de mari elanuri revoluționare, se dovedește a fi o impresionantă personalitate culturală, cu o uimitoare capacitate de cercetare și sinteză, un adevărat cărturar și un gânditor autentic preocupat de descifrarea misterului lumii și a poporului din care face parte. Nobila sa trudă ne-o transmite prin paginile acestei lucrări, condensând în ele informații bine orânduite și clar exprimate. Fidel crezului său profesional și apartenenței la spațiul lugojean, autorul își propune de-a lungul a celor șapte capitole o incursiune în cunoașterea tradiției cultural-folclorice din această importantă zonă etnografică.

Cartea începe cu o „*privire istorică*” în sfera preocupărilor pentru cunoașterea, culegerea și valorificarea folclorului bănățean în general, amintindu-ne că interesul pentru creația populară s-a manifestat încă din veacul al XVIII-lea. când frații Schott au publicat primele creații folclorice bănățene la Stuttgart în anul 1845. Acesta a fost începutul, după care a urmat o adevărată avalanșă de cărți tipărite de autori români și străini, toate subjugându-se interesului manifestat față de creațiile populare, fie basme, fie poezii sau cântece. În paralel s-a dezvoltat și activitate de cercetarea acestui domeniu fecund, contribuțiile valorizante sunt evidențiate în lucrare.

Capitolul II, **Repere cultural-folclorice** este secțiunea cea mai consistentă a cărții și în care se întrevede munca asiduă de cercetare a autorului. Aici este prezentată o paletă largă și diversificată de manifestări folclorice și etnografice desfășurate de-a lungul timpului în Lugoj și în zona sa etnografică. În acest loc, unde se întâlnește dealul cu șesul „*a răsmat din toldeanma doina și cântarea poporală*”, aici niciodată românul nu și-a uitat limba și nația sa, ceea ce s-a răsfrânt benefic asupra bogăției tradițiilor și obiceiurilor românești, ce au rămas autentice până nu demult. Tot aici a apărut și s-a dezvoltat literatura dialectală, ai cărei reprezentanți de marcă au trăit la Lugoj și în împrejurimi. Autorul face incursiuni și în folclorul literar al copiilor, în folclorul culinar sau cel de război ori considerații despre valorificarea scenică a folclorului (renumitele coruri, fanfare, teatru popular, ansambluri folclorice, jocuri bănățene, interpreți de muzică populară). Un spațiu consistent este acordat și satului cu caracteristicile sale legate de ocupații, sărbătorile și tradițiile, meșteșugurile tradiționale, olăritul, pictura

pe sticlă, portul popular, culegătorii de folclor, informații despre zonele etnografice existente în jurul Lugojului.

Capitolul se încheie cu prezentarea unei nunți din zonă, un aspect în ceea ce privește conservarea specificului zonal (local), reflectat în diferite producții spirituale ale omului legat de existența sa, de familia, comunitatea și lumea în care trăiește.

Următorul capitol intitulat **Rolul presei lugojene în promovarea și explorarea folclorului literar** cuprinde o prezentare a cărturarilor lugojeni ce au manifestat o preocupare constantă în culegerea și valorificarea folclorului prin intermediul presei locale și este completat de un indiciu folcloric selectiv în care sunt înșirate toate aparițiile legate de folclor.

Capitolul IV **Influențe și elemente folclorice în scrierile lui Ion popovici-Bănățeanul și Victor Vlad Delamarina** este o demonstrație bine argumentată a influențelor folclorice asupra operei literare a celor doi scriitori numiți de unii critici literari dialectali, care nu numai că au apreciat creațiile populare, fiindu-le surse primare de inspirație, dar au fost sârguitori culegători de folclor.

Capitolul V **Mic dicționar folcloric și etnografic** consacră multe pagini multor personalități ale acestui centru cultural, care au dezvoltat interesul pentru folclor prin multiplele lui aspecte: investigare, publicare și interpretare teoretică. Aici întâlnim numele unor revoluționari ca Eftimie Murgu, poeți ca Lucian Blaga, muzicieni ca Ion Vidu, Sabin Drăgoi, Tiberiu Brediceanu, Nicolae Ursu, culegători de folclor ca George Cătană, rapsozi populari, Nica Iancu-Iancovici, uniți cu toții de aceeași pasiune mistuitoare de a culege, de a interpreta, de a valorifica superior bogatul filon al creației populare.

Cartea expune concluziile autorului în **Considerații finale**, iar **Glosarul** cu termeni folclorici și de specialitate încheie firesc și potrivit o creație dedicată frumosului popular.

Apreciem, în egală măsură, și limbajul elevat precum și logica riguroasă a argumentației expuse în conținutul cărții, ceea ce face lucrarea accesibilă unui public interesat mult mai larg, fără a-și pierde însă din calitatea unei lucrări eminent științifice. Prin această carte autorul a reușit pe lângă meritele ei de cercetare asupra fenomenului folcloric să-i dea și o dimensiune pilduitoare și plină de virtuți umaniste necesar a fi evidențiate și cu rol de catalizator al energiilor culturale locale, de jalonare ale unor tradiții culturale existente în zona etnografică a Lugojului.

Ioan Traia

REPREZENTĂRI SOCIALE ALE RESURSEI FUNCIARE ȘI ASPECTE CARE VIZEAZĂ PROPRIETATEA ASUPRA TERENURILOR AGRICOLE

Lect. dr. Dan Luceș

Cuvinte cheie: t

Key words: t

***Abstract:** This paper present the results of sociololgical research towards land property in rural area from Timiș County. The research was realized with an representative sample for Timis rural aria (1066 respondents), with 18 rural selected centers, with a maximal admitted error of +/-3%; a sociological questionnaire was the technical support for the research collected data and the results witch will be presented hereinabove specify the way that the rural population from Timis county are reported to the land resources and to the specific problems of the land agricultural property.*

Articolul de față prezintă o parte a rezultatelor unei diagnoze sociologice cu privire la problematica proprietății pământului, în mediul rural al județului Timiș. Studiul a fost realizat sub egida Departamentului de Sociologie – Antropologie din Universitatea de Vest Timișoara, beneficiind de spijinul Centrului de Asistență Rurală (CAR) din Timișoara. Cercetare a fost realizată asupra unui eșantion reprezentativ pentru mediul rural din Timiș (1066 respondenți), fiind selectate un număr de 18 centre de comună, în care au fost culese date de teren prin intermediul unui chestionar sociologic. Eroarea maximă admisă a diagnozei a fost de +/- 3%

Datele care vor fi prezentate în continuare vor face referire la modul în care populația rurală din județul Timiș se raportează la resursele funciare, precum și la problematici specifice ale preocupărilor cu privire la proprietatea asupra terenurilor agricole.

Pentru a identifica reprezentările sociale ale populației rurale despre resursa funciară a fost utilizată o întrebare deschisă prin care se solicita respondenților să precizeze un termen la care se gândesc atunci când este vorba despre pământ („**Atunci când spui „pământ”, te gândești la ...**”). Diversitatea răspunsurilor obținute a generat nevoia de grupare a variantelor de răspuns și conturarea unor categorii de reprezentări sociale ale resursei funciare în rândul populației rurale investigate.

Tabelul 1. Reprezentări ale termenului „pământ”

Termeni asociați cu „pământ” *	%
Muncă	29,8
Sursă de trai	18,7
Recolte / roade ale pământului	17,4
Bani investiți / cheltuieli cu agricultura	9,9
Agricultură	6,1
Resursa naturală / viață	4,6
Bunăstare / bogăție / avere	4,2
Beneficiu / profit / rentabilitate	2,9
Proprietate	1,9
Moștenire	1,5
Sărăcie	1,5
Nerentabil	,7
Altele	8

* Au fost analizate răspunsurile oferite de toți participanții la diagnoză, fără a utiliza drept criteriu discriminant posesia sau folosința terenurilor agricole din gospodăriile selecționate. 14,9 % dintre subiecți nu au răspuns la această întrebare

Distribuția termenilor asociați cu „pământul” atrage atenția asupra faptului că există o eterogenitate a reprezentărilor identificate la nivelul populației rurale investigate. De asemenea, putem constata o segmentare a reprezentărilor, determinată de ponderile pe care acestea le-au obținut în totalul opțiunilor exprimate. Pentru a evidenția reprezentările despre resursa funciară care se detașează din totalul categoriilor constituite am utilizat ca metodă statistică testul χ^2 . Comparând distribuțiile de frecvențe pentru categoriile de reprezentări constituite, testul χ^2 atrage atenția asupra următoarelor reprezentări care se detașează: „muncă”, „sursă de trai”, „recolte / roade ale pământului” și „bani investiți / cheltuieli cu agricultura”. Elementele descriptive ale reprezentărilor analizate sunt prezentate în tabelul următor ($\chi^2 = 1092,67$, $p < 0,05$):

Tabelul 2. Frecvența răspunsurilor observate și așteptate pentru reprezentări sociale ale pământului

	Observed N	Expected N	Residual
<i>Sursă de trai</i>	163	67,1	95,9
<i>Munca</i>	260	67,1	192,9
<i>Agricultura</i>	53	67,1	-14,1
<i>Bunăstare / bogăție / avere</i>	37	67,1	-30,1
<i>Bani investiți / cheltuieli cu agricultura</i>	86	67,1	18,9
<i>Recolte / roade ale pământului</i>	152	67,1	84,9
<i>Proprietate</i>	17	67,1	-50,1
<i>Beneficiu / profit / rentabilitate</i>	25	67,1	-42,1
<i>Sărăcie</i>	13	67,1	-54,1
<i>Moștenire</i>	13	67,1	-54,1
<i>Resursa naturală / viață</i>	40	67,1	-27,1
<i>Nerentabil</i>	6	67,1	-61,1
<i>Altele</i>	7	67,1	-60,1
Total	872		

Revenind la distribuția de frecvențe, putem observa că aproape o treime dintre subiecții investigații (29,8%) asociază resursa funciară cu activitatea pe care o desfășoară în vederea valorificării potențialului de care dispune terenul agricol. Categoria „muncă”, a fost constituită din elemente care făceau referire fie în mod direct la munca desfășurată, fie la dificultățile cu care se confruntă populația rurală (muncă istovitoare, trudă, chin, osteneală).

Cel de-al doilea palier al reprezentărilor față de pământ aparține rezultatelor care se obțin din „munca pământului” și care se constituie ca „sursă pentru traiul” cotidian al populației rurale. Considerat ca fiind „sursă de trai”, de către 19% dintre respondenți, pământul este de asemenea perceput ca sursă de venituri, ca sursă ce asigură existența / supraviețuirea familiei.

De asemenea, 17% dintre subiecții care au răspuns la această întrebare se raportează la terenurile agricole prin prisma rezultatelor / produselor care se obțin de pe urma activităților agricole. Această categorie de răspunsuri a înregistrat referiri ale subiecților la cereale, hrană, bucate, toate fiind sintetizate în categoria „recolte / roade ale pământului”.

Cea de-a patra asociere realizată de respondenți, prin raportare la terenurile agricole, face referire la aspectul financiar al valorificării resursei funciare. În acest sens, 10% dintre subiecți asociază resursa funciară cu sumele investite pentru lucrările agricole, considerând că pământul reprezintă o „cheltuială” a gospodăriei. Spre deosebire de asocierile precedente, putem observa că identificarea pământului cu „banii investiți”, respectiv „cheltuieli cu agricultura”, denotă o asociere cu caracter mai puțin favorabil.

De asemenea am încercat să evidențiem dacă posesia sau folosința terenurilor agricole din gospodăriile selecționate influențează construcția reprezentărilor populației rurale asupra terenurilor agricole. În acest sens, a fost utilizat testul χ^2 a cărui valoare determinată a fost de 12,343, $p = 0,419$, fapt care ne determină să acceptăm ipoteza nulă, conform căreia posibilele diferențe dintre reprezentările respondenților sunt datorare întâmplării și nu sunt determinate de dotarea gospodăriei cu terenuri agricole. Acceptarea ipotezei de nul atrage drept consecință respingerea ipotezei științifice care se referă la faptul că posesia sau utilizarea terenurilor agricole manifestă influențe asupra reprezentării sociale pe care subiecții o au despre terenurile agricole.

În mod similar ne-am propus să identificăm la nivelul gospodăriilor care au în proprietate sau folosință teren agricol, dacă forma de valorificare a resursei funciare - în mod individual sau prin intermediul asociațiilor agricole - acționează la nivelul construirii reprezentărilor sociale asupra pământului. Pentru acest demers, am optat pentru calculul testului χ^2 , a cărui valoare calculată este 12,33, la un prag de $p = 0,419$. Valoarea ridicată a pragului de semnificație ne determină să acceptăm ipoteza de nul și să considerăm că posibilele diferențe ale reprezentărilor terenurilor agricole în rândul subiecților intervievați sunt datorate întâmplării și nu influenței pe care o manifestă modalitatea de valorificare a terenurilor agricole (prin asociere sau individual). În consecință, vom respinge ipoteza științifică conform căreia forma de valorificarea a terenurilor agricole (individuală sau asociativă) influențează reprezentările sociale ale „pământului”. Altfel

spus, indiferent de modalitatea în care gospodăriile selecționate în prezenta diagnoză valorifică terenurile agricole, reprezentările sociale despre pământ au caracter de similitudine. Tabelul următor conține distribuțiile de frecvență ale asocierii variabilelor „reprezentări sociale ale pământului”, respectiv „pământ în asociații”.

Tabelul 3. Asocierea reprezentării sociale asupra pământului și „pământ în asociații”

	Pământ în asociații (%)	
	nu	da
Sursa de trai	20	17,9
Munca	31,2	28,6
Agricultura	5,5	6,3
Bunăstare / bogăție / avere	4,5	2,7
Bani investiți / cheltuieli cu agricultura	8,8	10,7
Recolte / roade ale pământului	17,2	15,2
Proprietate	1,8	2,7
Beneficiu / profit / rentabilitate	2	6,3
Sărăcie	1,7	,9
Moștenire	1,5	2,7
Resursa naturală / viață	4,5	3,6
Nerentabil	,5	1,8
Altele	1	,9

O dată identificate semnificațiile pe care le atribuie pământului, ne-am concentrat atenția asupra unor aspecte legate de problematica pământului care sunt în atenția populației rurale investigate. În acest sens au fost formulate o serie de enunțuri care reflectă diverse teme ale proprietății funciare, teme față de care a fost solicitat respondenților să-și declare adeziunea sau refuzul. Enunțurile formulate au vizat practicile de înstrăinare a terenurilor agricole față de persoane din altă localitate / țară, egalitatea de mărime a suprafețelor agricole, sprijinul statului pentru activitățile agricole, utilizarea resursei funciare și prestigiul social al celor care valorifică terenurile agricole.

Pentru a identifica elementele de latență ale temelor stabilite și pentru a explica cât mai mult din covarianța variabilelor incluse (Q28), am recurs la gruparea enunțurilor prin intermediul analizei factoriale, utilizând metoda de extragere a factorilor principali (principal axis factoring). Rotirea factorilor inițial extrași se va realiza prin metoda varimax, minimizând astfel numărul de variabile care ar putea avea saturație în mai mulți factori. Am optat pentru reținerea și ordonarea descrescătoare a saturațiilor factoriale mai mari de 0,4, excepție făcând o singură variabilă, pentru a ușura interpretarea factorilor.

Tabelul 4. Numărul factorilor extrași și varianța totală explicată

	Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance		Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,779	16,350	16,350	1,369	8,052	8,052
2	1,775	10,444	26,793	1,077	6,334	14,386
3	1,306	7,680	34,474	,832	4,895	19,281
4	1,193	7,018	41,491	,669	3,938	23,219
5	1,050	6,174	47,665	,609	3,580	26,798
6	1,002	5,892	53,557	,387	2,276	29,074
7	,929	5,463	59,021			
8	,899	5,287	64,307			
9	,818	4,811	69,118			
10	,785	4,616	73,734			
11	,772	4,539	78,273			
12	,729	4,286	82,559			
13	,682	4,011	86,570			
14	,630	3,705	90,275			
15	,590	3,473	93,748			
16	,551	3,240	96,988			
17	,512	3,012	100,000			

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

Din tabelul anterior putem constata că au fost extrași un număr de 6 factori care explică 53,55% din varianța variabilelor introduse în analiză. De asemenea se poate observa că primii doi factori au ponderea cea mai mare în explicarea varianței variabilelor analizate.

Tabelul 5. Saturațiile factoriale pentru soluția rotită

	Factor					
	1	2	3	4	5	6
q28_6	,550					
q28_8	,534					
q28_4	,462					
q28_2	,439					
q28_16						
q28_17						
q28_1		,674				
q28_13		,518				
q28_5		,476				
q28_9			,582			
q28_7			,493			
q28_10				,560		
q28_12				,403		
q28_14					,489	
q28_11					,399	
q28_15						
q28_3						,411

Extraction Method: Principal Axis Factoring. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a Rotation converged in 12 iterations.

Analiza tabelului cu saturațiile factoriale după rotire atrage atenția asupra faptului că trei dintre variabilele incluse în analiza (Q28_15, Q28_16, Q28_17) nu au întrunit nivele de saturație suficiente, situație care ne determină să eliminăm cele trei variabile din interpretare.

Înlocuind variabilele incluse în model pentru fiecare dintre factorii extrași obținem o segmentare a variabilelor analizate. De asemenea, analizând distribuția de frecvențe a variabilelor incluse în factorii extrași vom putea distinge diferite categorii de atitudini ale populației rurale față de problematica proprietății funciare.

Factorul 1 este saturat în variabilele:

☐ Statul ar trebui să confişte pământul care nu este muncit	,550
☐ Cei care vând pământul ar trebui să fie pedepsiți de Stat.	,534
☐ Toți oamenii ar trebui să aibă suprafețe de teren agricol egale	,462
☐ Doar persoanele care locuiesc la sat ar trebui să aibă pământ.	,439

Variabilele incluse în primul factor extras vizează situațiile de intervenție a statului în regimul proprietății funciare și elementele de reformă funciară (suprafețe egale și pământ doar pentru oamenii de la sat).

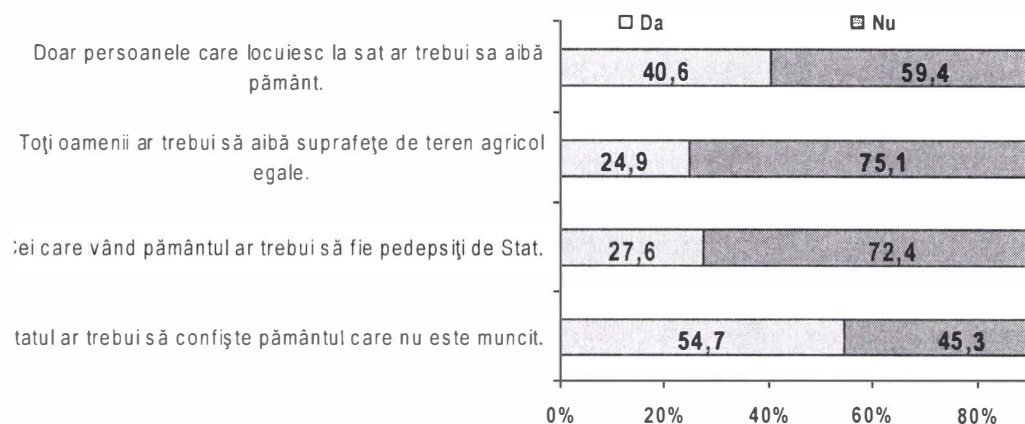

Figura 1. Distribuția de frecvențe la variabilele incluse în factorul I

Distribuțiile de frecvențe ale variabilelor incluse în acest factor evidențiază un comportament de deschidere a populației rurale în ceea ce privește tranzacțiile funciare (74,2% dintre respondenți susțin că „Statul nu ar trebui să intervină în tranzacțiile funciare”). De asemenea, putem observa o ușoară tendință de susținere a necesității intervenției Statului în situațiile în care resursa funciară nu este exploatată (54,7% dintre subiecți susțin intervenția Statului). Ideile egalitarismului populației rurale după criteriul mărimii suprafețelor de teren agricol avut în proprietate au o pondere relativ limitată de susținători (24,9%), fiind întărite de opiniile accesului nelimitat la resursa funciară (59,4% din respondenți susțin că orice persoană ar trebui să aibă acces la pământ).

Pentru a avea o imagine mai completă asupra opțiunilor respondenților și asupra modului în care acestea s-au structurat, am optat pentru identificarea modului în care opiniile subiecților s-au diferențiat după criteriul vârstă. În acest sens am calculat coeficienții de corelație Bravais Pearson, din căror valori calculate sunt prezentate în tabelul următor (tabelul conține doar acele variabile unde criteriul vârstă a determinat influențe):

Tabelul 6. Influența criteriul vârstă asupra elementelor factorului I

Enunțuri	Categorii de vârstă		
	Tineri (< 34)	Adulți ($\geq 35, \leq 64$)	Vârstnici (> 65)
Doar persoanele de la sat ar trebui să aibă pământ.	-,149(**)	-,064(*)	,218(**)
Cei care vând pământul ar trebui să fie pedepsiți de stat	-,053	-,091(**)	,158(**)

* corelație semnificativă la $p < 0,05$

** corelație semnificativă la $p < 0,01$

Valorile calculate ale coeficienților de corelație ne atrag atenția asupra faptului că persoanele adulte ($r = -.064$, $p < 0,05$) și tinerii ($r = -.149$, $p < 0,01$) sunt mai degrabă orientați către a considera că dreptul de proprietate funciară este un drept care nu are un caracter exclusivist, și nu trebuie limitat doar la populația rurală; semnificația statistică a coeficienților de corelație este plasată în aria unei legături existente, invers proporțională, cu influență limitată. La polul opus al criteriului vârstă ($r = .218$, $p < 0,01$), se poate observa o relație direct proporțională, pozitivă, cu o semnificație statistică mai accentuată, fapt care ne sugerează că, pe măsură ce respondenții înaintează în vârstă, au o opinie mai „conservatoare” și restrictivă cu privire la dreptul persoanelor care nu au domiciliul în rural de a deține terenuri agricole.

În ceea ce privește intervenția statului în situațiile de tranzacționare a terenurilor agricole, observăm relația pozitivă, direct proporțională dintre această opinie și persoanele a căror vârstă depășește pragul de 65 de ani ($r = .158$, $p < 0,01$). Semnificația statistică a relației dintre variabilele analizate este ușor limitată, fapt care ne determină să considerăm că există o predispoziție a vârstnicilor de a avea această opinie cu privire la vânzarea suprafețelor agricole. De asemenea, remarcăm și faptul că pe măsură ce vârsta respondenților scade există și o tendință de a nu susține intervenția Statului în piața tranzacțiilor funciare ($r = -.091$, $p < 0,01$).

Cel de **al doilea factor** este saturat în variabilele care se referă dreptul cetățenilor străini de a achiziționa terenuri agricole din România.

☐ Pământul este al românilor și nu trebuie vândut străinilor.	,674
☐ Pământul este o moștenire a strămoșilor mei și nu trebuie înstrăinat	,518
☐ Persoanele din alte țări nu trebuie să aibă dreptul de a cumpăra pământ în România.	,476

Analiza frecvențelor pentru variabilele saturate în factorul 2, evidențiază opinii conform cărora pământul este moștenire a strămoșilor și nu trebuie înstrăinat (79,4%) trebuind să rămână în proprietatea românilor (79,6%). Paradoxal, este că pe acest fundal conservator în ceea ce privește vânzarea terenurilor agricole, ponderea respondenților care acceptă dreptul persoanelor din alte țări de a cumpăra pământ în România este destul pe mare (45,8%). Reprezentarea grafică a distribuției de frecvențe în cazul variabililor saturate în factorul 2 este:

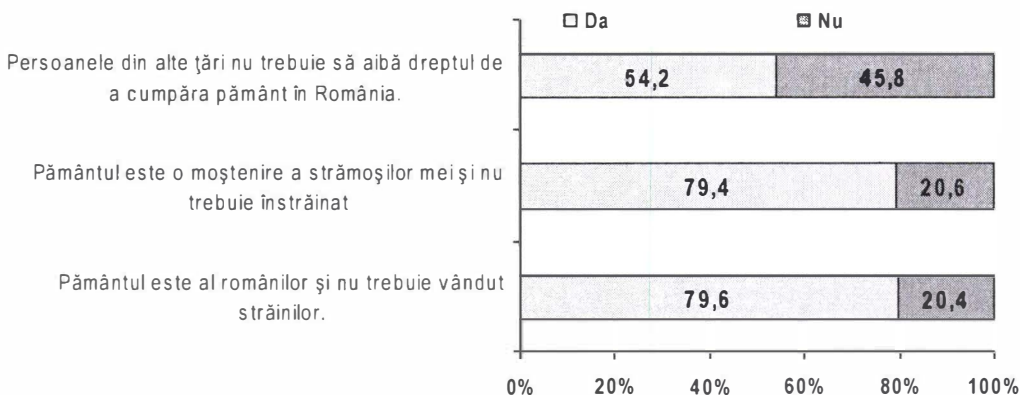

Figura 2. Distribuția de frecvențe la variabilele incluse în factorul 2

Analiza opțiunilor pentru enunțurile incluse în factorul 2 am raportat-o de asemenea la criteriul vârstă, valorile coeficienților de corelație fiind prezentate în următorul tabel:

Tabelul 7. Influența criteriul vârstă asupra elementelor factorului 2

Enunțuri	Categorii de vârstă	
	Tineri (< 34)	Vârstnici (>65)
Persoanele din alte țări nu trebuie să aibă dreptul de a cumpăra pământ în România.	-,074(*)	,055
Pământul este o moștenire a strămoșilor mei și nu trebuie înstrăinat.	-,097(**)	,069(*)

* corelație semnificativă la $p < 0,05$

** corelație semnificativă la $p < 0,01$

Relația statistică existentă între opinia conform căreia persoanele din alte țării nu ar trebui să aibă dreptul de a cumpăra terenuri agricole în România și vârsta respondenților ($r = -,074$, $p < 0,05$) ne sugerează predilecția tinerilor de a fi susținătorii dreptului cetățenilor străini de a deține suprafețe agricole în România. „Atașamentul” față de moștenirea străbunilor și conservarea resursei funciare la nivelul proprietarilor români relaționează invers proporțional cu vârsta respondenților. În acest sens, tinerii pot fi considerați mai degrabă a nu susține acest enunț ($r = -,097$, $p < 0,01$), spre deosebire de persoanele a căror vârstă depășește 65 de ani ($r = ,069$, $p < 0,05$) și pot fi considerați a fi mai predispuși spre a păstra suprafețele agricole în proprietatea rezidenților români.

Al treilea factor este saturat în variabilele care susțin ideea complementarității dintre munca pământului și persoanele din mediul rural, transpusă atât ca imperativ al existenței țăranului român, dar și ca manifestare a responsabilității acestuia în ceea ce privește valorificarea resursei funciare. Saturațiile variabilelor în cazul acestui factor sunt:

- ☐ Întotdeauna țăranul trebuie să aibă pământ ,582
- ☐ Munca pământului este o datorie pentru țăran. ,493

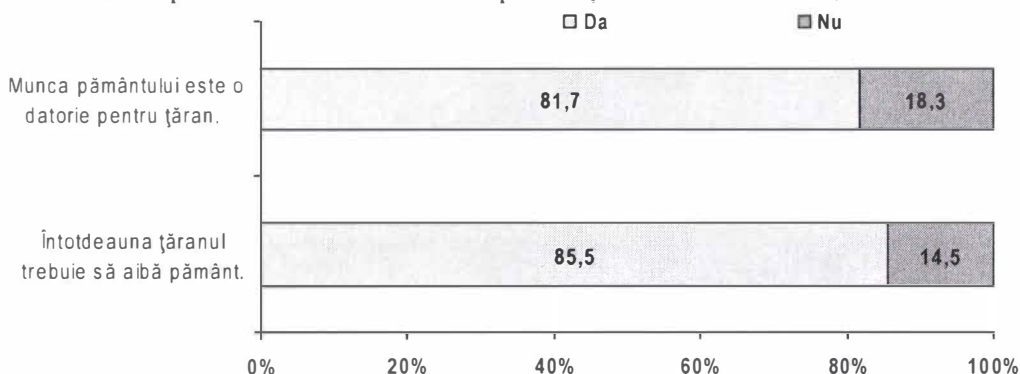

Figura 3. Distribuția de frecvențe la variabilele incluse în factorul 3

Graficul anterior evidențiază o susținere ridicată a opiniilor conform cărora fiecare gospodărie a mediului rural trebuie să aibă în proprietate pământ (85,5%), iar munca acestuia este o datorie pentru țăran (81,7%).

Raportându-ne la criteriul vârstă am constatat existența unei legături statistice pozitive, direct proporționale, cu semnificație statistică relativă, între opinia conform căreia munca pământului este o datorie pentru țăran și categoria de vârstă care cuprinde persoane peste 65 de ani ($r = ,093$, $p < 0,01$). Cu alte cuvinte, persoanele vârstnice percep valorificarea resursei funciare ca fiind o activitate specific rurală și o obligație pe care o au rezidenții rurali.

Factorul 4 este saturat în variabile care evidențiază elemente de bunăstare rezultată ca urmare a posesiei terenurilor agricole și prestigiu social în comunitate. În acest caz, prestigiul social este considerat a fi o consecință a deținerii și valorificării terenurilor agricole:

☐ Dacă ai pământ ești bogat.	,560
☐ Dacă ai pământ și îl muncești ești respectat în comunitate.	,403

Distribuția opiniilor pentru cele două enunțuri pare la prima vedere a fi ușor antagonică. Doar o treime (37,5%) dintre subiecți consideră că terenurile agricole aflate în proprietatea gospodăriei generează bunăstare, pe când 3/4 din respondenți (78,8%) apreciază că prestigiul social se poate datora și deținerii, respectiv exploatării terenurilor agricole.

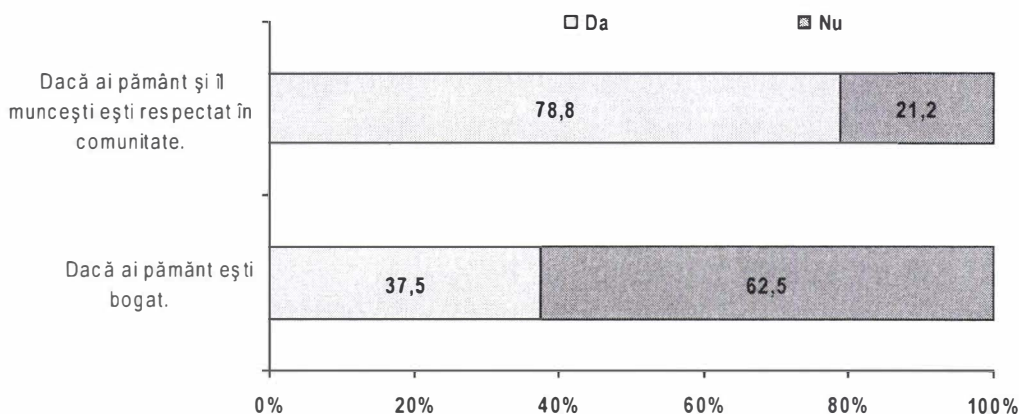

Figura 4. Distribuția de frecvențe la variabilele incluse în factorul 4

Opinia conform căreia resursa funciară și valorificarea acesteia este percepută a fi un element de prestigiu social relaționează invers proporțional cu categoria de vârstă ce include respondenții cu vârstă de până la 35 de ani ($r = -,102$, $p < 0,01$). Altfel spus, tinerii nu mai percep activitățile agricole și posesia suprafețelor agricole ca fiind elemente care pot fi valorificate prin prisma stratificării sociale și a valorizării acestora în comparațiile sociale de la nivelul comunității rurale.

Asocierea resursei funciare cu bunăstarea și bogăția relaționează invers proporțional cu respondenții definiții a fi tineri ($r = -.073$, $p < 0.05$), respectiv adulți ($r = -.099$, $p < 0.01$), fapt care ne determină să considerăm că în actualitate, posesia terenurilor agricole nu mai este percepută ca fiind un element care poate asigura bunăstarea. Spre deosebire de tineri și adulți, opțiunile vârstnicilor sunt orientate direct proporțional cu considerarea terenurilor agricole ca fiind resurse ale bogăției, fapt evidențiat prin valoarea coeficientului Pearson ($r = .186$, $p < 0.01$).

Variabilele care accentuau necesitatea intervenției Statului prin oferirea utilajelor necesare valorificării terenurilor agricole, respectiv prin acordarea unor facilități pentru exploatarea resursei funciare au saturat în cel de-al cincilea factor extras:

☐ Statul ar trebui să ofere țăranilor utilaje pentru agricultură.	.489
☐ Statul trebuie să acorde facilități pentru munca terenului agricol	.399

Opiniile subiecților în legătură cu intervenția Statului prin oferirea sprijinului tehnic, respectiv alte facilități necesare pentru valorificare terenurilor agricole au înregistrat nivelul cel mai ridicat de aderență a subiecților. Frecvențele obținute la fiecare dintre cele două variabile analizate sunt prezentate în graficul următor:

Figura 5. Distribuția de frecvențe la variabilele incluse în factorul 5

Factorul 6 este saturat în variabila care vizează conservarea drepturilor asupra proprietății funciare la nivelul fiecărei comunități:

☐ Persoanele care nu locuiesc la mine în comuna nu trebuie să aibă dreptul de a cumpăra pământ la mine în localitate.	.411

Prin variabila în cauză ne-am propus să evidențiem rezistența populației rurale la dinamica drepturilor de proprietate asupra terenurilor agricole. Frecvența răspunsurilor de susținere, atrage atenția asupra faptului că o treime din subiecții participanți la studiu (35.8%) manifestă o tendință de rezistență cu privire la accesul persoanelor externe

comunității la obținerea dreptului de proprietate asupra pământului în localitățile selecționate.

Concluzii

Sintetizând informațiile legate de specificul factorilor extrași (prezența anterior) putem identifica un cadru de referință cu privire la preocupările ce vizează problematica pământului, aflate în atenția populației rurale investigate. Astfel, au fost identificate următoarele repere:

- intervenția Statului în regimul proprietății funciare și elemente de reformă funciară (suprafețe egale și pământ doar pentru oamenii de la sat).
- dreptul cetățenilor străini de a achiziționa terenuri agricole din România.
- complementaritatea dintre munca pământului și persoanele din mediul rural
- prestigiu social și bunăstarea, ca rezultat al posesiei și valorificării terenurilor agricole
- necesitatea sprijinului acordat de Stat pentru achiziționarea utilajelor agricole și alte tipuri de facilități
- conservarea drepturilor de proprietate funciară la nivelul fiecărei comunități.

Reprezentările sociale ale populației rurale din Timiș despre „pământ” se referă la muncă (29,8%), sursă de trai (18,7%), recolte / roade ale pământului (17,4%) și bani investiți / cheltuieli cu agricultura (9,9); și **nu** sunt influențate de **modul în care gospodăria valorifică** suprafețele agricole avute în proprietate (individual sau prin asocieri).

Preocupările populației rurale cu privire la proprietatea funciară sunt reprezentate de: intervenția Statului în regimul proprietății funciare și necesitatea sprijinului acordat pentru achiziționarea utilajelor agricole, dreptul cetățenilor străini de a achiziționa terenuri agricole în România, complementaritatea dintre munca pământului și persoanele din mediul rural, prestigiu social și bunăstarea, ca rezultat al posesiei și valorificării terenurilor agricole.

CUPRINS

I. STUDII ȘI COMUNICĂRI

Andrei Milin

Sava Tekelija. Personalitate marcantă a sărbilor din Banat 7

Cătălin Balaci, Mariana Crînguș Balaci

Arhitectura populară bănățeană și sistematizările austriece. Cazul localității Biled 17

Hadiji Vasinca Maria

Ultimii olari (II). Jupânești 25

Gabriela Mariana Luca

Lanțul Sfântului Anton de la clasic la atomic 29

Popescu Ioan Viorel

Gospodăria în Banatul de șes și de munte 35

Ioan Traia

Sigiliile satești surse etnografice 41

Sorin Pribac

Despre etică în antropologia socială și culturală 51

Simona Dabu

Despre inchipuirile satului și faptele sale nepamantene: Căii lui Santoader 59

Elena Rodica Colta

Karácsony: Crăciunul la maghiarii din Dél-Alföld 65

Maria Mândroane

Oravița. oraș minier și cetate culturală. Habitatul orăvițean (II) 77

Mircea Taban

Păstoritul în Masivul Semenic 89

Daciana Vuia

Sacru și profanul sărbătorilor tradiționale de primăvară din Banat. Sântoaderul 103

Carmen Man

Tradiții și ritualuri de Crăciun în satul bănățean (I) 111

Melinda Dincă

Trei sate bănățene 117

II. MUZEOLOGIE, MUZEOGRAFIE, CONSERVARE, RESTAURARE

Borco Ilin

Revista MSB și marketingul de imagine al Muzeului Satului Bănățean	131
--	-----

Melania Călărășanu

Utilizarea pedagogică a Muzeului Satului Bănățean din Timișoara	135
---	-----

Hedy M. Kiss

Activitatea sectorului textile din cadrul laboratorului zonal de conservare-restaurare al Muzeului Banatului (1975 – 2007)	143
---	-----

Hedy M. Kiss

Steagul reuniunii de înmormântări. Humanitas, din Timișoara	155
---	-----

Hedy M. Kiss

Studiul hampei steagului Societății Morarilor din Timișoara 1881 – 1925	157
---	-----

Hedy M. Kiss

Drapelul comandamentului pompierilor voluntari, Timișoara – Cetate	161
--	-----

Hedy M. Kiss

O piesă textilă din perioada pașoptistă din colecția Muzeului Banatului	169
---	-----

III. VARIA. RECENZII

Traia Ioan

Protopopul Mihail Gașpar. Studiu monografic. Pr. dr. Valentin Bugariu, 2007	177
---	-----

Bugariu Valentin

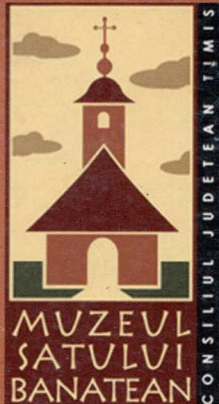
Petrovasăla. Întoarcere la începuturi. Ioan Traia. Traian Trifu Căta, 2008	179
--	-----

Traia Ioan

Lugojul vatră cultural-folclorică. Gheorghe Luchescu, 2008	183
--	-----

Dan Luceș

Reprezentări sociale ale resursei funciare	185
--	-----

Anuarul Muzeului Bănățean Timișoara

MEMORIA SATULUI ROMÂNESC

VOL. 6

Editura Solness
TIMIȘOARA 2008